

PROMIŠLJANJA O UNIVERZALNIM VRIJEDNOSTIMA: PRIMJERI DOBRE PRAKSE U NASTAVI HISTORIJE

PRIRUČNIK ZA NASTAVNIKE

Uredile

Melisa Forić Plasto, Bojana Dujković Blagojević

EUROCLIO HIP BOSNE I HERCEGOVINE

PROMIŠLJANJA O UNIVERZALNIM VRIJEDNOSTIMA:
PRIMJERI DOBRE PRAKSE U NASTAVI HISTORIJE

PRIRUČNIK ZA NASTAVNIKE

Izdavač:

EUROCLIO HIP BiH – Udruženje nastavnika i profesora historije/istorije/povijesti Bosne i Hercegovine

Za izdavača:

Melisa Forić Plasto

Urednice:

Melisa Forić Plasto, Bojana Dujković Blagojević

Autori(ce):

Amina Abaspahić, Tarik Aščić, Alen Borić, Kenan Dobrić, Emin Džanko, Dina Gusinac, Amela Hasanbašić, Fikreta Jakubović, Emin Karahalilović, Lamija Keso, Emina Musić, Tarik Seferović, Aleksandra Selimović, Merjema Spahić, Belma Zulić, Edin Zukanović

Recenzenti:

Senada Jusić Dučić, Danijela Tomičić, Mirjana Trbojević, Edin Radušić i Edin Veladžić

Lektura i korektura:

Zenaida Karavdić

Dizajn i DTP:

Amra Mekić

Štampa:

Štamparija Fojnica

Online izdanje

Sarajevo 2023.

Ova publikacija je nastala u okviru projekta "Primjeri dobre prakse o univerzalnim vrijednostima u nastavi historije.

Podrška razvoju nastavnih vještina nastavnika historije u Bosni i Hercegovini" koji je podržan od strane Fonda otvoreno društvo Bosne i Hercegovine.

Svi izneseni stavovi i sadržaj su odraz stavova autora, a ne nužno uredništva i recenzentata.

PROMIŠLJANJA O
UNIVERZALNIM VRIJEDNOSTIMA:
PRIMJERI DOBRE PRAKSE
U NASTAVI HISTORIJE

PRIRUČNIK ZA NASTAVNIKE

Uredile

Melisa Forić Plasto, Bojana Dujković Blagojević

Sarajevo, 2023.

SADRŽAJ

UVOD

Melisa Forić Plasto	5
ALEKSANDROVI RATOVI – ZBLIŽAVANJE NARODA	
Merjema Spahić, Amela Hasanbašić.....	13
“DOBRA KADA I OD RODA DOBRA; DOBRU KADU PROSE SA SVIH STRANA”:	
POLOŽAJ ŽENE U OSMANSKOJ BOSNI	
Amina Abaspahić, Fikreta Jakubović, Lamija Keso, Edin Zukanović.....	22
IZAZOVI SLOBODE: ROPSTVO U OSMANSKOM CARSTVU	
Dina Gusinac, Amela Hasanbašić, Tarik Seferović, Merjema Spahić	30
GAS NAPADA! HEMIJSKO ORUŽJE I NJEGOVA UPOTREBA U PRVOM	
SVJETSKOM RATU	
Emina Džanko.....	37
MIRNIM PUTEM DO SLOBODE: NENASILNI POKRETI OTPORA ZA SLOBODU	
U 20. STOLJEĆU	
Tarik Aščić, Kenan Dobrić, Emina Džanko, Emin Karahalilović, Belma Zulić.....	46
ČOVJEK U OKVIRIMA NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE. PRIMJER	
LOKALNE HISTORIJE – BUSOVAČA	
Emina Musić.....	57
ODGOVORNOST I KAZNA ZA ZLOČIN	
Aleksandra Selimović	78
SPORTISTI MI SMO UPORNI I SMJELI: SPORT I IZGRADNJA SOCIJALIZMA	
U BOSNI I HERCEGOVINI (1945–1950)	
Alen Borić.....	87
BIOGRAFIJE AUTORICA I AUTORA	103

UVOD

Svjesni činjenice da reforme u oblasti obrazovanja, a naročito u vezi s nastavom historije u Bosni i Hercegovini teku veoma sporo, EuroClio HIP BiH svojim aktivnostima nastoji biti nosilac i inicijator novih ideja u skladu s evropskim standardima i preporukama, te ih integrirati u modele primjenjive u nastavnoj praksi. EuroClio HIP BiH u svom se radu bazira upravo na podučavanju historije koje razvija ključne kompetencije, a svi materijali, kao i obrazovni pristup, koje smo kreirali samostalno ili u partnerstvu s drugim organizacijama, daju konkretnе primjere kako podučavati historiju u skladu s novom paradigmom – gdje je učenik u centru nastavnog procesa i gdje nastavnik nije prenositelj sadržaja, već on/ona kreira sredinu u kojoj učenici sami dolaze do zaključaka i razvijaju vlastite stavove o događajima iz prošlosti, a koji im pomažu da razumiju vrijeme u kojem žive.

Vodeći računa o obrazovnom okviru i učeničkim kompetencijama definiranim *Zajedničkom jezgrom nastavnih planova i programa definisanom na ishodima učenja*,¹ koju je utvrdila Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (APOSO) i koja obuhvata vrijednosti, stavove, vještine, znanje i kritičko razumijevanje² u periodu od 2018. do 2021. godine radili smo na razvoju seta dokumenata koji u fokusu imaju promoviranje univerzalnih vrijednosti kroz historijske sadržaje.

Dokument Alternativni kurikulum za historiju / istoriju / povijest u Bosni i Hercegovini – doprinos promoviranju humanizma u nastavi historije i suočavanju s bosanskohercegovačkim kontroverzama³ predstavljen 2019. godine dao je viziju jednog programa zasnovanog na razvoju kritičkog mišljenja, multiperspektivnosti, uvažavanju univerzalnih ljudskih prava i promoviranju općih civilizacijskih vrijednosti. Alternativni kurikulum predstavio je drugačije viđenje nastave historije u kojem je u fokusu funkcionalna primjena znanja, za razliku od pozitivističkog memoriziranja činjenica kojim su u znatnoj mjeri obilježeni nastavni programi historije u Bosni i Hercegovini.

¹ *Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za historiju definirana na ishodima učenja*, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, Mostar 2015, dostupno na: <https://aposo.gov.ba/bs/zjnpp-povijest/>.

² Prema Referentnom okviru demokratskih kompetencija Savjeta Evrope,

³ Bešić Bronza, Slavojka; Dujković Blagojević, Bojana; Forić Plasto, Melisa; Hašimbegović, Elma; Jusić-Dučić, Senada; Kasumović, Fahd; Naletilić, Marija; Radušić, Edin; Veladžić, Edin, *Alternativni kurikulum za historiju/istoriju/povijest u Bosni i Hercegovini: doprinos promoviranju humanizma u nastavi historije i suočavanju s bosanskohercegovačkim kontroverzama*, Udruženje nastavnika i profesora historije/istorije/povijesti Bosne i Hercegovine, EuroClio HIP BiH, Sarajevo 2019, dostupno na: <https://cliohipbih.ba/portfolio/alternativni-kurikulum-2-2/>.

Publikacija je prvenstveno bila namijenjena autorima nastavnih programa, kurikulumu i udžbenika te kreatorima obrazovne politike u zemlji na svim razinama, ali i nastavnicima kao izvor za otvaranje novih perspektiva kod historijskih sadržaja. Prateći korake na kreiranju novih nastavnih programa u okviru kurikularne reforme u više kantona u Bosni i Hercegovini u posljednjih četiri godine, vidljivo je da su neke od naših ideja našle svoj put.⁴

Imajući u vidu da je promjena jedino moguća uz adekvatnu sposobnost i posvećenost nastavnog osoblja te spremnost nastavnika na promjene stavova o važnom i nevažnom u ciljevima nastave historije, 2021. godine izrađen je priručnik *Univerzalni primjeri iz prošlosti za društvo budućnosti* u kojem su na osnovu tema iz alternativnog kurikuluma predstavljeni modeli časova koji su bazirani na ishodima učenja, koji promoviraju univerzalne vrijednosti i potiču kritičko mišljenje kod učenika konceptom rada s multiperspektivnim izvorima i interakcijom.⁵

U godini kada Udruženje nastavnika i profesora historije/istorije/povijesti EuroClio HIP Bosne i Hercegovine obilježava dvadeset godina svog djelovanja na planu unapređenja kvaliteta nastave historije, stručnoj i naučnoj javnosti predstavljamo još jedan priručnik za nastavnike kreiran na temelju gore navedenih dokumenata. Priručnik je nastao u okviru projekta "Primjeri dobre prakse o univerzalnim vrijednostima u nastavi historije. Podrška razvoju nastavnih vještina nastavnika historije u Bosni i Hercegovini", koji je trajao od septembra 2022. do novembra 2023. i koji je finansijski pomogao Fond Otvoreno društvo Bosne i Hercegovine. Nakon serije uspješnih treninga za nastavnike u Bosni i Hercegovini i promocije *Alternativnog kurikuluma i priručnika za nastavnike*, EuroClio HIP BiH je krajem 2022. godine objavio poziv za dostavljanje primjera pozitivne prakse kroz modele časova koji promoviraju univerzalne vrijednosti kao što su: mir, sloboda, jednakost, ravnopravnost, saradnja, život i odgovornost. Želja nam je bila potaknuti nastavnike da se u svom radu posvete univerzalnim vrijednostima te da ih dalje promovišu u svom radu s učenicima. Od nastavnika smo putem konkursa tražili

⁴ Predmetni kurikulum za historiju Kanton Sarajevo, dostupno na: <https://kurikulum.ks.gov.ba/bs/elementi?predmet=Historija>; Predmetni kurikulum za historiju Zeničko-dobojski kanton, dostupno na: <https://kurikulumzzdk.ba/bs/elementi?predmet=Historija/Povijest/Istorija>.

⁵ Veladžić, Edin; Bešić Bronza, Slavojka; Dujković Blagojević, Bojana; Forić Plasto, Melisa; Hašimbegović, Elma; Jusić-Dučić, Senada; Kasumović, Fahd; Naletilić, Marija; Radušić, Edin, *Univerzalne vrijednosti iz prošlosti za društvo budućnosti. Alternativni kurikulum za historiju/istoriju/povijest u Bosni i Hercegovini – doprinos promicanju humanizma u nastavi historije i suočavanje sa bosanskohercegovačkim kontraverzama. Priručnik za nastavnike*, EuroClio HIP BiH – Udruženje nastavnika i profesora historije/istorije/povijesti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2021, 147 str., dostupno na: https://cliohipbih.ba/wp-content/uploads/2018/12/PRIRUCNIK-ZA-NASTAVNIKE-2021_KB_print.pdf.

i vrednovali inovativan pristup nastavi i kreiranje modela časa u kojem je u fokusu: promocija univerzalnih vrijednosti, kritičko mišljenje, multiperspektivan pristup, aktivno učenje, inovativnost teme i raznovrsnost izvornog materijala. Od autora se tražilo da naprave modele časa u formi i na način da ga i drugi nastavnici mogu primijeniti u svojim učionicama. Zanimljivo je da su se na poziv osim nastavnika javili i studenti završnih godina studija historije nastavničkog smjera i da su upravo njihovi modeli časova bili među najuspješnijima. Od pristiglih radova žiru u sastavu Senada Jusić Dučić, prof., Danijela Tomićić, prof., Mirjana Trbojević, prof., prof. dr. Edin Radušić i dr. Edin Veladžić odabralo je četiri najbolja rada koji se objavljaju u ovom priručniku. Treba naglasiti da su svi navedeni modeli časova predstavljeni nastavnicima tokom trening seminara održanih u Goraždu, Bihaću, Mostaru i Sarajevu te su našli na veoma dobar prijem.

Prvo mjesto prema rezultatima konkursa dijelile su dvije radionice: "Sportisti mi smo uporni i smjeli: Sport i izgradnja socijalizma u Bosni i Hercegovini (1945-1950)" i "Čovjek u okvirima Nezavisne Države Hrvatske. Primjer lokalne historije – Busovača".

Radionica "Sportisti mi smo uporni i smjeli: Sport i izgradnja socijalizma u Bosni i Hercegovini (1945-1950)" Alena Borića, u vrijeme konkursa još studenta, u fokusu ima sport, često zapostavljen u nastavnim sadržajima. U ovoj radionici kroz rad na sekundarnim izvorima, historijskoj literaturi i slikama, učenici se mogu upoznati s ravnopravnosću i jednakosću kao univerzalnim vrijednostima. Uključivanjem historije sporta u nastavu otvara se prostor za dublje razumijevanje kako su sport i društvo tokom historije međusobno oblikovali jedno drugo. Osim toga, učenje o historiji sporta pruža priliku za razgovor o važnosti inkluzivnosti, borbi protiv diskriminacije te promicanju jednakosti u sportskim i društvenim kontekstima. Kroz radionicu se saznaje kakvu je ulogu sport imao u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini u vrijeme poslijeratne obnove, te kako je vlast je prepoznačila značaj i važnost sporta, ne samo u ovom procesu već i za agitaciju mladih u Komunističku partiju Jugoslavije, upravo preko sportskih utakmica i manifestacija.

Emina Musić, nastavnica iz Sarajeva koja godinama radi u Busovači, kreirala je model časa posvećen lokalnoj historiji tokom drugog svjetskog rata. Tema "Čovjek u okvirima Nezavisne Države Hrvatske. Primjer lokalne historije – Busovača" približava položaj različitih grupa stanovništva (Roma, Jevreja, Srba, Muslimana i Hrvata) u vrijeme NDH kroz primjere iz jedne bosanskohercegovačke mikrosredine, ali ističući vrijednost života i humanosti u uslovima potpune dehumanizacije i segregacije na nacionalnoj i rasnoj osnovi. U vrijeme kada se primjenjuje izrazita sklonost zloupotrebe i selektivne manipulacije faktografijom, te monoperspektivnim i subjektivnim

interpretacijama u udžbenicima, naglašavanje pozicije čovjeka unutar šarolikog etnosa u Bosni i Hercegovini djeluje kao poželjni imperativ za sve buduće prakse u nastavi historije u ovoj zemlji.

Drugo mjesto osvojila je radionica "Aleksandrovi ratovi – zблиžavanje naroda". Merjema Spahić i Amela Hasanbašić, studentice Univerziteta u Sarajevu, Odsjeka za historiju na Filozofskom fakultetu, kroz svoj model časa pokazale su na koji način saradnja i tolerancija kreiraju uslove za napredak društva kroz primjer otvorenosti Aleksandra Makedonskog za kulturu, tradiciju i običaje naroda koje je tokom svojih osvajanja pokorio. U ovoj radionici posebno se ističe rad s izvorima i vježba pravilnog postavljanja pitanja u cilju njihove analize, ključna za razvoj kompetencije kritičkog mišljenja kod učenika.

Aleksandra Selimović, nastavnica iz Tuzle, svojim modelom časa "Odgovornost i kazna za zločin" otvara pitanja odgovornosti, pravde, pravosuđa, suđenja za ratne zločine, ali i neprocesuiranja odgovornih za zločin i njihovog nekažnjavanja. Iako preporuke za organizaciju i pripremu simulacija u nastavi historije simulacije suđenja za zločin Holokausta ne preporučuju, ovaj model ipak nudi način suđenja kroz izvjesno distanciranje. U predloženoj simulaciji suđenja Jozefu Mengelu učenici su podijeljeni u grupe tužilaštva, odbrane i porote, dok je izbjegnuto da se zločinac pojavi pred sudom, jer mu je ionako suđeno u odsustvu. Predloženi model iziskuje značajnu pripremu kako nastavnika tako i učenika, te traži veliko iskustvo nastavnika u organiziranju, moderiranju i izvođenju ove vrste časa, te poznavanju kapaciteta grupe s kojom radi.

Aktivnosti projekta "Primjeri dobre prakse o univerzalnim vrijednostima u nastavi historije. Podrška razvoju nastavnih vještina nastavnika historije u Bosni i Hercegovini" nisu bile usmjerene samo na nastavnike. Svjesni da inicijalno obrazovanje nastavnika predstavlja značajnu kariku u krugu obrazovanja,inicirali smo saradnju sa studentima historije, budućim nastavnicima. Brojna istraživanja ukazuju na to da je pristup obrazovanju budućih nastavnika na fakultetima i dalje mahom teoretski i da im nedostaje praktičan rad kao vid pripreme za buduću karijeru u nastavi.⁶ Uvid u silabuse studijskih programa historije na univerzitetima u Bosni i Hercegovini potvrđio je da je metodika

⁶ European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture; Clifford-Amos, T., Teacher education and training in the Western Balkans: report on Bosnia and Herzegovina, ur. H. Skikos, Publications Office, 2013. <https://data.europa.eu/doi/10.2766/62248>; <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c7d8d134-1f2b-4c47-8ae4-67fb71ca3873/language-en/format-PDF/source-search> (21. 7. 2022); Maric, D.; Jovanovic, R., Teachers On Teaching: How Practitioners See The Current State And Future Developments In History Education Across The Western Balkans (Rep.), E-Pact report, EuroClio, Hague, The Netherlands 2017.

nastave historije i dalje mahom zanemarena i da studenti imaju otežan ili limitiran pristup školama u kojima bi mogli obavljati praktični rad.⁷

U svrhu realizacije ove aktivnosti EuroClio HIP BiH se obratio odsjecima za historiju na univerzitetima u Sarajevu, Banjoj Luci, Mostaru (Univerzitet Džemal Bijedić i Sveučilište u Mostaru) i Tuzli, te odsjecima koji školju buduće nastavnike humanističkih nauka (Mostar i Banja Luka) s pozivom za saradnju i učešće studenata završnih godina na seminaru u Mostaru. Cilj seminara bio je okupljanje studenata iz različitih sredina, obuka iz temeljnih metodičkih vještina nastave historije, promocija priručnika o univerzalnim vrijednostima, kao i praktičan rad na izradi modela orientiranih na ishode učenja, razvoj kritičkog razmišljanja i promociju univerzalnih vrijednosti.

Cilj ove aktivnosti bio je ojačati kapacitete studenata – budućih nastavnika u nastavnim vještinama, upoznati ih s multiperspektivnim pristupom nastavi historije te ojačati članstvo u Udruženju. Dvodnevni seminar koji je organiziran 4. i 5. 11. 2023. godine u prostorijama Koledža Ujedinjenog svijeta u Mostaru bio je izuzetno uspješan te je polučio kreiranjem četiri studentske radionice o univerzalnim vrijednostima koje su napisljetu uvrštene i objavljene u ovom priručniku.

Položaj žene na prostoru Bosne pod osmanskom vladavinom predstavljen je u modelu časa pod naslovom "Dobra kada i od roda dobra; dobru kadu prose sa svih strana": položaj žene u osmanskoj Bosni" koju su pripremili Amina Abaspahić, Fikreta Jakubović, Lamija Keso i Edin Zukanočić. Korištenjem različitih pisanih izvora kroz interaktivni rad učenici mogu usporediti položaj žena u Bosni u srednjem vijeku i neposredno nakon osvajanja i uspostavljanja osmanske vlasti u Bosni, te kako se položaj mijenja u skladu sa serijatom.

O ropstvu, jednakosti, životu i slobodi studenti Dina Gusinac, Amela Hasanbašić, Tarik Seferović i Merjema Spahić priredili su radionicu "Izazovi slobode: Ropstvo u Osmanskom Carstvu". Kroz primjere u odabranim historijskim izvorima ukazuje se na to da je ropstvo u Osmanskom Carstvu bilo zakonski prihvatljivo i značajan segment u osmanskom društvu i ekonomiji od 14. pa sve do 19. stoljeća, te da praksa ropstva nije prestala sve do početka 20. stoljeća, kada je ropstvo ukinuto tokom reformi koje je sproveo Mustafa Kemal Ataturk, lider moderne Turske, u periodu nakon Prvog svjetskog rata. U radionici je potcrtnuta kontroverza da pitanje slobode u tom političkom

⁷ Forić Plasto, M.; Dujković Blagojević, B., "Peace in History Education of Bosnia and Herzegovina", u: Kasumagić-Kafedžić, L.; Clarke-Habibi, S. (ur.) *Peace Pedagogies in Bosnia and Herzegovina*, Springer, Cham 2023, 176-178. https://doi.org/10.1007/978-3-031-26246-3_8.

sistemu nije bilo univerzalno te da se institucija ropstva održavala stoljećima uprkos kur'anskim preporukama.

Radionica "Gas napada! Hemijsko oružje i njegova upotreba u Prvom svjetskom ratu" Emine Džanko fokusirana je na napredak tehnologije i njeno korištenje u destruktivne svrhe razvojem hemijskog oružja, ukazujući na sva strašna iskustva i negativne posljedice koje je njihova upotreba u Velikom ratu donijela. S druge strane, potcrtana je upotreba naprednih tehnologija u humane svrhe, što je uslijedilo znatno kasnije, zahvaljujući naučenim historijskim lekcijama.

Studenti Tarik Aščić, Kenan Dobrić, Emina Džanko, Emin Karahalilović i Belma Zulić propitivali su u kojoj je mjeri moguća borba za slobodu mirnim putem kroz model časa pod naslovom "Mirnim putem do slobode: Nenasilni pokreti otpora za slobodu u 20. stoljeću". U fokusu radionice je promoviranje univerzalnih vrijednosti slobode, mira i saradnje kroz primjere nenasilnih pokreta otpora u 20. stoljeću komparirajući ulogu Mahatme Gandija, Martina Lutera Kinga i protesta protiv rata u Vijetnamu, ali i želja da učenici da zaključe kakva je bila uspješnost ovih protesta koji, iako imaju različite ciljeve, promovišu iste vrijednosti.

U priručniku su opisane teme predstavljene hronološkim slijedom radi lakšeg praćenja i korištenja. Prezentirani modeli časova pokazuju kreativnost, inovativnost i otvaranje tema koje su u dosadašnjim nastavnim programima i udžbenicima bile samo spomenute ili u potpunosti zanemarene. Svi autori pokazali su originalnost u odabiru i primjeni različitih nastavnih strategija i metoda koje se mogu djelimično ili u potpunosti primijeniti. Sve teme su predstavljene brojnim primarnim i sekundarnim historijskim izvorima, što će nastavnicima znatno skratiti vrijeme u pripremi časova, a učenicima omogućiti analizu, samostalno zaključivanje i dati doprinos razvoju kritičkog mišljenja. Modeli časova predstavljaju samo prijedlog koji svaki nastavnik može prilagoditi svojim uslovima rada te potrebama i kapacitetima svojih učenika.

Priručnik se objavljuje u elektronskom formatu na web-stranici Udruženja radi bolje dostupnosti korisnicima (<http://cliohipbih.ba/>). Prateći standarde u svijetu IT edukativnih sadržaja, izvorni materijali su opremljeni i QR kodovima kako bi se olakšao pristup željenim materijalima. Ovakvim pristupom EuroClio HIP BiH se zalaže za to da izučavanje historije bude komplementarno s korištenjem savremenih informacionih tehnologija, odnosno na način prijemčiv aktuelnim generacijama učenika.

Na kraju može se reći da smo objavljinjem ovog priručnika iznova ostvarili jedan od ciljeva koji nam je u fokusu ove dvije decenije djelovanja – osnaživanje nastavnika

i njihovih kapaciteta u svrhu promjene paradigme podučavanja historije. Nastavnici i budući nastavnici itekako su pokazali da su njihova promišljanja o univerzalnim vrijednostima značajna, vrijedna pažnje, kreativna i primjenjiva. Kada imaju šansu, nastavnici mogu pokazati fantastične primjere iz svoje nastavne prakse. Vjerujemo da će ovaj priručnik biti inspiracija i mnogim drugim nastavnicima u Bosni i Hercegovini, a i šire, da podijele svoja znanja i iskustva u cilju unapređenja kvaliteta nastave historije. Sigurni smo da nastavnici mogu biti pokretači pozitivnih promjena ako dobiju priliku i pokažu hrabrost kakvu svakodnevno i odgovorno pokazuju u svojim učionicama.

Zahvaljujemo se svim nastavnicima koji su dio ovog priručnika, nastavnicima koji su prisustvovali seminarima na kojima su predstavljeni modeli časova i koji su svojim povratnim informacijama dali doprinos njihovom unapređenju. Zahvalni smo i svim članovima Udruženja nastavnika i profesora historije/istorije/povijesti Bosne i Hercegovine što podržavaju i šire našu misiju ovih dvadeset godina. Naročite zahvale dugujemo Fondu Otvoreno društvo Bosne i Hercegovine na nesebičnoj podršci našim idejama i njihovom ostvarenju.

Melisa Forić Plasto

Aleksandrovi ratovi – zблиžavanje naroda

	Naslov teme	Aleksandrovi ratovi – zблиžavanje naroda	
	Ključno pitanje	Na koji način saradnja i tolerancija kreiraju uslove za napredak društva?	
	Ključni pojmovi	Aleksandar Veliki, helenizam, Grci, Perzijanci, saradnja, civilizacije	
	Uzrast učenika	15 godina / 1. razred srednje škole	
	Vrijeme trajanja časa	45 minuta	
Kratak opis teme	<p>Aleksandar Veliki je svojim ratovima uklonio Perziju, glavnu prijetnju Grcima, ispunjavajući višegodišnji cilj svih Grka. Aleksandar je otkrio blagodati, ljestvu i bogatstvo neistraženog istoka. Ostavši fasciniran tom, za njega novom kulturom, Aleksandar je pokrenuo vrtlog promjena. U svoju vojsku je uključio Perzijance, preuzeo njihove vladarske titule, izjednačio svoje generala s njihovim. Grci su na ovakve postupke gledali kao na unižavanje grčke civilizacije koja je prema njihovim shvatanjima bila superiorna u odnosu na perzijsku. Međutim, ne obazirući se na negodovanja svojih generala, Aleksandar je gradeći takvo društvo postavio temelje helenizma. Zahvaljujući ovome o Aleksandru se sve manje priča kao o herojskom ratniku, a sve više kao o vladaru koju je imao daleku viziju stvaranja društva u kojem je moguća saradnja različitih društvenih zajednica.</p>		
Ciljevi	Opći ciljevi	Specifični ciljevi	
	Upoznavanje učenika s civilizacijama drevne Grčke i Perzije, s njihovim sličnostima i razlikama. Pojašnjavanje pojmove tolerancija, suživot, saradnja na primjeru antičkog helenizma.	Pripremiti učenike na rad s izvornim materijalom. Vježbati kritičko razmišljanje kroz postavljanje pitanja i davanje odgovora.	

Ishodi	Kognitivni (znanje i razumijevanje)	Efektivni (vrijednosti i stavovi)	Psihomotorni (vještine)
	Znanje o glavnim bitkama koje je vodio Aleksandar. Razumijevanje razlike između civilizacija tadašnjeg Istoka i Zapada.	Razumijevanje i prihvatanje razlike među ljudima. Procjena pozitivnih vrijednosti u različitim društvima.	Čitanje i analiziranje historijskih izvora. Analiza i razgovor o fotografijama.
Ključne kompetencije	Argumentovano izražavanje, kritičko čitanje nastavnih materijala, postavljanje ključnih pitanja, analiza i evaluacija.		
Metode	Metoda analize, usmenog izlaganja, mapa uma, matriks pitanja		
Oblici rada	Frontalni oblik, grupni i individualni rad		

Aktivnosti (model rada)

Uvodni dio časa (10 minuta)

Podsjetiti učenike na pređeno gradivo iz prošle lekcije koje se tiče Aleksandrovog života, njegovog uspona i ratova koje je vodio na istoku. Podsjećanje na ove informacije važno je kako bi učenici lakše pratili sadržaje predviđene za ovaj čas. Prilikom ponavljanja obrađenog gradiva nastavnik će koristiti mapu uma i zajedno na tabli napisati rješenja.

Jedan od načina kako se može ponoviti gradivo je pomoću videomaterijala (Visual Academy 2020).

Glavni dio časa (20 minuta)

Pokazati nekoliko umjetničkih prikaza koji oslikavaju Aleksandrova osvajanja na Istoku. Analizirati ilustracije kroz set pitanja. Ilustracijama ukazati na različitost između civilizacija, specifičnosti egipatske vjere te nastojanje Aleksandra da se prikloni njihovim običajima.

Koristiti set pitanja prilikom analize:

1. Šta je prikazano na ilustracijama?
2. Kakav je odnos među likovima?
3. Koje detalje uočavaš?

4. Pokazuje li slika neku napetost, sukob ili saradnju?
 5. Koja je poruka slike?
 6. Uočavaš li nešto novo u odnosu na ranije znanje?

Nakon što učenici vizualno primijete razliku između grčke i perzijske kulture, podijeliti učenike u grupe i svakoj od grupe dodijeliti izvor. Izvori za obradu tiču se odnosa Aleksandra prema kulturi Istoka, životu Grka i Perzijanaca i elementima iz Perzije koje je Aleksandar prihvatio u novoj državi. Zadatak učenika će biti da te izvore analiziraju kroz tabelu matriks pitanja.

Završni dio časa (15 minuta)

Svaka od grupe će izložiti najteže pitanje koje su sastavili u matriksu te će učenici i nastavnici zajedno pokušati odgovoriti na njih.

U završnom dijelu časa nastavnik će napisati termine *saradnja* i *civilizacija* na tablu. Kroz analizirani tekst učenici će iznijeti elemente saradnje i civilizacija i pokušati povezati ova dva pojma s terminom "napredak društva".

Izvori i literatura	- Plutarh (1988) <i>Usporedni životopisi</i> , Zagreb: OOUR Izdavačka djelatnost.
Evaluacija i zadaci za provjeru ishoda učenja	Domaća zadaća: Pronaći najpoznatija umjetnička djela iz perioda helenizma (mozaik, freska). Opisati šta se nalazi na njima, za šta se veže! Opišite kako se osjećate dok posmatrate umjetnička djela!

Fotografije za analizu

O Plutarhu

Plutarh je jedan od najpoznatijih pisaca rimskog razdoblja grčke književnosti. Rođen je oko 46. godine n. e. u slavnoj Heroneji u Beotiji. Njegova porodica pripadala je grčkom provincijskom plemstvu u kojem se gajila ljubav prema obrazovanosti. Tako je i Plutarh svoje mlade dane proveo u Ateni studirajući filozofiju i retoriku. Više puta je boravio u Rimu, ali je najveći dio svog života proveo u rodnom gradu čitajući knjige i skupljajući građu za svoja djela. Za života, dobio je naslov konzulara i pred kraj života bio je namjesnik provincije Ahaje. Bio je primljen i u kolegij delfijskih svećenika. Umro je poslije 120. godine n. e. Napisao je preko 200 naslova, od kojih je sačuvano 150. Njegovi naslovi se dijele na moralno-filozofske i biografije. Govorio je o različitim pitanjima poput ljudske djelatnosti o filozofiji i religiji, politici i književnosti, muzici i odgoju. Njegovo djelo *Usporedni životopisi* vremenom je postalo jedno od najomiljenijih djela antičke književnosti. Privlačio je pažnju i kasnijih autora, poput Erazma i Rablea, Rusoa, a Šekspir je u njegovim biografijama tražio teme za svoje drame.

Izvor 1.

Aleksandrov postupak nakon vijesti o smrti Darijeve žene

U Bici kod Ise, u oktobru 333. god. pr. n. e., Darije odlučuje da se lično sretne s Aleksandrom. Razmišljajući o ovoj bici kao o igrama u kojima će pobijediti, sa sobom dovodi i svoju porodicu. U borbi prsa o prsa Darije bježi te je u svom bjekstvu iza sebe ostavio svoju majku i suprugu koje su bile utaborene u Isi. Kasnije, iz toga razloga, Darije šalje pismo Aleksandru moleći ga da mu vrati porodicu.

Kad je Darije poslao pismo njemu i prijateljima moleći ga da primi deset hiljada telenata kao otkupninu za zarobljenike, da zadrži svu zemlju onkraj Eufrata i uzme jednu od njegovih kćeri za ženu, pa da mu bude prijatelj i saveznik, Aleksandar saopći tu stvar svojim družbenicima. Pa kad je Parmenion rekao: "Ja bih prihvatio te prijedloge da sam Aleksandar", odvrati Aleksandar: "I ja bih, Zeusa mi, da sam Parmenion." A Dariju otpisa da mu neće uzmanjkati nikakve ljubaznosti ako dođe njemu; ako pak ne dođe, da će Aleksandar sam odmah na nj.

Ubrzo se, međutim, pokaja zbog tog odgovora jer je Darijeva žena umrla pri porodu; bila je očigledna njegova žalost što je izgubio nemalu priliku da pokaže svoju dobrotu. Pokopa stoga ženu ne štedeći nikakva velikog troška. Jedan od eunuha komornika imenom Tirej, umakavši iz tabora i odjahavši Dariju, otkri mu smrt njegove žene. A kad je on,

udarivši se po glavi i zaplakavši, rekao: "Jao zlog duha Perzijanaca ako je sestra i žena njihova kralja ne samo postala za života zarobljenicom nego i poslije smrti počiva bez kraljevskog ukopa!", prihvativši, komornik reče: "Ne, kralju, bar što se ukopa tiče i svake dolične počasti, ni u čemu ne možeš okriviti zlog duha Perzijanaca. Jer niti je gospodarici Statiri za njezina života, tvojoj majci i djeci nedostajalo išta od prijašnjih dobara i štovanja osim sreće da gledaju tvoje svjetlo koje učinio gospodar Ormuzd da ponovo zasja, nit je ona poslije svoje smrti ostala lišena kojeg pogrebnog ukrasa, nego je čak bila počašćena suzama neprijatelja. Ta Aleksandar je poslije pobjede isto tako plemenit kao što je strašan u bici."

Nepoznati pojmovi: talent – antička mjera za masu, eunuh – kastrirani muškarac, komornik – činovnik

Izvor 2.

Aleksandrov odnos spram naroda u Indiji

Poznato je da je Aleksandar Makedonski u svojim osvajanjima došao do Indije. Područje Indije bilo je izuzetno nepoznato za Aleksandra, no nepoznato je za njega imalo privlačnu moć. Upravo zato što nije znao kakva ga prostranstva očekuju, njegova čežnja da dođe u Indiju bila je još veća. Još dok je bio u Sogdijani, Aleksandar je stupio u vezu s indijskim radžom iz Taksile, koji mu je obećao pomoći. Vladar Taksil je držao pod svojom vlašću jedan dio Indije veći od Egipta, te je među Makedoncima odmah izazvao divljenje.

Za Taksila se priopovjeda da je držao u Indiji područje veličinom ništa manje od Egipta, s dobrim pašnjacima i u najvećoj mjeri rodokrasnim plodovima, a da je bio veoma mudar čovjek i da je pozdravivši Aleksandra, rekao: "Što nam treba ratova i međusobne borbe, Aleksandre, ako nisi došao da nam otmeš niti vodu niti potrebnu hranu, jedine stvari za koje se razumni ljudi moraju uporno boriti? Što se pak tiče ostaloga tzv. bogatstva i imanja, ako sam ja u tome bolji, spremam sam činiti ti dobro, ako sam pak slabiji, neću se kratiti da ti iskazujem zahvalnost za dobro što ga od tebe budem primao." Obradovavši se i stisnuvši mu desnicu, Aleksandar mu reče: "Zar ti možda misliš da će poslije tako ljubaznih riječi naš sastanak proći bez borbe? Ne, nećeš ti steći prednost nadma mnom: jer ja ću se dobročinstvima nadbijati s tobom i borit ću se do kraja da me ne nadmašiš svojom plemenitošću." Pa primivši mnoge darove i davši još više, na koncu mu darova hiljadu talenata u kovanu novcu. Zbog toga su njegovi

prijatelji bili jako uvrijeđeni, ali on time učini da su mnogi barbari bili prema njemu susretljiviji.

Nepoznati pojmovi: radža – vladar u staroj Indiji

Izvor 3.

Aleksandrovo pismo Aristotelu

Kada se Aleksandar rodio, njegov otac, makedonski kralj Filip II, poziva Aristotela na svoj dvor. Aristotel prihvata poziv te tako on postaje Aleksandrov učitelj. Aristotel Aleksadra podučava helenskoj etici i politici, moguće i retorici, kao i o ideji prijateljstva.

Da, moj dragi gospodaru, dao sam se proglašiti bogom; moji dobri istočnjački podanići meni kleče i prinose mi žrtve. To je politička nužnost ako želim imati potrebnu vlast nad ovim planinskim pastirima i ovim goničima deva. Kako su daleko oni dani kada si me učio razumu i logici! Ali sam me razum tjeran da svoja sredstva prilagodom ljudskom nerazumu. Na prvi pogled moja se karijera svima mora činiti fantastičnom; ali sada, kada razmišljam o tome noću u tišini svog božanskog proučavanja, vidim da nikada nisam poduzeo ništa što nije bilo apsolutno nužno zbog mog prethodnog koraka. Vidite, dragi moj Aristotele, bilo bi u interesu mira i reda, i u skladu s političkim interesima, da sam i na svojim zapadnim teritorijama priznat kao bog. Oslobođilo bi mi ruke ovdje na istoku kada bi moja vlastita Makedonija i Helada prihvatile politički princip moje apsolutne vlasti; mogao sam mirnog srca krenuti da za svoju zemlju Grčku osiguram njene prirodne granice na obali Kine. Tako bih trebao osigurati moć i sigurnost svoje Makedonije za svu vječnost. Kao što vidite, ovo je trijezan i razuman plan; odavno sam prestao biti vizionar koji se zakleo na Ahilovom grobu. Ako Vas sada zamolim kao svog mudrog prijatelja i vodiča da filozofijom pripremite put i da opravdate svoje proglašenje bogom na način da bude prihvatljiv za moje Grke i Makedonce, činim to kao odgovoran političar i državnik; ostavljam Vama da razmislite želite li se prihvati ovog zadatka kao razumnog i patriotskog posla koji je politički neophodan.

Izvor 4.

Aleksandar i Kserkov kip

Bitka kod Gaugamele 20. septembra 331. godine pr. n. e. označila je konačan pad Perzijskog Carstva. Aleksandar i njegova vojska ušli su u Babilon. Kapije grada su bile otvorene. Satrap Mezej predao je grad s akropolom. Grad Babilon je na rijeci Eufrat u doba Aleksandra bio najveći i najsofisticiraniji grad na svijetu. Aleksandar sprovodi sličnu politiku kao u Egiptu. Postao je zaštitnik nacionalnih kultova, obnavlja razorene hramove, između ostalog i hram boga Marduk Bela s osam stepenastih spratova. Mezej je zadržan na svom položaju satrapa.

Ugledavši velik kip Kserksa, srušen mnoštvom onih koji su se bezobzirno gurali u dvore, Aleksandar zastade i prozbori mu kao da je živ: "Da li da prođemo kraj tebe ostavivši te da ležiš zbog one vojne na Helene ili da te opet podignemo zbog tvoje duševne veličine i vrline u drugim prilikama?", a najzad, pošto se nadugo zadubio u svoje misli i šutio, prođe mimo kipa. Hoteći pak osvježiti svoje vojnike (jer bilo je zimska doba), provede ondje 4 mjeseca. I pri povijeda se da je, kad je Aleksandar prvi put sjeo pod zlatni baldahin na kraljevskom prijestolu, Korinćanin Demarat, čovjek dobromanjeren, Aleksandru prijatelj po ocu, starački brižnuo u suze i rekao da su lišeni velike radoštii oni Heleni koji su umrli prije nego su vidjeli Aleksandra kako sjedi na Darijevom prijestolju.

Nepoznati pojmovi: satrap – namjesnik, upravitelj pokrajine, akropola – dio grada na uzvisini, strmu briježgu, koji dominira okolicom, baldahin – ukrasni krov prijestolja

Izvor 5.

Aleksandar u Egiptu

Egipćani su na dolazak Aleksandra gledali kao na dolazak oslobođioca od perzijskog rostva. Mazak, perzijski satrap, shvatio je da bez podrške ne može pružiti otpor makedonskom osvajaču koji je već bio zaposjeo prostor Fenikije i Sirije i zbog toga je htio učiniti sve samo da stekne njegovu naklonost. Tako je bez borbe Egipat bio osvojen. Aleksandar je u prijestolnici faraona bio proglašen za kralja, nakon čega je prinio žrtvu Apisu i drugim egipatskim bogovima.

Stoga odmah, čim je ustao, pođe na Faros, koji je u to vrijeme još bio otok malo poviše kanopskog ušća Nila, a sada je nasipom povezan s kopnjom. Pa kad ugleda mjesto

izvanredno povoljna položaja (jer to je dugačak jezičac zemlje koji prevlakom osrednje širine razdvaja veliko jezero i more koje završava prostranom lukom), rekavši daje na koncu konca Homer, koji je i u drugome divljenja vrijedan, sad i veleuman graditelj, naredi da se tlocrt grada iscrta prilagođivan profilu zemljista. Nije bilo pri ruci krede, pa su zato, uzimajući ječmena brašna, opisali na crnoj zemlji ravnice kružno područje, na krakove čijeg su se unutarnjeg luka nastavljale ravne crte počinjući od onoga što bi se moglo nazvati okrajcima tog područja i jednolično sužujući širinu tako da su činile lik kabanice. Kad se kralj oduševio na crtom, iznenada se pojaviše ptice s rijeke i jezera, neizmjerna broja i najrazličitijih vrsta i veličine, sliježući se nalik na oblake na to mjesto, ne ostaviše ni mrvicu ječmenog brašna, tako da je Aleksandar bio zbumen znamenjem.

(Izvori preuzeti iz: Plutarh 1988)

Vježba postavljanje pitanja u matriks tabeli

	PROŠLOST (činjenica)	SADAŠNJOST (mišljenje i procjena)	BUDUĆNOST (vrijednost i naslijede)
KO? (osoba)			
ŠTA? (događaj)			
GDJE? (mjesto)			
KADA? (vrijeme)			
KAKO? (način, izbor)			
ZAŠTO? (uzrok)			

Objašnjenje uz tabelu: Postavljanje dobrih pitanja, pitanja koja potiču dublje promišljanje, istraživanje i sagledavanje različitih perspektiva, vještina koje se trebaju vježbiti. Zadatak: konstruiši pitanja koja bi postavio izvoru koji si čitao. Postavi bar po jedno pitanje koje se vezuje za prošlost, sadašnjost i budućnost. Rubrike su postavljene na način da prva predstavlja osnovna pitanja koja postavljamo izvoru (činjenice). Druga rubrika treba sadržavati pitanja procjene i mišljenja o događajima koje izvor spominje, dok se pitanja u trećoj rubrici trebaju fokusirati na određene vrijednosti i naslijede.

Primjer

1. Ko je bio Aleksandar Makedonski (činjenica)?
2. Ko je mogao utjecati na Aleksandrov stav prema drugim narodima (mišljenje i procjena)?
3. Ko će proširiti Aleksandrovo naslijede – helenizam (vrijednost i naslijede)?

Amina Abaspahić, Fikreta Jakubović,
Lamija Keso, Edin Zukanović

"Dobra kada¹ i od roda dobra; dobru kadu prose sa svih strana": položaj žene u osmanskoj Bosni

Naslov teme	"Dobra kada i od roda dobra; dobru kadu prose sa svih strana": položaj žene u osmanskoj Bosni"	
Ključno pitanje	Na koji je način u historijskim izvorima predstavljen odnos osmanske države prema pravima žena i njihovom položaju?	
Ključni pojmovi	Žena, Osmansko Carstvo, šerijat, ravnopravnost, ljudska prava, jednakost	
Uzrast učenika	15 godina / 1. razred srednje škole	
Vrijeme trajanja časa	90 minuta	
Kratak opis teme	Tema ima za cilj da učenicima predstavi kakav su položaj imale žene u različitim dijelovima Osmanskog Carstva. Također, cilj je usporediti položaj žena u Osmanskom Carstvu u odnosu na Evropu, kao i uvidjeti na koji je način i koliko šerijat kao islamski zakon kojim su se Osmanlije rukovodile utjecao na glavnu politiku Osmanskog Carstva. Nastojat će se usporediti stanje neposredno nakon osvajanja Bosne te u kojoj se mjeri položaj žene mijenja u odnosu na zatečeno stanje.	
Ciljevi	Opći ciljevi	Specifični ciljevi
	Kritička ocjena izvora. Isticanje vrijednosti ravnopravnosti, ljudskih prava i sloboda.	Upoznati učenika s pojmovima šerijat, ravnopravnost. Analiza pisanih izvora koji govore o položaju žene u Osmanskom Carstvu.

Ishodi	Kognitivni (znanje i razumijevanje)	Efektivni (vrijednosti i stavovi)	Psihomotorni (vještine)
	Učenik će moći definirati pojmove šerijat i ravnopravnost.	Učenik će moći izvesti zaključak o položaju žene u Osmanskom Carstvu.	Učenik će moći kritički ocijeniti izvore.

Aktivnosti (model rada)
Uvodni dio časa (10 minuta)
KWL (Know-Want-Learn) tabela: Na početku časa će učenici dati svoje asocijacije o temi položaja žena kroz historiju uopće, s posebnim osvrtom na Osmansko Carstvo. Zatim će se ostaviti prostor učenicima da postave pitanja i saopće šta bi željeli naučiti iz ove tematske jedinice. Dio "Learn" ostaje za zaključak. U nastavku uvodnih aktivnosti, nastavnik će predstaviti kratki uvod s posebnim fokusom na veličinu Osmanskog Carstva, specifičan administrativno-pravni položaj pokrajina, šerijat kao ključni element u osmanskom zakonodavstvu, eventualne promjene i istimalet politiku po dolasku Osmanlija, tj. vrednovanje zatečenog stanja. Na koncu, nastavnik će upoznati učenike s pojmom ravnopravnost.
Glavni dio časa (25 minuta)
Podijeliti učenike u pet grupa. Svaka grupa dobija izvor broj 1 u kombinaciji s izvorom iz osmanskog perioda. Na osnovu izvora, učenici trebaju odgovoriti na ključna pitanja: 1. Kakav je bio položaj žene u Osmanskog Carstvu na osnovu dodijeljenog izvora? 2. Šta izvori govore o položaju žena, prepoznaće li se ravnopravnost? 3. U kojoj mjeri je osmanski zakon unaprijedio položaj žene u odnosu na srednji vijek? Vođa grupe će predstaviti promišljanja grupe u okviru diskusije gdje će se sučeljavati različita mišljenja u trajanju od 10 minuta.

¹ Kaduna (žena)

Završni dio časa (10 minuta)	
Vratiti se na tabelu KWL, osvrnuti se na sljedeća pitanja: Šta su učenici naučili? Koliko su proširili svoja znanja nakon radionice? Kako su im izvori pomogli u tome? Na koji način treba pristupati prilikom analize određenih izvora? Jesu li imali određene stereotipe i predrasude prema položaju žena u Osmanskom Carstvu i, ako jesu, koje stereotipe? Šta misle koliki je utjecaj ostavio šerijat na položaj žena? Na osnovu izvora koliko se može govoriti o ravnopravnosti spolova?	
Izvori i literatura	<p>Izvori:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Desai, Anita; Jack, Malcom, ur.(1994) <i>Lady Mary Wortley Montagu, The Turkish Embassy Letters</i>, London. - Giannoulis, G. (1980) <i>Codikas Trikkis</i> [Zakon iz Trika], Athens. - "Hasanaginica", Sevdalinka. https://sevdalinka.info/zanimljivosti/hasanaginica/. - Jusufbegović, Rijana (2021) "Društvena ravnoteža i odnos prema Drugom u 'Ljetopisu' Mula Mustafe Bašeskije", <i>Biserje</i>, 8. 5. 2021. https://www.biserje.ba/drustvena-ravnoteza-i-odnos-prema-drugom-u-ljetopisu-mula-mustafe-baseskije/. - Kurt, Ahmet (2017) <i>Porodica Kurt iz Mostara, historija i rodoslov</i>, Mostar. https://porodicakurtdotcom.files.wordpress.com/2020/08/ahmet-kurt-porodica-kurt-iz-mostara.pdf. - Kurtović, Esad; Nakaš, Lejla; Župarić, Drago; Lalić, Ana; Dautović, Dženan (2018) <i>Codex diplomaticus Regni Bosnae: povelje i pisma stare bosanske države</i>, Sarajevo: Mladinska knjiga. - Milak, Enes ur.(2007) <i>Historijska čitanka 1: Osmansko Carstvo</i>, Sarajevo: Centar za demokraciju i pomirenje u jugoistočnoj Evropi, Solun – CPU Sarajevo. <p>Literatura:</p> <ul style="list-style-type: none"> - "esnafi", <i>Hrvatska enciklopedija</i>, mrežno izdanje, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=18385. - Faroqhi, Suraiya(2009) <i>Sultanovi podanici: Kultura i svakodnevničica u Osmanskom Carstvu</i>, Zagreb: Golden Marketing. - Karčić, Fikret (2011) Studije o šerijatskom pravu i institucijama, Sarajevo: El-Kalem. - Zahirović, Šaban (1996) "Sidžil mostarskog kadije iz 1787-88. godine", <i>Prilozi za orijentalnu filologiju</i> 44-45, Sarajevo: Orijentalni institut, 405-412.

Evaluacija i zadaci za provjeru ishoda učenja	Na kraju časa ćemo usporediti stavove koji su učesnice i učesniči imali o pitanju odnosa osmanske države prema pravima žena i njihovom položaju sa zaključcima do kojih su došle učesnice i učesnici na završnom dijelu radionice. Po tome ćemo vidjeti koliko je na njih djelovalo iskustvo iz učešća u radionici. Zatim ćemo im dati zadatak da sami nađu neki drugi primjer odnosa prema ženama i analiziraju ga kroz prizmu ideja i zaključaka do kojih su došli, kako bismo potvrdili je li ishod učenja bio uspješan.
--	---

Uvod

Šerijat se obično definiše kao islamsko pravo ili vjerozakon. Šerijat ne obuhvata samo religijske propise nego i one druge koji su potrebni za regulisanje odnosa među ljudima. Izučavanjem šerijata bavi se nauka koja se naziva fikh. Fikh također nudi definiciju šerijata kao "poznavanje ukupnih ljudskih prava i obaveza". (Karčić 2011: 12)

Važnost naglašavanja veličine Osmanskog Carstva ogleda se u tome što je zbog ogromne teritorijalne rasprostranjenosti i različitih kulturoloških postavki bilo nemoguće imati istovjetan odnos u svim dijelovima Carstva. U tome se naročito ogleda posebnost pokrajina kao krajnjih tačaka Osmanskog Carstva i njihove unutarnje organizacije. Šerijat predstavlja jedan od najvažnijih elemenata unutar pravnog sistema Osmanskog Carstva budući da je cijelo zakonodavstvo počivalo prvenstveno na šerijatu, odnosno na Kur'anu (Božijoj riječi) i sunnetu (praksi poslanika Muhameda a.s.). S druge strane, unutar osvajačke politike ovog Carstva ističe se *istimalet* politika, odnosno politička strategija pridobivanja naklonosti nemuslimanskog stanovništva, a koja se u najvećoj mjeri ogledavala u zadržavanju zatečenog stanja prije osvajanja, odnosno dolaska osmanske vlasti na određene prostore.

KWL tabela

Know (Znam) Šta znate o položaju žena kroz historiju s posebnim osvrtom na Osmansko Carstvo?	Want (Želim da znam) Šta želite naučiti o ovoj problematici?	Learn (Šta sam naučio) Šta sam danas novo naučio o položaju žena?

Izvor 1.**Sidžil²**

[169 – Postavljenje staratelja]

Pošto je potrebno da se maloljetnoj djeci Mustafi, Ahmedu, Safiji i Hatidži poslije smrti njihova oca Jusufa, koji je bio nastanjen u mahali Kanber-age u gradu Mostaru, postavi staratelj koji bi čuvao imovinu što im je pripala od oca i o njima se starao, a nosilac ovog dokumenta Saliha, majka spomenutih maloljetnika, sposobna je da obavlja tu dužnost kako treba, to je od šerijatskog suda postavljena i imenovana za staratelja. Pošto je prihvatiла starateljstvo, to je na traženje upisano što je riješeno, spomenutog datuma. Šuhud-ul-hal: Osman-efendija, Sulejman-efendija, hadži Kurt Alija, Osman čehaja i drugi.

(Kurt 2017: 123)

Izvor 2.**Hasanaginica**

U rodu je malo vrјeme stala,
malo vrјeme, ni nedjelju dana,
dobra kada i od roda dobra,
dobru kadu prose sa svih strana,
da najveće imotski kadija.

Kaduna se bratu svomu moli:
"Ah, tako te ne želila, braco!
Nemoj mene davat za nikoga,
da ne pucajadno srce moje,
gledajući sirotice svoje!"

Ali beže ne hajaše ništa,
već nju daje imotskom kadiji.

Nepoznati pojmovi: kaduna, kada – žena, ne hajati – ne mariti, kadija – sudija

² Sidžil kao kadijski (sudski) protokol u sebi sadrži sva pravna pitanja, sporna i nesporna, koja je kadija kao izvršni organ u osmanskoj državi rješavao i registrovao. Na osnovu toga, sidžili pružaju dragocjene podatke o društveno-pravnoj prošlosti kadijuka, o lokalitetima, urbanoj strukturi, rasprostranjenosti i strukturi stanovništva, o njegovim djelatnostima, o aktivnostima pripadnika različitih društvenih slojeva i o njihovim odnosima i statusu. Prema svom načinu vođenja, brojnosti te slojevitosti podataka, sidžili spadaju u najvažnije izvore za proučavanje života u prošlosti regija u kojima su nastali. (Zahirović 1996)

Izvor 3.**Ljetopis Mula Mustafe Bašeskije**

Jedne noći nekolicina razbojnika u Armandži mahali izvukla je iz kuće ženu, Šošinu udovicu. Idući dan žena je podnijela tužbu protiv komšije prezimena Hindiogli i mujezina, zbog toga što su čuli galamu i nisu to zaustavili. Obojicu su zatvorili u zatvor i istukli. Zbog toga što nisu htjeli izići iz zatvora, obojicu ih usmrtiše...

(Jusufbegović 2021)

Nepoznati pojmovi: mujezin – onaj koji poziva na namaz ezanom

Izvor 4.**Papa Grgur IX prioru iz Trevisa o neobičnim običajima u Bosni (21. juni 1235)**

Grgur (IX) biskup, sluga slugu Božijih, ljubljenom sinu prioru reda braće propovjednika iz Trevisa, pozdrav i apostolski blagoslov. Prema tvom izlaganju postoji u krajevima Sklavonije vrlo loš običaj, bolje rečeno iskvarenost, prema kojem se žena udaje pod uvjetom da se mužu svidi zadržati je u braku, inače se vraća roditeljima, bez povreda i polomljenih udova.

Zbog opasnosti za duše, o tome si na tvoje pitanje za savjet ovako odgovaram: budući da je takvo uvjetovanje u suprotnosti sa samom biti braka, jer se brak niti smije niti može sklapati na određeno vrijeme, one koji tako sklapaju brak treba opominjati da se u brak ulazi slobodno i treba ih poticati da ponovno sklope ženidbu prema uobičajenom crkvenom obredu. Ako to možda ne učine, treba im izjaviti da među njima ne postoji brak, nego priležništvo, te da ne opće zakonito, nego bludnički.

Dato u Peruđi, jedanaestoga dana julskih kalendi, devete godine (našeg pontifikata)

(Kurtović et al. 2018: 50)

Izvor 5.**Komentari Lady Mary Worley Montagu³**

Što se njihovog morala tiče ili dobrog vladanja, tu moram, kao i Arlekino, da kažem da je ono isto kao i kod vas, i da Turkinje ne grijše ništa manje nego kršćanke. Sad pošto

³ Važno je naglasiti da je riječ o zapadnjačkoj predodžbi položaja žena u Osmanskom Carstvu, budući da je Lady Mary Wortley Montagu (1689–1762) bila supruga engleskog veleposlanika, te je često bila gošća na Osmanskem dvoru. (Faroqhi 2009: 137)

sam malo upoznala njihove običaje, ne mogu a da se ne divim ili uzornoj diskretnosti ili izrazitoj nedotpavnosti onih koji su o njima izvještavali. Ta lako je vidjeti da one imaju veću slobodu od nas; nijedna žena, bez obzira na položaj, ne smije ići ulicom bez dva vela, od kojih joj jedan pokriva cijelo lice, osim očiju, a drugi joj od glave pada niz leđa, pa im je tako čitavo obliće pokriveno nečim što se zove feredža, i nijedna se žena ne pojavljuje bez nje. [...] Zimi feredža je od sukna, ljeti od neke lakše tkanine ili od svile. Možete već misliti koliko njih to dobro skriva: ne možete razlikovati veliku gospođu od njene robinje, a čak ni najljubomorniji muž ne može nikako prepoznati svoju ženu kad je sretne, a nijedan muškarac ne smije da dodirne ženu na ulici ili da je prati. Ova neprestana maskarada daje im svu slobodu da se odaju svojim sklonostima, i to bez opasnosti da će biti otkrivene. [...] A nemaju čega da se plaše ni od muževljeve zlovolje, jer one žene koje su bogate zadržavaju sav novac u svojim rukama, i nose ga sobom i poslije razvoda, uz ono što je muž još dužan da im doda na to. [...] Istina, prema njihovom zakonu muškarac može da uzme četiri žene, ali nema primjera da je neki vrli muškarac iskoristio tu slobodu, ili da žena plemenitog porijekla to trpi. Ako se muž pokaže nepouzdan, a to se događa, on sebi drži naložnicu u odvojenoj kući i posjećuje je što diskretnije može, upravo kao i kod vas. I tako vidiš, draga sestro, da se običaji među ljudima ne razlikuju baš onoliko koliko nam to sugeriraju naši putopisci.

(Desai – Jack 1994: (0)-2) preuzeto iz: Milak 2007: 114)

Nepoznati pojmovi: feredža – ogrtač kojim se prekriva tijelo i glava, te zaklanja lice, naložnica – ljubavnica, sluškinja

Izvor 6.

Statut ženskog sapundžijskog esnafa⁴ u Triki, u Tesaliji (1738)

Žene iz sapundžijskog esnafa Stamula, Vasilika, Margarona, Arhonta, Veneta, Angela, Pagona, Trijantafilija, Haida i Ekaterina, dođoše pred mene, poniznog predstojnika, i pred časne svećenike i velikodostojnike naše mitropolije u Triki i saopćiše nam da prema starom običaju muškarcu nema mjesta u ovom esnafu ili u ovom poslu uopće. Zato one jednodušno mole da se ovaj njihov dogovor odobri i da se unese u zakonik; a ako neka od njih u budućnosti poželi da uvede u esnaf kćerku ili snahu kako bi i ona

pravila sapun, platit će esnafu pet groša, kao što plaćaju i drugi esnafi. Ako neka od žena umre, niko neće moći da preuzme alat za ovaj posao, jer njime mogu da raspolažu jedino žene iz esnafa, a ako neko sa strane pokuša da se bavi ovim poslom bez dozvole ovih žena, ako pogazi ovaj dogovor i crkveni ukaz, toga će moći da kazne i crkva i turske vlasti, morat će platiti deset groša esnafu i petnaest crkvi. Ovaj esnaf osnivamo kao esnaf u kojem nema muškaraca, i on će biti pod starateljstvom i pažnjom svećenika i crkvenih velikodostojnika. Dokument sačinio i potvrdio ja, ponizni, a svjedočili časni svećenici crkveni velikodostojnici naše mitropolije u Triki i unijeli u sveti zakonik godine 1738, dana 27. jula.

(Giannoulis 1980: 45, preuzeto iz: Milak 2007: 111)

Nepoznati pojmovi: groš – novac

⁴ Esnafi su obrtničke i trgovачke organizacije u Osmanskom Carstvu. Cilj im je bio štititi materijalne interese svojih članova, brinuti se za nemoćne i bolesne članove, za njihovu siročad itd. Svi obrtnici ili trgovci iste ili srodnih struka u jednomu mjestu činili su jedan esnaf. (Hrvatska enciklopedija 2021)

Dina Gusinac, Amela Hasanbašić,
Tarik Seferović, Merjema Spahić

Izazovi slobode: Ropstvo u Osmanskom Carstvu

Naslov teme	Izazovi slobode: Ropstvo u Osmanskom Carstvu	
Ključno pitanje	Zašto se univerzalne vrijednosti primjenjuju samo na određene skupine?	
Ključni pojmovi	Ropstvo, jednakost, život, sloboda, Osmansko Carstvo	
Uzrast učenika	3. razred srednje škole	
Vrijeme trajanja časa	45 minuta	
Kratak opis teme	<p>Ropstvo u Osmanskom carstvu činilo je zakonski prihvatljiv i značajan dio osmanskog društva i ekonomije još od 14. pa sve do 19. stoljeća. Glavni izvor robova bio je rat i organizovani pohodi u južnoj i istočnoj Evropi, na Balkanu i Kavkazu. Robovi su prodavani na velikim otvorenim trgovima u većim gradovima. Pripadnici robovske klase, poznati kao kul, imali su mogućnost postizanja visokog društvenog statusa. Čuvari harema, eunusi, janjičari i ostale visoke državne funkcije robovi su mogli zauzimati, ali u praksi većina ih je bila obična kućna posluga ili su radili kao fizički radnici. Robinje su najčešće bile sastavni dio kućne posluge, kao i konkubine svojih vlasnika. Međutim, sticajem okolnosti one su mogle završiti u haremu, te kroz institucije harema steći visoko obrazovanje za to vrijeme, kao i postati žene sultana, pa i majke budućih sultana. Vlasnici robova su najčešće bili vojnička klasa, tj. asker, ali i ulema, odnosno vjerska elita, dok je sam sultan imao najveći broj robova. Praksa ropstva nije prestala sve do početka 20. stoljeća. Naime, ropstvo je ukinuto tokom reformi koje je sproveo Mustafa Kemal Ataturk, lider moderne Turske, u periodu nakon Prvog svjetskog rata.</p>	
Ciljevi	Opći ciljevi	Specifični ciljevi
	Promoviranje univerzalnih vrijednosti slobode, jednakosti i života.	Prepoznavanje karakteristike ropstva u Osmanskom Carstvu.

Ishodi	Kognitivni (znanje i razumijevanje)	Efektivni (vrijednosti i stavovi)	Psihomotorni (vještine)			
	Definiranje termina ropstvo, sloboda, jednakost.	Uspoređivanje različitih perspektiva o ropstvu u Osmanskom Carstvu.	Vježba pronalaska ključnih elemenata o ropstvu kroz analizu izvora.			
Ključne kompetencije	Učenici će razviti ključne kompetencije i vještine koje će im pomoći da prepoznaaju ropstvo i slobodu kao društvenu pojavu. Naučit će se korištenju i razumijevanju izvora vezanih za ropstvo, proučavajući ih interdisciplinarno (u ovom slučaju kroz običajne i serijatske zakone i historijski).					
Metode	Metoda analize, usmenog izlaganja, analiza fotografije					
Oblici rada	Frontalni i grupni oblik					
Aktivnosti (model rada)						
Uvodni dio časa (10 minuta)						
<p>Početi čas razgovorom o pojmovima <i>ropstvo, jednakost, sloboda</i>. Uvodni razgovor nastaviti uz analizu fotografija.</p> <p>Pitanja za slike: Šta vidite na slikama? Koje boje su korištene – šta nam to govori? Kakve emocije ove slike bude u vama?</p>						
Glavni dio časa (20 minuta)						
<p>Nakon analize fotografija učenike podijeliti u tri grupe kako bi se kroz rad na izvorima upoznali s ropstvom u Osmanskom Carstvu.</p> <p>Kroz jednu grupu izvora učenici će se upoznati sa serijatskim preporukama za ukidanje ropstva kroz religijski tekst. Druga grupa izvora će pokazati učenicima brutalnost ropskog položaja u Osmanskom Carstvu, dok će treća grupa izvora pokazati prakse osman-skog društva na putu ukidanja ropstva, kao što je praksa oslobođanja.</p> <p>Analizom i diskusijom postaviti pitanje koja je razlika između norme i prakse. Koliko su kur'anske preporuke pomogle u ukidanju ropstva u Osmanskom Carstvu? Koje oblike ugrožavanja slobode možemo prepoznati iz ovih izvora? Na osnovu čega je pravljena razlika između ljudi u Osmanskom Carstvu? Kakav je utjecaj imao islam na odnos stanovništva prema robovima?</p>						

Upoznati učenike s činjenicom da se ropstvo u Osmanskom Carstvu zadržalo do 19. stoljeća uprkos kur'anskim preporukama, ali ipak da su te preporuke dovele do humanijeg postupanja prema njima. Ipak pitanje slobode u tom političkom sistemu nije bilo univerzalno.

Završni dio časa (15 minuta)

U završnom dijelu s učenicima ispuniti radni listić s posebnim fokusom na njihovo promišljanje i zaključke o dатoj temi.

Izvori i literatura	<ul style="list-style-type: none"> - Đurđević, Bartol (1980) <i>Kako su me zarobili i odvukli u Tursku</i>, Zagreb: Liber. - El-Beled, Kur'an, sura 90. - Milak, Enes ur. (2007) <i>Historijska čitanka 1: Osmansko Carstvo</i>, Sarajevo: Centar za demokraciju i pomirenje u jugoistočnoj Evropi, Solun – CPU Sarajevo. - Zlatar, Behija (1991) "O sudbini ratnih zarobljenika u Sarajevu u XVI stoljeću", <i>POF</i> 40, 259–265.
Evaluacija i zadaci za provjeru ishoda učenja	Domaća zadaća: pročitati o ropstvu u drugim carstvima, te ih uporediti s osmanskim, uočiti sličnosti i razlike.

Fotografije za analizu

Izvor 1.

Odnosi prema robovima

Među zarobljenima, kojih je bilo vrlo malo, našao sam se i ja, jer me je ljubav prema mom mecenju, ostrogonskom biskupu, još sasvim mlađa bila odvela u taj rat. On je ubijen, a mene su zajedno s ostalim zarobljenicima poveli kroz vrletne i brdovite krajeve, što bosonoga što sa samim potplatima na tabanima... Ruke su mi svinuli na leđa, a da ih na leđima ne bih mogao ni maknuti, između leđa i laktova poprijeko su mi umeštati batinu; to me onako ukočena mučilo još više nego konopi. Navečer ne bi nimalo olabavili uze, nego bi vezivali još i noge, tako da sam noć provodio u samom jaku i leleku; a to oni najradije čuju, jer ako je tiho, pomišljaju da su se sužnji istrgli iz uza i pobegli. Stoga, dokle god čuju ciljenje, ne moraju se bojati da su ostali bez zarobljenika. U tom posve jadnom stanju držali su me sedam dana; a kad ne bih uspijevaо u stopu pratiti gospodara na konju, konopom su mi vezivali vrat za sedlo i tako me trkom vucarali naokolo. Pošto su me odveli trgovcima robljem, koji su se držali podalje od bojnog polja, ovi su me odvukli u Makedoniju, u grad što se na njihovu jeziku zove Galipolje. Tu me neki otpadnik, izdajica naše vjere ... kupi za četrdeset dukata, ali pod ovim uvjetom: budem li nevježa u poslu ... robovlasnik me mora uzeti natrag.

(Đurđević 1980)

Izvor 2.

Odnosi prema robovima

Brojni podaci zabilježeni u sarajevskim sidžilima 16. stoljeća, kao vakufnamama, gdje se obično za muteveliju postavljaju oslobođeni robovi, govore da su se muslimani u Sarajevu držali onog islamskog propisa koji između ostalog traži od svojih sljedbenika oslobođanje robova. Među desetinama primjera navest će samo neke: Oslobođa se ropstva Mustafa sin Abdulla, porijeklom iz Slovenije, koji je visokog stasa, plavih očiju, rastavljenih obrva, ili hadži Uvejs, sin Sulejmana, izjavljuje da je na sudu za ljubav Božiju oslobođio svog roba Junusa, sina Abdulla.

(Zlatar 1991)

Izvor 3.**Stav Kur'ana prema ropstvu: Oslobađanje roba predstavlja jedno od najvećih bogougodnih djela**

Kunem se gradom ovim, a ti si u ovom gradu oslobođen ograničenja, i roditeljem i onim koga je rodio, Mi smo stvorili čovjeka da je u naporu i poteškoćama. Misli li on da mu niko ništa ne može? "Utrošio sam imetak nagomilani!", govori. Zar misli da ga niko viđio nije? Zar mu nismo dali oka dva, i jezik i usne dvije, i dobro i зло mu objasnili? Pa zašto nije savladao uspon? A šta ti misliš: šta je to uspon? Roba ropstva osloboditi, ili, u vrijeme gladi, nahraniti siroče bliska roda, ili ubogoga nevoljnika. A potom da je bio od onih koji vjeruju, koji jedni drugima strpljivost preporučuju i koji jedni drugima milosrđe preporučuju; oni će biti – oni s desne strane! A oni koji ne vjeruju u ajete i dokaze Naše, oni će biti – oni s lijeve strane, iznad njih će vatra zatvorena biti.

(Kur'an 90:1-20 – sura El-Beled)

Izvor 4.**Primjeri oslobađanja robova**

Od ropstva su se oslobađale i one robinje koje su rodile dijete sa svojim gospodarom. U sarajevskim sidžilima zabilježeno je više takvih primjera: U šerijatski sud došla je robinja po imenu Fatima, kćerka Abdullaha, slovenačkog porijekla, srednjeg rasta, bijelog lica, rastavljenih obrva, plavih očiju i nakon što je izjavila da je imala dijete sa svojim pokojnim gospodarom, u prisustvu svjedoka oslobođena je.

Robovi su najviše radili po kućama, zatim kao zanatlije, trgovci, vjerski i državni službenici. Oslobađajući svoje robe, njihovi raniji vlasnici su im davali i neki kapital kako bi mogli započeti novi život. Sarajevski bogataš Kemal-beg, osnivač jedne medrese i mekteba, u svojoj oporuci, između ostalog, odredio da se oslobole njegova 24 robe i da im se dodijeli izvjesna suma novca iz vakufskih sredstava. On je također oporučio da u njegovim vakufskim objektima imam, mujezin i hodža budu iz redova njegovih oslobođenih robova. Na taj način, pojedini robovi su dostizali visoke položaje. Oslobođeni Husrev-begov rob Murat-beg Tardić, na primjer, prvo je postao Husrev-begov vojvoda, potom murevelija njegovog ogromnog vakufa, a 1537. godine poslije osnivanja Kliškog sandžaka i njegov prvi sandžakbeg.

(Zlatar 1991)

Izvor 5.**Djeca kao roblje**

Bivši janjičar opisuje devširmu¹: Kad god upadnu u koju zemlju i narod pokore, tada carski pisar odmah za njima ide i što god je dječaka sve u janjičare uzima, a za svakog daje 5 zlatnika i šalje preko mora u Anadoliju, gdje ih čuvaju. Takvih dječaka biva oko dvije hiljade. A ako od neprijateljskih ljudi ne bi dobio dovoljno, onda od svih kršćana u njegovoj zemlji koji imaju dječake ove oduzimaju u svakome selu, odredivši koliko koje selo može dati najviše da bi ipak broj bio uvijek potpun. A ove dječake koje iz svoje zemlje uzima naziva čilik, a poslije svoje smrti svaki od njih sav svoj imetak može ostavljati kome hoće. Ali one koje uzima od neprijatelja nazivaju pendžik. Ovi poslije svoje smrti ne mogu ništa ostaviti, već sve prelazi caru, osim ako se neko tako ponese i zasluži da bude oslobođen, taj može dati poslije svoje smrti kome šta hoće.

(Mihailović 1966: 164-165, prema: Milak 2007: 60)

Pitanja za analizu

1. Šta nam izvori govore o praksi oslobađanja robova?
2. Šta nam izvori govore o odnosu prema ropkinjama i načinu njihovog oslobođanja?
3. Šta na osnovu predočenih tekstova možete zaključiti o položaju robova?
4. Koji je vaš stav o instituciji ropstva u Osmanskom Carstvu?

¹ Devširma u doslovnom prijevodu s turskog jezika znači sakupljanje ili branje. Radi se o sakupljanju kršćanskih dječaka iz evropskih provincija Osmanskog Carstva, kojima su se obično popunjavali janjičarski odredi. Ovi dječaci su često ostajali na sultanovom dvoru, gdje su se obrazovali i dobijali mogućnost napretka.

Listić za završni dio časa

Emina Džanko

Tri stvari koje sam danas naučio/la:

1.

Gas napada! Hemijsko oružje i

2.

njegova upotreba u Prvom svjetskom ratu

3.

Gdje bih i na koji način mogao/la upotrijebiti stečeno znanje?**Pitanje koje mi se nameće:**

Naslov teme	Gas napada! Hemijsko oružje i njegova upotreba u Prvom svjetskom ratu		
Ključno pitanje	Kako je razvoj oružja povezan s naučnim napretkom tokom 20. stoljeća?		
Ključni pojmovi	Naučni napredak, hemijsko oružje, Prvi svjetski rat		
Uzrast učenika	14 godina / 9. razred		
Vrijeme trajanja časa	45 minuta		
Kratak opis teme	Radionica ima za cilj potaknuti učenike da razmišljaju izvan konteksta u kojem se obično proučava Prvi svjetski rat. Odmičući se od standardnih principa i podučavanja o ratu i gubicima, kroz ovu lekciju učenicima će se predstaviti druga strana rata. Rat je u svojoj osnovi zlo od kojeg se čovjek treba udaljavati i raditi na tome da do njega ne dođe, međutim, na historijskom primjeru Velikog rata vidimo da to nije bilo moguće. Ova radionica ima za cilj prikazati naučni napredak koji je proistekao iz upotrebe hemijskog oružja tokom Prvog svjetskog rata i naglasiti do kakvih je posljedica došlo zbog njegove upotrebe, kako je djelovalo na moral vojnika, te objasniti i onu pozitivnu.		
Ciljevi	Opći ciljevi	Specifični ciljevi	
	Razumjeti pojmove i informacije koji se tiču Prvog svjetskog rata. Razumjeti historijski kontekst upotrebe hemijskog oružja i kada i kako je do toga došlo.	Razvijanje kritičkog mišljenja kod učenika koristeći historijske izvore o bitkama u kojima je upotrijebljeno ovo oružje. Razvijanje sposobnosti gledanja van zadatih okvira i posmatranje šire slike događaja.	

Ishodi	Kognitivni (znanje i razumijevanje)	Efektivni (vrijednosti i stavovi)	Psihomotorni (vještine)
	Opisivanje, navođenje i procjenjivanje društveno-historijskog konteksta. Evaluiranje posljedica upotrebe ovog oružja.	Učenici će objasniti na koji način je oružje upotrebljavano, kakve su taktike korištene u tu svrhu. Učenik će moći odgovoriti na ključno pitanje koristeći se znanje stečenim na času: kako je razvoj oružja povezan s naučnim napretkom u 20. stoljeću.	Analiziranje izvora i fotografija i karikatura o temi. Obrazlaganje i argumentovanje na osnovu izvora. Poredit će izvore koji govore o samoj upotrebi i njenim groznim posljedicama na moral vojnika na Zapadnom frontu.
Ključne kompetencije	Učenici će biti u stanju da čitaju historijski tekst s razumijevanjem, da analiziraju fotografije, a zatim na osnovu toga da odgovore na ključno pitanje. Pod nadzorom nastavnika, a koristeći znanje iz teksta, argumentirat će svoje stavove.		
Metode	Metoda razgovora, metoda usmenog izlaganja, metoda čitanja i rada na tekstu i izvorima.		
Oblici rada	Frontalni rad		

Aktivnosti (model rada)

Uvodni dio časa

Uvodni dio časa zamišljen je da počne s tzv. "potragom za naslovom". Nastavnik/ka će napisati nekoliko pojmoveva (hemoterapija, prvi svjetski rat, hemijsko oružje, razvoj nauke i tehnologije) koje će učenici pokušati objasniti i pomoći njih doći do konačnog naslova, odnosno predmeta lekcije a to je hemijsko oružje. Cilj je uključiti učenike da se javljaju i daju svoje komentare na pojmove koji se kriju iza polja. Otkriva se jedno po jedno skriveno polje. Na ovaj način u samom uvodu će učenici biti uvedeni u temu i ono o čemu će se pobliže pričati u glavnom dijelu časa. Cilj uvodnog dijela časa je zainteresirati učenike, stoga će prvi pojmom biti hemoterapija (šta znaju o tom pojmu), zatim nauka u 20. stoljeću (kada se to nauka posebno razvija i zašto) – cilj je spomenuti ključno pitanje kako bi se pažnja usmjerila na ono što je i sam cilj lekcije), zatim pojmom Prvi svjetski rat (na koji način se vodi, šta je to rovovski rat) – cilj je ponoviti sadržaje o

Prvom svjetskom ratu i njegovim fazama i prisjetiti se rovovskog ratovanja koje je ključno za ovaj čas, Fritz Haber (jesu li čuli za njega) i u konačnom polju je pojma hemijsko oružje koji je ujedno i tema lekcije, a o kojem će biti riječi u glavnom dijelu časa.

Glavni dio časa

U Glavnom dijelu časa će biti obrađivani novi sadržaji. Cilj je potaknuti učenike da se aktivno uključe u razgovor, da odgovaraju na pitanja nastavnika, te da iznose vlastite stave i zaključke o datoj temi. Obrađivanje historijata o upotrebi hemijskog oružja i naglašavanje njegovih zabrana (Briselska konvencija 1874), lik i djelovanje Fritza Habera ključni su za razumijevanje njegove uloge u razvoju oružja, Bitku kod Ypresa nužno je spomenuti u kontekstu upotrebe oružja, analizirat će se izvorna svjedočanstva vojnika koji su svjedočili nemilim događajima.

Bilo je oko 90.000 ubijenih ovim oružjem, a ostavljene su strašne psihološke posljedice PTSD i shell shock, prepoznati kao mentalna oboljenja.

Završni dio časa

Analiziranje izvornih svjedočanstava i posljedica koje je ovo oružje donijelo. Razgovaranje s učenicima i naglašavanje negativnih aspekata upotrebe oružja. Izdvojiti pozitivan primjer – razvoj hemoterapije iz formule iperita.

Na tabli kreirati mapu uma s centralnim pojmom: *hemijsko oružje*.

Cilj ove mape uma je da koristeći pročitane izvore učenici izdvoje riječi koje ih asociraju na ovaj pojam. Potrebno je da učenici iz izvora izvuku ono što se tiče čovjeka, njegovih osjećanja i sl. (npr. strah od nepoznatog, neizvjesnost...). Mapa uma treba da navodi učenike da razmišljaju o čovjeku i posljedicama koje su ostavljene, budući da je cilj ovog časa prikazati užase i negativne strane rata, a povezati to s naukom i naučnim otkrićima

Izvori i literatura	Izvori: <ul style="list-style-type: none"> - Fowler, W. (2011) <i>Ypres 1914–1915. Battle story</i>, Gloucestershire: The History Press. - "Gas attack", <i>The Daily Mirror</i>, London, May 21, 1915. https://www.alamy.com/gas-attack-the-daily-mirror-london-may-21-1915-devils-thy-name-is-germany-!-soldiers-trapped-by-a-gas-cloud-lie-unconscious-in-the-trenches-image-taken-from-the-daily-mirror-originally-published-produced-in-london-may-21-1915-source-colindale-front-page-language-english-image227208103.html (4. 12. 2023). - Smith, Susan L. (2017) "War! What is it good for? Mustard gas medicine", <i>CMAJ</i> 189 (8), E321-E322. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5325736/ (4. 12. 2023).
---------------------	--

Izvori i literatura	<p>Literatura:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Christie, N. M. (2002) <i>Gas attack! The Canadians at Ypres 1915</i>, Ontario: CEF Books, Nepean. - Davis, L. (2021) "Chemical Warfare in WWI: The Psychological Corrosion of Soldiers via Chemical Warfare and the 1925 Geneva Convention's Involvement in Eradicating Future Gaseous Afflictions", <i>West Virginia University Historical Review</i> 2(1), 47-59. - Palazzo, A. (2000) <i>Seeking victory on the western front, The british army and chemical warfare in world war I</i>, Lincoln: University of Nebraska Press. - Sedlar, T. (2011) "Revolucionarna oružja i taktike upotrijebljene u Prvom svjetskom ratu", <i>Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti</i> 3(3), Osijek, 85-88. - Swayze, A. (2014) <i>The End of World War I. The Treaty of Versailles and Its Tragic Legacy</i>, Ontario: Crabtree Publishing. - Vrbanic, L. (2021) "Utjecaj shell shocka i bojnih otrova na običnog britanskog vojnika Prvome svjetskom ratu", <i>Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti</i> 11 (11), Osijek, 58-67.
Evaluacija i zadaci za provjeru ishoda učenja	Primijeniti gradivo i za zadaću napisati kraći esej na temu: "Hemijiska otkrića u cilju poboljšanja, a ne destrukcije života".

Kontekst

Naučna dostignuća XIX stoljeća svoj vrhunac dostižu proizvodnjom hemijskog i biološkog oružja. Upotreba novih oružja u Velikom ratu ostavila je nevjerovatne posljedice u ona vremena (ljudstvo, priroda, tok ratovanja), ali svoje odjeke tadašnja upotreba hemijskog oružja našla je i u budućnosti. Hemijsko oružje koje je masovno prvi put upotrijebila njemačka vojska zahtjevalo je godine proučavanja i izvršenih eksperimenata. U početku su za upotrebu gasa korišteni cilindri i povoljan vjetar, što je bila jedna od mera koja je smanjivala djelotvornost ovog oružja. Oslanjajući se samo na vjetar i pogodne prilike, upotreba ove vrste oružja nije bila vremenski pogodna, ali ni efektivna. Prvi svjetski rat, Veliki rat ili Industrijski rat kako ga još nazivaju može se, upravo zbog upotrebe hemijskog oružja te njegovog razvoja posredstvom ideja naučnika, hemičara, a ne vojnih generala ili cara Wilhelma II, kao i radi intelektualne trke u laboratorijama,

nazvati i Intelektualnim ratom. Upotreba hemijskog oružja učinila je živote vojnika težim nego što se bilo naviklo. Za razliku od standardnih oružja koja su se mogla čuti, nova oružja – hemijski otrovi – bili su tihe ubice, čiji su se samo mirisi u određenim slučajevima mogli osjetiti.

No, razvojem otrovnih plinova došlo je do podmuklijeg otkrića. Korištenje metaka i bombi nije bilo strano u ratovima, dok je korištenje plinova koji su izazivali gušenje bilo sasvim novo. Do masovne, uspješne upotrebe do tada najkonfuznijeg oružja došlo je 22. aprila 1915. godine, na polju kod grada Ypresa u Belgiji. Ypres je bio grad gdje je saveznička linija izbjegala na teritoriju koju su držali Nijemci, čineći ga na taj način ranjivim (jer je grad mogao biti napadnut sa svih strana). Bitka kod Ypresa nije bila velika ofanziva, ona je najviše zapamćena kao eksperiment gdje je testirano njemačko najnovije oružje, plin – hlor.

Pored toga, smrt uzrokovana ovakvim spojevima bila je užasavajuća, budući da su nastradali proživljavali gušenja na suhom koja su rezultirala u sporjoj smrti – produženoj agoniji. Ako ipak smrt ne bi nastupila, posljedice s kojima su se suočavali bile su jednako teške, posebno nakon što je u rat uveden tzv. "mustard gas", tj. iperit. Taj gas je od svih korištenih bio najsmrtonosniji, jer nije napadao samo disajne organe već i kožu, izazivajući opekotine i plikove po koži koji su se mogli samo širiti ako nisu bili sanirani na adekvatan način. Ono što je posebno značajno istaći jesu psihološke posljedice, traume koje je upotreba ovakvog oružja ostavila.

Ovaj je sukob donio puno novosti, a jedna od njih bila je početak prepoznavanja psiholoških poteškoća izazvanih ratom i stradanjima kao jednakih fizičkim stradanjima. Svakako je potrebno istaći da, bez obzira na uvođenje hemijskih otrova u rat, ono ipak nije donijelo pobjedu njemačkoj strani. Zapravo, njegov značaj se najviše ogleda u posticanju unapređenja cjelokupnog naučnog razvoja koje je korištenje ovog oružja primarno. Naučni napredak bio je vidljiv u Njemačkoj, ali isto tako i u Francuskoj i Velikoj Britaniji, koje do tada nisu imale razvijene institute za naučna istraživanja, a posebno ne na polju hemije. Jedan od najvećih benefita ovog svega jeste razvijanje formule kořistene za hemoterapiju, a koja je dobijena iz formule iperita (oružja).

Izvor 1.**Svjedočenje Gordona Highlandersa 1915. nakon bitke kod Ypres**

Muškarci bi rukama stiskali grlo i vrat u uzaludnom pokušaju olakšanja, dok su njihova mesingana dugmad zbog djelovanja hlora hemijski bila pretvorena u zelenu. Tijela su im se nadimala dok su se grčili na zemlji u mukama, a jezici su im visili. Metak u ovoj fazi, bilo njemačkog ili britanskog porijekla, predstavljao bi milosrdan bijeg od muka.

Izvor 2.**Svjedočenje britanskog vojnika 1915.**

Gledao sam figure kako zbumjeno jure po poljima. Zelenkastosivi oblaci obasuli su ih, požutjeli dok su putovali zemljom raznoseći sve što su dotakli i uništavajući vegetaciju... Zatim su se među nas zateturali francuski vojnici, zasljepljeni, kašjući, s licima ružne ljubičaste boje, s usnama bez riječi od muke. Saznali smo da je ostavljeno na stotine mrtvih drugova.

(Fowler 2011)

Slika 1. Vojnici, zarobljeni oblakom plina, leže bez svijesti u rovovima (The Daily Mirror 1915)

Zaštita na frontu: prvočitno korištene tkanine natopljene u tečnost (urin ili ocat), a kasnije su unaprijeđene i proizvedene kvalitetnije vrste zaštitne opreme.

Dva njemačka vojnika i njihova mazga s gas-maskama, 1916. (Rare Historical Photos 2021)

Izvor 3.

Jack Dorgan (britanski vojnik) bio je pogoden otrovnim plinom. Objasnio je kako su se on i drugi britanski vojnici u tom momentu osjećali:

Oči su nam bile pune suza i bola. Na moju sreću, bio sam jedan od onih koji su još vidjeli. Ali nismo imali nikakvu zaštitu, gas-maske ili nešto slično. Sve što smo imali bio je smotak zavoja iz kutije prve pomoći koji smo nosili u kutu tunike. Tako da smo imali vrlo malo zaštite za oči. A onda su te morali vratiti. Svako ko je mogao vidjeti, poput mene, išao bi ispred. I pola tuceta ili 10 ili 12 muškaraca, svaki s rukom na ramenu čovjeka ispred njih, i redovi - mogli ste vidjeti redove i redove britanskih vojnika koji su se vraćali sa smotuljcima zavoja oko očiju kako se vraćaju prema Ypresu.

(Imperial War Museums)

Izvor 4.

Signalist H. Williams sjećao se kako je njegova pukovnija odgovorila na njemački napad:

Plin je došao; mogli smo vidjeti ovu žutu stvar kako dolazi. Ali bilo je... nismo izvukli punu korist od toga; išlo je nekako dijagonalno, dobili smo samo malo. Zatim smo odmah nakon toga vidjeli kako Nijemci počinju napadati – dolazili su u masama. Pa, došli smo gore i oduvijek smo bili obučavani da ispaljujemo 15 hitaca u minutu, to nam se uvijek dojmilo. I to se onda jako dobro isplatilo jer nismo imali topničku protuvatru iz naših baterija. Ovaj napad je zaustavljen samo puščanom vatrom. Skroz smo uživali kako bismo se vratili, plamteći. Niste ih mogli propustiti! Svi su bili blizu.

(Imperial War Museums)

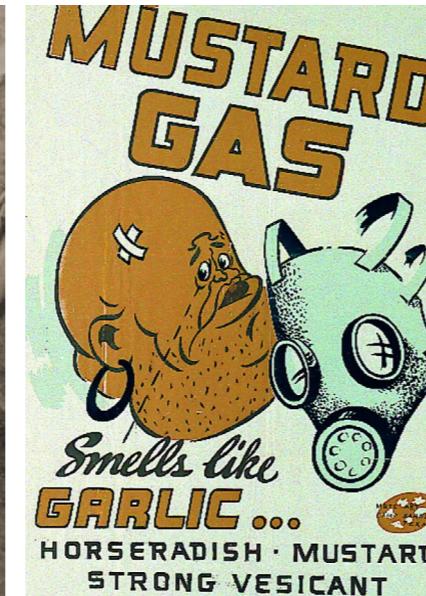
Izvor 5.

Svjedočenje vojnika Arthurisa Osborna o PTSP-u i shell šoku koji je proživljavao jedan oficir:

Bio je to slučaj potpunog gubitka živaca i samokontrole. Izluđen od užasa, slini i jauče, hvatao je rukama i silovito grebao po blatu, s glavom ispod stolice. Bilo je to poput prestravljenog i pregaženog lisica koja pada na zemlju, pokušavajući prokopati put natrag na sigurno kroz samu utrobu ove Zemlje. Njegovo ponašanje jednostavno nije bilo ljudsko. Ekstremni teror vratio ga je kroz hiljadu generacija u neki predljudski oblik života.

Slika 3. Psihičko stanje vojnika u rovu nakon napada

Slika 4. Karikatura o Mustard gasu

Izvor 6.**Razvoj hemoterapije iz formule iperita (mustard gasa)**

Veza između hemijskog oružja i liječenja raka može se činiti iznenadujućom, čak uznemirujućom. Međutim, za tadašnje liječnike istraživače i naučnike to je bio logičan ishod njihovog ratnog istraživanja iperita (tzv. mustard gasa). Učili su o medicinskim učincima toksičnih izlaganja vojnika, kako nemjernih iz ratne katastrofe u Bariju u Italiji, tako i namjernih u eksperimentima s iperitom koji su se provodili u vojnim i civilnim ustanovama, uključujući medicinske škole. Njihovo interdisciplinarno istraživanje proizvelo je ogromnu količinu podataka o zdravstvenim učincima iperita na životinje i ljudi. Međutim, vojno nasljeđe hemoterapije raka nije općepoznato.

Medicinska onkologija, koja nastoji kontrolisati i liječiti rak hemoterapijom, nastala je tokom istraživanja o ratu i pripremama saveznika za rat plinom tokom Drugog svjetskog rata. Lijek je izrastao iz medicinskih istraživanja u vojne svrhe.

(Smith 2017)

Pitanja za učenike

1. Kakva su se osjećanja budila u vojnicima tokom ovakve vrste ratovanja?
2. Objasni način na koji je ovo oružje upotrebljavano.
3. Kako ste se osjećali čitajući o ovoj temi, koja su vaša opežanja?

Tarik Aščić, Kenan Dobrić,
Emina Džanko, Emin Karahalilović, Belma Zulić

Mirnim putem do slobode: Nenasilni pokreti otpora za slobodu u 20. stoljeću

Naslov teme	Mirnim putem do slobode: Nenasilni pokreti otpora za slobodu u 20. stoljeću	
Ključno pitanje	U kojoj mjeri je moguća borba za slobodu mirnim putem?	
Ključni pojmovi	Sloboda, mir, apartheid, kolonijalizam, imperijalizam, rasizam, progres, idealizam	
Uzrast učenika	14–15 godina / 9. razred	
Vrijeme trajanja časa	90 minuta	
Kratak opis teme	Promoviranje univerzalnih vrijednosti slobode mira i saradnje kroz primjere nenasilnih pokreta otpora u 20. stoljeću komparirajući ulogu Mahatme Gandija, Martina Lutera Kinga i protesta protiv rata u Vijetnamu. Navesti učenike da zaključe kakva je bila uspješnost ovih protesta koji, iako imaju različite ciljeve, promovišu iste vrijednosti.	
Ciljevi	Opći ciljevi	Specifični ciljevi
	Usvojiti pojmove i informacije koji se tiču borbe za slobodu te razumjeti u kojim periodima se događaju.	Razvijanje kritičkog mišljenja kod učenika putem analize historijskih izvora. Razvijanje sposobnosti argumentiranja stavova.

Ishodi	Kognitivni (znanje i razumijevanje)	Efektivni (vrijednosti i stavovi)	Psihomotorni (vještine)
	Opisati će društveno-historijski kontekst te uočiti kakvi događaji prethode borbama za slobodu.	Učenici će moći istaći razliku između nasilnog i nenasilnog pristupa borbi za slobodu.	Učenici će moći analizirati novinske članke i fotografije koji se tiču navedenih historijskih događaja

	Navest će i objasniti posljedice mirnih pokreta otpora te će usvojiti znanje o uslovima i etapama mirnog pokreta za slobodu.		
--	--	--	--

Ključne kompetencije	Učenici će biti u stanju da čitaju historijski tekst s razumijevanjem, a zatim na osnovu njega da odgovore na zadatke (pitanja). Pod nadzorom nastavnika, a koristeći znanje iz teksta, argumentirat će svoje stavove.
Metode	Metoda razgovora, metoda usmenog izlaganja, metoda čitanja i rada na tekstu i izvorima
Oblici rada	Frontalni rad i grupni oblik rada

Aktivnosti (model rada)
Uvodni dio časa
Početi rad prezentiranjem fotografije i događaja koji predstavlja nenasilni primjer borbe za slobodu. To će se raditi na primjeru Krvave nedjelje 1905. godine u Carskoj Rusiji, koja je nažalost proizašla iz mirnih protesta. Na osnovu ovog primjera pokazati kako je jedan nenasilni otpor propao. Zatim ćemo učenicima postaviti pitanje: Šta podrazumijevate pod nenasilnom borbom za slobodu? Na ovaj način učenike uvesti u temu.

Glavni dio časa
Učenike podijeliti u tri grupe. I grupa imat će zadatak da analizira ličnost i izvor o Mahatmi Gandiju komparirajući ga s krvavom nedjeljom. II grupa analizirat će ličnost i izvor o Martinu Luteru Kingu komparirajući ga s krvavom nedjeljom. III grupa analizirat će prirodu protesta protiv rata u Vijetnamu i komparirati to s krvavom nedjeljom. Sve tri grupe dobit će pitanja na koja trebaju odgovoriti tokom svoje analize: 1. O čemu izvori govore? 2. Šta je bio cilj pokreta? 3. Negativne strane događaja koje ste analizirali? 4. Usporediti koje su metode korištene u oba analizirana događaja! 5. Koji se pridjevi (karakteristike) mogu vezati za ove događaje?

Završni dio časa	
<p>Analizirati rezultate svake grupe i usporediti koje se univerzalne vrijednosti promovišu. Ipak, naglasiti i objektivno cijeniti i dobre i loše strane ovih pokreta! Svaka grupa će prezentirati svoje zaključke pred ostatom razreda. Potom će odgovoriti na pitanje: Po vašem mišljenju, u kojoj mjeri je moguća borba za slobodu mirnim putem?</p>	
Izvori i literatura	<p>Izvori:</p> <ul style="list-style-type: none"> - "Caricature of England and Mahatma Gandhi (1869-1948) illustration from 'Laugh with Gandhi' by Chaman Lal, 1969 (engraving)(b/w photo)", Bridgeman Images. https://www.bridgemanimages.com/en/independent-school/caricature-of-england-and-mahatma-gandhi-1869-1948-illustration-from-laugh-with-gandhi-by-chaman-lal/engraving/asset/286946. - Jackson, Troy (2008) <i>Becoming King: Martin Luther King, Jr., and the Making of a National Leader</i>, University Press of Kentucky. - "Mahatma Gandhi starts salt march to Dandi...", <i>The New York Times</i>, 12. 3. 1930. https://www.rarenewspapers.com/view/624433?fbclid=IwAR0KtKFx-sm4Xx0K9ziNLhiE_c-Zo3Ktcef-1cTJgWtowFGwuiYEm3BGdUI. - Nehru, Jawaharlal (1952) <i>Otkriće Indije</i>, Beograd: Rad. - Prabhu, R. K.; Rao, U. R. (1960) <i>Mind of Mahatma Gandhi</i>, Ahmedabad: Navajivan Mudranalaya. - Rare Facts (2017) "I Have a Dream speech by Martin Luther King. Jr HD (subtitled)", YouTube, 7. 11. 2017. https://www.youtube.com/watch?v=vP4iY1TtS3s&ab_channel=RAREFACTS. - Samples (2021) "Vietnam War Protest, Washington DC, 1971: Through The Papers", Historic Newspapers, 16. 12. 2021. https://www.historic-newspapers.co.uk/blog/anti-vietnam-war-protest-1971/. - "St. Petersburg faces a revolution", 23. 1. 1905. https://secure-images.rarenewspapers.com/ebayimgs/12.40.2008/image027.jpg. - "The 'Bloody Sunday' Petition to the Tsar (1905)", Alpha History. https://alphahistory.com/russianrevolution/bloody-sunday-petition-1905/.

Izvori i literatura	<p>Literatura:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Gitlin, Todd (1993) <i>The sixties: Years of hope, days of rage</i>, New York: Bantam Book. - Gottlieb Gershon, Sherry (1991) <i>Hell no, we won't go: Resisting the draft during the Vietnam war</i>, New York: Viking. - Hodbodova, Zuzana (2008) <i>The Vietnam War, Public Opinion and American Culture</i>, Master thesis, Brno: Faculty of Education. - Kochan, Lionel (1970) <i>Russia in Revolution</i>, Paladin.
Evaluacija i zadaci za provjeru ishoda učenja	<p>Domaća zadaća: Pronaći najpoznatija umjetnička djela iz perioda helenizma(mozaik, freska). Opisati šta se nalazi na njima, za šta se veže! Opišite kako se osjećate dok posmatrate umjetnička djela!</p>

Fotografija za analizu

Ivan Vladimirov, Ruska revolucija 1905, Umjetnički prikaz Krvave nedelje u St. Petersburgu, kada su nenaoružani demonstranti napadnuti od strane carske garde Nikolasa II ispred zimske palače 22. januara 1905. godine

IZVORI ZA RAD U GRUPAMA

I grupa: Mahatma Gandhi

Izvor 1.

Priče iz života Mahatme Gandhija

Tada je došao Gandhi. On je bio poput snažne struje svježeg zraka koja je učinila da se uspravimo i duboko udahnemo, kao trak svjetlosti koji je rastjerao tamu i skinuo koprenu s naših očiju, kao vihor koji pokreće mnoge stvari, ali najviše od svega duh naroda. On nije sišao s vrha; izgledalo je da niče iz miliona Indije, govori njihovim jezikom... Suština njegova učenja bili su hrabrost i istina združeni s djelovanjem... Najveći dar za pojedinca ili naciju, kako nam je rečeno u starim knjigama, bila je abhaja, nemanje straha... Chanakya i Yagnavalkaya su rekli, u samu zoru naše povijesti, da je dužnost vođa da učine da narod bude bez straha. Ali vladajući nagon u Indiji pod britanskom vladavinom bio je strah... Protiv toga sveobuhvatnog straha podigao se Gandhijev mirni i odlučni glas: Ne boj se!

(Nehru 1952; Karikatura Mahatma Gandhi vs British Empire: Bridgeman Images 1969)

Izvor 2.

Prava i dužnosti

"Od svoje nepismene, ali mudre majke naučio sam da sva prava koja treba zasluziti i sačuvati dolaze od dobro obavljene dužnosti", napisao je Gandhi u pismu upućenom dr. Julianu Huxleyju, generalnom direktoru Organizacije Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu. To pismo napisano je kao odgovor na poziv upućen šezdesetorici vodećih ličnosti diljem svijeta da definiraju ono što oni smatraju osnovom "Svjetske povelje o ljudskim pravima". Definirajući svoj pogled na ljudska prava, Gandhi je rekao: "Pravo na život nam pripada tek kad obavimo dužnost građanina svijeta. Svako drugo pravo može se dokazati kao prisvajanje za koje se jedva vrijedi boriti."

Daljnje svjetlo na tu temu baca telegram koji je Gandhi poslao pokojnom gospodinu H. G. Wellsu. Gandhijev telegram glasi kako slijedi:

Primio sam Vaš telegram. Pažljivo sam pročitao Vaših pet članaka. Dopustit ćete mi da kažem da ste na pogrešnom tragu. Osjećam se uvjerenim da mogu sastaviti bolju Povelju o pravima nego što ste je Vi sastavili. Kakvo bi to dobro donijelo? Ako mislite na propagandu ili obrazovanje naroda, započeli ste s pogrešne strane. Predlažem

pravi put. Počnimo s Poveljom o dužnostima čovjeka i jamčim da će prava slijediti kao što proljeće slijedi zimu. Pišem iz iskustva. Kao mladić započeo sam život nastojeći utvrditi svoja prava i ubrzo sam otkrio da nemam nikakva - čak ni nad vlastitim ženom. Stoga sam započeo otkrivati i obavljati svoju dužnost prema supruzi, djeci, priateljima, suradnicima i društvu pa danas nalazim da imam veća prava od bilo kojeg živog čovjeka kojeg poznajem. Ako je ovo previsoka tvrdnja, onda kažem da ne poznajem nikoga ko ima veća prava od mene.

Poričem da sam vizionar. Ne prihvatačam tvrdnju o svetosti. Ja sam od zemlje, zemaljski... Sklon sam slabostima kao i Vi. Ali video sam svijet. Živio sam u svijetu otvorenih očiju. Prošao sam kroz najvatreniji put koji može zapasti čovjeka. Prošao sam kroz tu disciplinu.

Vjerujem u povjerenje. Povjerenje stvara povjerenje. Sumnja je ustajala i samo zaudara. Onaj koji ima povjerenja, nikad nije izgubljen u svijetu.

Vodi me, Ti blago svjetlo u tami koja me okružuje, vodi me na putu! Noć je mračna, a ja sam daleko od domovine, vodi me na putu!¹...

(Prabhu – Rao 1960)

II. grupa: Martin Luther King Jr.

Izvor 3.

"Ja imam san" – Govor Martina Luthera Kinga Jr. 1963. godine

Danas vam kažem, prijatelji moji, uprkos teškoćama današnjice i sutrašnjice, ja imam san.

To je san koji je duboko ukorijenjen u američkom snu. Imam san da će se jednoga dana ova nacija izdići i da će živjeti po pravom vjerovanju svoga postojanja: "Za nas je ova istina sama po sebi razumljiva: da su svi ljudi stvoreni jednakima."

Ja imam san da će jednoga dana na crvenim brdima Džordžije sinovi nekadašnjih robova i sinovi nekadašnjih robovlasnika sjediti zajedno za istim bratskim stolom. Imam san da će jednog dana i sama država Mississippi, u kojoj vlada nepravda i koja s plamenom ugnjetavanja živi svojim punim bićem, imam san da će se i ta država jednog dana pretvoriti u oazu slobode i pravednosti. Imam san da će moje četvero djece jednoga dana živjeti u društvu u kojem se niko prema njima neće ponašati ovako ili onako zbog boje njihove kože, nego da će ih tretirati onako kako to oni svojim karakterom zasluže.

¹ John Henry Newman (1801-1890) – Gandhijeva omiljena i često citirana pjesma

Imam san da će jednog dana Alabama sa zlokobnim rasistima, sa svojim guvernerom s čijih usana su silazile riječi kao "intervencija" i "anuliranje rasne integracije"..., da će tačno tamo u Alabami jednoga dana mali crni dječaci i male crne djevojčice pružiti ruke malim bijelim dječacima i djevojčicama kao braći i sestrama.

Ja imam san da će se jednoga dana uzdignuti sve doline, a svi bregovi i planine da će se smanjiti. Da će se bregovita mjesta poravnati, a neravna ispraviti i dobrota Božja bit će svima vidljiva i svako će je spoznati. To je naša nada. S ovim uvjerenjem vratit ću se natrag na jug. S ovim uvjerenjem bit ću sposoban od brijege očajanja načiniti kamen nadanja. S ovim uvjerenjem mi ćemo biti sposobni nesklad naše nacije pretvoriti u zvukove predivne simfonije!

(Troy 2008; Rare Facts 2017)

III. grupa: Protesti protiv rata u Vijetnamu

Izvor 4.

New York Times, Okupljanje 25.000 demonstranata u Washingtonu

Policija procjenjuje da se šestosatnom protestu pridružilo 25.000 ljudi. Organizatori tvrde da je između 40.000 i 50.000 ljudi bilo prisutno na protestima na kraju. U jednom trenutku, Douglas L. Niles, 28, poslanik iz Američke nacističke partije, nosio je jarko crvenu limenku s natpisom "gas" i poster na kojem je pisalo: "Besplatan benzin za plamen i šibice za Peace Creeps (demonstrante)". Odjednom se mladić bacio na Nilesa, strgnuo mu traku i pocijepao kartonski natpis. Napadač se predstavio kao Mark Garfinkle, dvadesetrogodišnji student prava na Univerzitetu Templ. Sukobi su se proširili između onih koji podržavaju i onih koji ne podržavaju rat. Ipak, protesti su najviše imali miran karakter. Prije skupa, demonstranti su satima paradirali u krugovima ispred dvorišta Bijele kuće. Njihovi znaci su se kretali od jednostavnih poziva na mir, do osuda i poziva na svrgavanje predsjednika Johnsona. Bilo je nekoliko hapšenja dok su se mirovni demonstranti suočavali s povremenim napadima policije. Ali marš, praćen teškim napetostima, uglavnom je bio miran, bilo je više porodica i običnih ljudi nego onih koji su planirali izazvati fizičko nasilje. U protestima je učestvovao običan narod željan mira.

(novinski članci iz perioda protesta protiv Vijetnamskog rata: Samples 2021)

Izvor 5.

Washington Post, Zahtjevi za okončanje rata u Vijetnamu

Ulice Washingtona: "No more war, no more war" – više od 25.000 demonstranata okupilo se u subotu u glavnom gradu nacije protestujući zbog borbene uloge SAD-a u Vijetnamu. Učesnici marša iz svih dijelova nacije, svih rasa i nacionalnosti okupili su se ispred Bijele kuće, a zatim kod Washington Monumenta. Oni su osudili "nemoralni i glupi rat u Vijetnamu". "Više bih volio da Amerika spašava svoju dušu, nego ponos", rekao je osamdesetjednogodišnji demonstrant na protestu. Nije bio jedini koji je dijelio takvo mišljenje.

(novinski članci iz perioda protesta protiv Vijetnamskog rata: Samples 2021)

Sve grupe

Izvor 6.

Peticija "Krvave nedjelje" u Sankt Peterburgu kojom su radnici tražili bolja prava

Veličanstvo!

Mi, radnici i stanovnici grada Sankt Peterburga, članovi različitih slojeva društva, sa suprugama, djecom i bespomoćnim starim roditeljima, dolazimo pred tebe, Veličanstvo, tražeći pravdu i zaštitu. Siromašni smo i potlačeni, teretimo se radom i ugnjetavani smo. Tretiraju nas ne kao ljudi, već kao robe koje moraju podnositi gorku sudbinu i šutjeti. Patili smo, ali samo smo gurnuti dublje u jad, neznanje i lišenost prava. Despotizam i samovolja guše nas, gušimo se. Veličanstvo, nemamo više snage. Dosegli smo granicu naše strpljivosti. Došli smo do trenutka kada je bolje umrijeti nego nastaviti neizdržive patnje. Stoga smo napustili svoj posao i objavili poslodavcima da se nećemo vratiti na posao dok ne ispune naše zahtjeve.

Ne tražimo puno; želimo samo ono bez čega je život težak rad i vječna patnja. Naš prvi zahtjev bio je da naši poslodavci raspravljaju o našim potrebama zajedno s nama. Ali to su odbili; uskratili su nam pravo da govorimo o svojim potrebama, uz obrazloženje da nam zakon ne pruža to pravo. Isto tako, nezakoniti su bili i naši drugi zahtjevi: smanjenje radnog dana na osam sati; postavljanje plata zajedno s nama i prema dogovoru s nama; rješavanje naših sporova s administratorima fabrika nižeg ranga; povećanje plaća nespecijaliziranih radnika i žena na jednu rublju dnevno; ukidanje

prekovremenog rada; pružanje medicinske njegе pažljivo i bez uvrede; izgradnja radnji kako bismo mogli raditi tamo i ne suočavati se sa smrtonosnim propuhom, kišom i snijegom.

Naši poslodavci i administratori fabrika smatrali su sve to nezakonitim: svaki naš zahtjev bio je zločin, a naša želja za poboljšanjem uvjeta bila je klevetnički bezobrazluk. Veličanstvo, ovdje smo hiljade nas; izvana smo ljudska bića, ali zapravo, ni mi ni ruski narod u cjelini nemamo ljudska prava, čak ni prava govoriti, razmišljati, okupljati se, razgovarati o svojim potrebama ili poduzimati mjere za poboljšanje svojih uvjeta. Porobili su nas, a to su učinili pod zaštitom tvojih dužnosnika, uz njihovu pomoć i saradnju. Zatvaraju i šalju u izgnanstvo svakog od nas ko ima hrabrosti govoriti u ime radničke klase i naroda. Kažnjavaju nas za dobro srce i osjetljiv duh kao da je to zločin. Žaliti potlačenu i mučenu osobu bez prava je ozbiljan zločin.

Veličanstvo, pažljivo prouči naše zahtjeve, bez ikakvog bijesa; oni nisu nagnuti prema zлу, već prema dobru, i za nas i za tebe. Naš glas nije bezobrazluk, već spoznaja da se moramo izvući iz situacije koja je neizdrživa za svakoga. Rusija je prevelika, njezine potrebe su raznolike i mnogobrojne, da bi je vodili samo birokrati. Potrebno nam je narodno predstavništvo; potrebno je da narod sam sebi pomogne i da se sam upravlja. Ipak, samo narod zna svoje stvarne potrebe. Neka svako, ko god bio, bira svoje predstavnike. Neka svako bude sloboden i jednak u svojem pravu glasanja, i u tu svrhu naredi da se izbori za Ustavnu skupštinu provedu pod univerzalnim, tajnim i jednakim pravom glasanja. Potrebno je:

I. Mjere protiv lišenja osnovnih ljudskih prava

1. Sloboda i povratak kući za sve one koji su patili zbog svojih političkih i vjerskih uvjerenja, zbog štrajkačke aktivnosti i seljačkih nereda.
2. Proglasiti slobodu i nepovrednost osobe, slobodu govora i štampe, slobodu okupljanja
3. Univerzalno i obavezno javno obrazovanje o trošku države
4. Jednakost svih pred zakonom bez iznimke.
5. Razdvajanje crkve i države

II. Mjere protiv siromaštva naroda

1. Ukipanje neizravnih poreza i njihova zamjena direktnim, progresivnim porezom na dohodak
2. Ukipanje otkupnih plaćanja, jeftin kredit i postupno prenošenje zemlje narodu
3. Završetak rata prema volji naroda.

III. Mjere protiv ugnjetavanja rada od strane kapitalista

1. Ukipanje ureda inspektora tvornica
2. Radnika se ne može otpustiti osim rezolucijom komisije sastavljene od izabranih radnika
3. Sloboda za proizvođačko-potrošačke zadruge i radničke sindikate
4. Osmosatno radno vrijeme i regulacija prekovremenog rada
5. Regulacija plata
6. Obećano sudjelovanje predstavnika radničkih klasa u izradi zakona o državnom osiguranju radnika

Veličanstvo, ovo su naše glavne potrebe, oko kojih smo došli tebi... Naredi, zakuni se da ćeš udovoljiti tim potrebama, i učinit ćeš Rusiju i sretnom i slavnom, a tvoje će ime biti urezano u naša srca i srca naših potomaka zauvijek. Ali ako ne narediš, ako ne odgovoriš našoj molitvi, onda ćemo umrijeti ovdje, na ovom trgu, ispred tvog dvorca. Postoje samo dva puta za nas, jedan prema slobodi i sreći, drugi prema grobu. Neka nam životi budu žrtvovani za patnju Rusije. Ne žalimo tu žrtvu, s radošću je prihvatom.

Georgii Gapon, svećenik

Ivan Vasimov, radnik

(Tekst peticije koju su sastavili radnici u Sankt Peterburgu kojom su zahtijevali poboljšane uvjete rada i političke reforme: (The ‘Bloody Sunday’ Petition to the Tsar 1905). Peticija “Krvave nedjelje” izazvala je pucnjavu na nekoliko stotina radnika ispred Zimskog dvorca.)

Izvor 7.

Sažetak situacije u Sankt Petersburgu

Revolucija je jedina riječ koja bi mogla opisati situaciju u St. Petersburgu. Broj ozlijedenih i ubijenih varira u izvještajima, od 500 do 5.600 osoba, a zbog težine prikupljanja informacija tačan broj vjerovatno nikad neće biti poznat. Činjenica da je narod bio praktički nenaoružan i nije imao drugog načina da uzvrati nakon što je vojska počela paljbu na njih jedini je razlog zašto je događaj izbjegao da bude još krvaviji. Vojska je, slijedeći pravila, dokazala odanost caru, a samo je jedna postrojba i nekoliko pojedinaca iz drugih postrojbi odbilo da slijepo slijedi naredbe. Sumnja je bačena na samu ideju da se može pouzdati na vojsku u cjelini kao što je bio ovaj slučaj, jer su bile

prisutne samo postrojbe koje su bile smještene u samoj prijestolnici. Demonstracije radnika, koje su očigledno započele mirnom peticijom, vojska je ugušila makar na jedan dan. Nakon zapanjujućih scena tokom dana, u noći je grad utihnuo, ali нико nije mogao garantovati da se jučerašnje nevolje neće ponoviti sutradan. U svim evropskim prijestolnicama preovladava mišljenje da je ono što je trebala biti demonstracija radnika sada postala revolucija kojoj sada samo nedostaje samo vođa pokreta.

(Članak američkih novina o dešavanjima u Sankt Peterburgu:
"St. Petersburg faces a revolution", 23. 1. 1905)

Čovjek u okvirima Nezavisne Države Hrvatske. Primjer lokalne historije – Busovača

Naslov teme	Čovjek u okvirima Nezavisne Države Hrvatske. Primjer lokalne historije – Busovača
Ključno pitanje	Kako je bilo biti čovjek u Bosni i Hercegovini za vrijeme NDH?
Ključni pojmovi	Nezavisna Država Hrvatska, koncentracioni logori, holokaust
Uzrast učenika	17-19 godina
Vrijeme trajanja časa	45 minuta
Kratak opis teme	<p>U sedamdeset pet godina od završetka Drugog svjetskog rata mnoge teme su prošle različite pristupe u interpretaciji kroz nastavu. Jedna od takvih sigurno je pitanje BiH u sastavu NDH. Sklonost zloupotrebi i manipulaciji faktografijom često vidimo u subjektivnosti u udžbenicima koji učenicima pružaju isključivo monoperspektivnost bez mogućnosti donošenja vlastitih zaključaka i kritičkog razumijevanja. Ovom nastavnom aktivnošću učenici će moći iz različitih perspektiva, korištenjem i analizom historijskih izvora, doći do vlastitih zaključaka i zapažanja. U uvodnom dijelu časa istaknut će se figura čovjeka i naglasiti šarolikost etnosa u BiH. U glavnom dijelu učenici će u grupama analizirati i distribuirati znanje vezano za uspostavu vlasti, koncentracione logore i odnos prema Jevrejima, Romima i Srbima. Poseban pristup u ovoj aktivnosti je naglasak na lokalnoj historiji, na primjeru Busovače. U zaključnom dijelu učenici će iznijeti svoja promišljanja i zapažanja na času.</p> <p>Napomena: U prijedlogu se nalaze materijali koji su obimom veoma sadržajni i data je mogućnost izbora samo dijela materijala ili pojedinih grupa jer se ne mogu sve primijeniti niti planirati za 45 minuta. Nisu pripremani isključivo za nastavu historije nego i demokratije i ljudskih prava.</p> <p>Prije izvođenja aktivnosti preporučuje se da učenici poznaju teme Drugi svjetski rat u evropskom i nacionalnom kontekstu, Aprilski rat i okupaciju Jugoslavije.</p>

Ciljevi	Opći ciljevi	Specifični ciljevi
	Usvojiti opća znanja o Drugom svjetskom ratu na prostoru Busovače u okviru NDH, holokastu i genocidu.	Učenici će prepoznati i definirati pojmove čovječnost i humanost, genocid, holokaust, koncentracioni logor, razvijati kritički stav prema svakom obliku nepoštivanja različitosti i kršenja ljudskih prava u savremenom društvu.

Ishodi	Kognitivni (znanje i razumijevanje)	Efektivni (vrijednosti i stavovi)	Psihomotorni (vještine)
	Uspoređivati različite perspektive i stave o historijskim događajima: holokaust – događaj koji se ne smije zaboraviti. Analizirati historijske izvore – intervjue sa sudionicima/ama historijskih događaja.	Razvijati toleranciju i uvažavanje različitosti. Iznositi kritički stav prema historijskim događajima i osobama	Organiziranje i izvođenje, rekonstrukcija historijskih događaja uz pomoć analize historijskog izvora. Upotreba karata za demonstriranje političkih promjena u Jugoslaviji tokom 1941–1945. godine. Korištenje zvučnih i vizualnih materijala za ilustriranje historijskih događaja.

Ključne kompetencije	1. Primjena kritičkog promišljanja o prošlosti. 2. Analiziranje i interpretiranje historijskih izvora. 3. Razvijanje sposobnosti za komparativno razmišljanje o prošlosti. 4. Razvijanje sposobnosti za komunikaciju i prezentaciju znanja o prošlosti. 2. Razvijanje sposobnosti za korištenje tehnologije u istraživanju prošlosti. 3. Razvijanje sposobnosti za saradnju i razmjenu znanja o prošlosti.
----------------------	---

Metode	Metoda rada s historijskim tekstom, metoda razgovora, metoda demonstracije
--------	--

Oblici rada	Grupni, individualni, frontalni rad
-------------	-------------------------------------

Aktivnosti (model rada)
Priprema za čas
U pripremi za čas učenici će dobiti ranije pripremljene izvore o Bosni i Hercegovini u okviru NDH i koncentracionim logorima. Za zadaću u pripremi za čas potrebno je pregledati pripremljeni materijal i odgovoriti na postavljena pitanja.
Uvodni dio časa (5 minuta)
Nastavnik zatraži od učenika da odgovore na pitanje kako se zove njihova domovina. Zatim učenicima pokazuje siluetu čovjeka na projekcijskom zaslonu ili crta na školsku ploču, i traži odgovor na pitanje od učenika ko živi u BiH – Busovači (gradu u kojem živite)? Nastavnik zapisuje odgovore dok ne dođe do cilja. Jesu li ovi ljudi danas tu? Jesu li bili tu u Drugom svjetskom ratu? Uz kraću refleksiju na materijale koje su učenici analizirali za zadaću, nastavnik će nájavit temu.
Glavni dio časa (35 minuta)
Nastavnik dijeli učenike u četiri grupe. Svaka grupa dobiva različite vrste historijskih izvora sa jasnim uputama kako bi riješila zadatke. I grupa. Stradanje Roma II grupa. Stradanje Jevreja III grupa. Stradanje Srba IV grupa. Biti čovjek Učenici prezentiraju svoje radove i diskutuju o temama.
Završni dio časa (5 minuta)
Vraćamo se na siluetu čovjeka uz citat: <i>Kada su nacisti došli po komuniste, ja sam šutio; jer nisam bio komunist. Kada su zatvorili sindikalce, ja sam šutio; jer nisam bio sindikalac. Kada su došli po Židove, ja sam šutio; jer nisam bio Žid.</i> <i>Kada su došli po mene, više nije bilo nikog, da se pobuni.</i> Emil Martin Niemöller (14. januar 1892 – 6. mart 1984) bio je njemački anti-Nazi theologist i Luteranski pastor. Kome je pjesma namijenjena, ko je čovjek iza siluete?

Izvori i literatura

Izvori:

- ClioNaut (2017) "Povijesni izvor: zvučni zapis proglašenja NDH", YouTube, 6. 11. 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=p60QA-pnD4Ik> (15. 1. 2023).
- "Duja Sabo", Yad Vashem. <https://collections.yadvashem.org/en/names/4389451> (15. 1. 2023).
- Hermes (2021a) "Svjedočanstvo – Erna Cipra", YouTube, 27. 2. 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=0PbYoldyKHU&t=3s> (15. 1. 2023).
- Hermes (2021b) "Svjedočanstvo – Tomo Lučić", YouTube, 27. 2. 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=rSEeVu82YXc> (15. 1. 2023).
- Hermes (2021c) "Svjedočanstvo – Zorka Skiba", YouTube, 27. 2. 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=GIFAJBkeqig> (15. 1. 2023).
- "Jasenovački sustav logora", Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac. <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=5345> (15. 1. 2023).
- "Mustafa and Zejneba Hardaga, Izet and Bachriya Hardaga, Ahmed Sadik", Yad Vashem. <https://www.yadvashem.org/righteous/stories/hardaga-sadik.html> (15. 1. 2023).
- "Nezavisna Država Hrvatska", Proleksis enciklopedija online, 3. 5. 2018. <https://proleksis.lzmk.hr/58734/> (15. 1. 2023).
- Tauber, Eli (2008) "Bili su svjesni opasnosti. Zbog spašavanja u logor. Milošević Vid i Anto, Sarajevo", u: *Kada su komšije bili ljudi*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta, 60-61.
- Tauber, Eli (2014) *Holokaust u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava.
- Yad Vashem (2022) "The Story of Zejneba Hardaga | Righteous Among the Nations | Yad Vashem", YouTube, 7. 8. 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=suwmxXAKXvU> (15. 1. 2023).
- "Zakonska odredba o rasnoj pripadnosti", *Narodne novine*, 30. 4. 1941.
- "Zakonska odredba o zaštiti arijevske krvi i časti hrvatskog naroda", *Narodne novine*, 30. 4. 1941.

Literatura:

- Džemaludinović, Muhamed (1971) "Jedno svjedočanstvo naše humanosti iz ratnih dana", *Takvim* 36, 72-73.
- Hadžijahić, Muhamed (1973) "Muslimanske rezolucije iz 1941. godine" u: *1941. u istoriji naroda Bosne i Hercegovine*: naučni skup, održan u Drvaru od 7. do 9. oktobra 1972. godine, Sarajevo: Veselin Masleša, str. 275-282.
- *Holokaust u nastavi*, priručnik za nastavnike, Memorijalni muzej holokausta u Sjedinjenim Američkim Državama, Zagreb: Durieux, 2005.
- Kamberović, Husnija, ur. (2012) *Bosna i Hercegovina 1941: novi pogledi*. Zbornik radova, Sarajevo: Institut za istoriju.
- Kisić Kolanović, Nada (2004) "Muslimanska inteligencija i islam u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj", Časopis za suvremenu povijest 36 (3), 901-938.
- Marcuse, Harold (2000) "Martin Niemöller's famous quotation: 'First they came for the Communists...', Marcuse. <https://marcuse.faculty.history.ucsb.edu/niem.htm> (15. 1. 2023).
- Milosevic Vid; "Brother: Mato", Yad Vashem. <https://collections.yadvashem.org/en/righteous/4042617>.
- *Priručnik za učitelje. Antisemitizam. Stare i nove predrasude*, Kuća Ane Frank, 2009. <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Medunarodna/Holokaust/Azuriranje-IHRA/IHRA-jedinci/7Antisemitizam//Prirucnik%20za%20ucitelje%20-%20Antisemitizam%20Stare%20i%20nove%20predrasude%20-%20Kuca%20Ane%20Frank%20-%202009.pdf> (15. 1. 2023).
- Redžić, Enver (1998) *Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu*, Sarajevo: Oko - ANUBiH.
- *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941.-1945*, Zagreb: Minerva, 1997.
- "Ustaša. Croatian political movement", Britannica, 20. 7. 1998. <https://www.britannica.com/topic/Ustasa> (15. 1. 2023).
- Vojak, Danijel; Lapat, Goran; Pejaković, Ivo; Kovačev, Neven (2018) *Romi u Drugom svjetskom ratu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, 1941.-1945*, Berlin – Zagreb: Erinnerung, Verantwortung und Zukunft – Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

Evaluacija i zadaci za provjeru ishoda učenja	Nastavnik treba odštampati ili u elektronskoj formi pripremiti evaluacijski upitnik za učenike. Domaća zadaća: Razredni zadatak – zasaditi drvo kao uspomenu na žrtve. Napisati esej na temu Edmond Burke: "Da bi zlo pobijedilo, sasvim je dovoljno da dobri ljudi ne čine ništa." uz poveznice za argumentaciju.
---	--

Priprema za čas

Bosna i Hercegovina u sastavu Nezavisne Države Hrvatske

Nezavisna Država Hrvatska (dalje: NDH) bila je marionetska država Sila Osovine koja je postojala za vrijeme Drugog svjetskog rata od 1941. do 1945. Proglašena je 10. aprila 1941., a na njenom čelu se nalazio poglavnik Ante Pavelić, vođa ustaškog pokreta. Ustaše UHRO (Ustaška hrvatska revolucionarna organizacija) bila je politička organizacija, odgovorna za ustaški teror i zločine protiv čovječnosti. UHRO je bila uglavnom sastavljena od etničkih Hrvata i imala je za cilj stvaranje nezavisne hrvatske države. Ustaše su vodile represivnu politiku prema Jevrejima, Romima i Srbima u NDH.

Već 30. aprila 1941. ustaška država stvara zakonsku podlogu za diskriminaciju i masovne progone. Donosi se zakon o rasnoj pripadnosti po kojem je određeno koji je građanin arjevskog porijekla, a ko su Jevreji i koja su njihova prava. Donesena je nova zakonska odredba 2. maja 1941. u kojoj je stajalo: "U hrvatskom narodu žive kao manjine dvije rasne zajednice, koje se po svojim rasnim komponentama bitno razlikuju od hrvatskog naroda. Jedna na socijalno visokom stupnju – Židovi, a druga na niskom socijalnom stupnju – Cigani." Pavelić je vladao kao diktator – sve su stranke osim ustaške zabranjene, uvedeni su rasni zakoni po uzoru na njemačke, otvoreni su radni i koncentracijski logori za političke neistomišljenike i nepodobne. Uz progona Židova, Roma i neistomišljenika, ustaška organizacija je vršila progon i nasilno pokrštavanje Srba. Na području NDH djelovalo je nekoliko logora smrti, od kojih su najpoznatiji Stara Gradiška i Jasenovac. Na Bečkoj konferenciji 20. aprila 1941. dogovoreno je da se NDH formira na teritoriji Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srema.

Razgraničenje granica između Kraljevine Italije i NDH na području jadranske obale izvršeno je Rimskim ugovorima 18. maja 1941., kojima se dodatno potvrđuje politička podređenost NDH u odnosu na Italiju.

Podjela Jugoslavije između njemačke i italijanske okupacione zone završena je 23.

aprila. Između ove dvije zone uspostavljena je demarkaciona linija koja se protezala linijom Bosanski Novi, Prijedor, Banja Luka, Jajce, Donji Vakuf, Travnik, Visoko, južno od Sarajeva do Rudog. Njemačka i Italija u NDH za glavni i jedini domaći faktor odlučivanja priznaju ustaški pokret, u čijoj se velikohrvatskoj koncepciji Bosna i Hercegovina tretira kao dio hrvatskog historijskog i etničkog teritorija.

Karta Nezavisne Države Hrvatske (Proleksis enciklopedija online 2018)

Istočna granica NDH definitivno je određena zakonskom odredbom od 7. juna 1941., prema kojoj veliki dio te granice čini rijeka Drina. Ustaška vlast u Bosni i Hercegovini uspostavljena je na osnovu Uredbe o teritorijalnoj podjeli NDH (10. juni 1941.) na 22 velike župe. Priključivanjem znatnih dijelova Bosne i Hercegovine u sastav velikih župa sa sjedištem u Hrvatskoj nastojala se negirati historijska, državnopravna i političko-teritorijalna cjelina Bosne i Hercegovine. Zbog toga je ustaška vlast početkom 1942. izdala internu naredbu kojom je propisala potpunu zabranu korištenja naziva Bosna i Hercegovina

u političkom smislu. Pavelić je u februaru 1942. u Hrvatskom državnom saboru izjavio da je islam hrvatska vjera, a "krv naših muslimana hrvatska krv".

Po uzoru na politiku njemačkih nacista, ustaška vlast već u prvim mjesecima proglašava zakonske odredbe kojima van zakona stavlja jevrejsko, romsko i srpsko stanovništvo. Stvaranje etnički čistog teritorija u NDH bilo je u osnovi ustaškog plana. Na udaru ustaških organa vlasti naći će se i Bošnjaci i Hrvati koji nisu podržavali njihovu vlast, a posebno antifašistički orijentirani pojedinci. Potpuno obespravljanje, masovni teror, otvaranje koncentracionih logora, prisilno pokrštavanje Srba u katoličku vjeru i politika uništenja navedenog stanovništva, započinju nakon objavljivanja rasističkih zakonskih odredbi, među kojima se po surovosti posebno ističu: Zakonska odredba o obrani države i naroda, Zakonska odredba o zaštiti arijske krvi i časti hrvatskog naroda, Zakonska odredba o zaštiti narodne i arijske kulture i Zakonska odredba o prijekim sudovima.

Zadaci

- Pažljivo poslušati videozapis "Povijesni izvor: zvučni zapis proglašenja NDH" (ClioNaut 2017) i analizirati tekst. Napraviti hronološku lenu događaja u NDH i Bosni i Hercegovini u periodu od 1941. do 1945. godine. Poredati tekstove u hronološkom slijedu.
- Na karti obilježiti oblasti, demarkacionu liniju i značajna mjesta u NDH. Posebno naglasiti gdje se nalazi područje Busovače. Kojoj je okupacionoj zoni pripadala Busovača?
- Napisati samo tri pojedinačne riječi koje opisuju kako je bilo biti čovjek u BiH u vrijeme NDH, na osnovu teksta i analize historijskog izvora. Odgovore napisati na ljepljive papiriće i zalijepiti na siluetu čovjeka. Interpretirati i prezentirati rad grupe na kraju časa.

Primjer – historijska lenta

Upisati najznačajnije datume iz tekstova na vremensku lenu:

Bosna i Hercegovina u okviru NDH

Koncentracioni logori

Izvor 1.

Holokaust u BiH

Koncentracioni logori bili su logori za masovno zatvaranje i prisilno radno opterećenje ljudi u 20. stoljeću, uglavnom u nacističkoj Njemačkoj, ali i u drugim zemljama. Logori su služili za zatvaranje neželjenih političkih i etničkih skupina – Jevreja, Roma i Srba, kao i za iskoristavanje radne snage. U logorima su se često događali zločini protiv čovječnosti, uključujući mučenje, ubijanje i zlostavljanje. Na području Nezavisne Države Hrvatske tokom 1941. i 1942. osnovano je oko trideset njemačkih, italijanskih i ustaških logora. Po svojoj namjeni i funkciji bili su uglavnom sabirni, tranzitni i iseljenički, a neki od njih radni i koncentracioni. Koncentracioni logor Jasenovac najduže je djelovao, a po broju zatočenika i prostoru koji je obuhvatao bio je najveći ustaški logor. Osnovani su veliki logori u Kruščici pokraj Travnika, u Tenje pokraj Osijeka, u Đakovu, Loborgradu pokraj Zlatara i u Sisku.

U Kruščici (kod Viteza) juna 1941. osnovanje logor za smještaj logoraša, Srba, Jevreja i Hrvata antifašista, i to bez razlike na spol, dob i zdravstveno stanje. Logor je bio smješten u selu Kruščica, 17 km od Travnika, na jednom zapuštenom imanju, koje je nekada pripadalo veleposjedniku Gutmanu. Postojale su dvije jednospratne i jedna prizemna zgrada, kao i dvije drvene barake bez krova i poda. U tim zgradama moglo se smjestiti oko 300 lica, a u toku septembra 1941. u logoru je bilo internirano oko 3.000 lica, pa je najveći broj zatočenika bio smješten pod vedrim nebom. U ovom logoru se nalazio objekat poznat kao "Crna kuća". Početkom oktobra 1941. ustaške vlasti su naredile da se logor u Kruščici transformira. Zatočenici (njih oko 3.000) su utovareni u dva željeznička transporta i odvedeni u koncentracione logore. Prvi transport, u kojem su bili muškarci, krenuo je 5. oktobra 1941. za logor u Jasenovcu, a drugi transport, u kojem su bile žene i djeca, krenuo je 6. oktobra 1941. u logor u Loborgradu, odakle su kasnije prebačeni u logor u Aušvicu.

(Tauber 2014: 404)

Izvor 2.**Virtualni obilazak logora Jasenovac**

(“Jasenovački sustav logora”, Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac)

Zadaci

1. Kako izgleda sistem logora Jasenovac? (Kliknite na KL Jasenovac – sustav logora)
2. Koji je zvaničan broj identifikovanih žrtava? (Kliknite na Poimenični popis žrtava)
3. Jesu li djeca bila žrtve? (Kliknite na KL Jasenovac – Jasenovački stradalnici – Skupine zatočenika – Djeca u logorima NDH)
4. Ko su bile žrtve iz Busovače? (Kliknite na Poimenični popis žrtava – Pregled i pretraga poimeničnog popisa žrtava – kucate svoje prezime)

RAD U GRUPAMA**I grupa. Stradanje Roma**

Prisutnost Roma na prostoru Balkana zabilježena je još u XI stoljeću kada se zbog egzodus-a iz Indije sele na evropski dio Bizantije. Svoje kretanje prema Balkanu započeli su u južnoj Grčkoj i na otoku Krfu, a ubrzo su se doselili i na prostore Dubrovnika i Hercegovine. U zvaničnim dokumentima, Romi u Bosni i Hercegovini se prvi put spominju 1574. godine u fermanu sultana Selima II koji je odobrio posebne poreske olakšice Romima koji rade u rudnicima.

U mnoštvu numeričkih procjena Roma ubijenih u NDH gotovo je nemoguće utvrditi njihov tačan broj. Prije ratnih popisa stanovništva zabilježili su oko 15.000 Roma (1931), a prvi poslijeratni popis stanovništva iz 1948. zabilježio ih je samo 405 na području Hrvatske i 442 na području Bosne i Hercegovine. Očito je da je romsko stanovništvo na području NDH gotovo potpuno demografski uništeno, iako se tim “službenim podacima” uvijek treba služiti s velikim oprezom zbog metodoloških i drugih pitanja (poput etničke mimikrije Roma). No, kada se uzme odnos između broja Roma u ukupnom broju stanovnika NDH i

broja ubijenih Roma, tada se može složiti s tezom Dennis-a Reinhartza koji je u jednom od svojih radova naveo kako je na području NDH, proporcionalno gledajući, izvršen najveći genocid nad romskim stanovništvom tokom Drugoga svjetskog rata.

Porajmos je termin kojim se označava genocid počinjen nad romskim narodom tokom Drugog svjetskog rata. Holokaust nad Romima u Drugom svjetskom ratu priznat je tek 12. marta 1982. godine. U Berlinu je 2012, 67 godina nakon završetka Drugog svjetskog rata, otkriven spomenik Romima i Sintima, žrtvama nacističkog režima.

Izvor 3.**Zakonska odredba o rasnoj pripadnosti****Član 1.**

Arijskog porijekla je osoba koja potječe od predaka koji su pripadnici evropske rasne zajednice ili koji potječu od potomaka te zajednice izvan Evrope. Ukoliko za stanovite službe ne postoje druge odredbe, arijsko se porijeklo dokazuje krsnim (rodnim) i vjenčanim listom predaka prvog i drugog koljena (roditelja te djedova i baka). Kod pripadnika islamske vjerske zajednice, koji ne mogu pridonijeti navedene isprave, potrebno je pismeno posvjedočenje dvojice vjerodostojnih svjedoka, koji su poznavali njihove pretke, da među njima nema osoba nearijskog porijekla. U sumnjivim slučajevima donosi odluku Ministarstvo unutarnjih poslova na prijedlog rasnopolitičkog povjerenstva.

Član 4.

(...) kao Ciganin u smislu ove zakonske odredbe vrijedi osoba koja potječe od dvaju ili više predaka drugog koljena, koji su Cigani po rasi (...)

(Narodne novine, 30. 4. 1941)

Izvor 4.**Zenička rezolucija**

Zenički muslimani održali su sastanak povodom upućivanja u sabirne logore muslimana tzv. “cigana” iz Travnika i povodom glasina da će se isto tako postupiti i s ostalim muslimanima tzv. “ciganima” Herceg-Bosne, pa su nakon svestranog proučavanja ovog za muslimsku zajednicu vrlo važnog pitanja konstatirali sljedeće:

Sveta, uzvišena i zakonom prznata vjera islam ne poznae podjelu ljudi po rasi i klasi. Jedino priznaje razlikovanje po uljudbi i pojedinačnoj vjernosti, pošto su najpribraniji i najplemenitiji kod Boga dž. š. samo oni koji se najtačnije drže propisa vjere.

1. Muslimani tzv. "Cigani" jesu sastavni dio muslimanskog elementa u Herceg-Bosni. Oni se ni po čemu ne razlikuju od ostalih muslimana. Rađaju se i umiru kao muslimani, vode se u istim matičnim knjigama, izvršavaju sve obrede islama, žene se i udaju s ostalim muslimankama i muslimani ih nisu nikad ni smatrali da su šta drugo nego muslimani, kao i ostali. Uvijek su s ostalim muslimanima jednako izvršavali vjerske i državljanske dužnosti a uživali su i ostala prava kao i svi muslimani u svim vremenima svoje prošlosti i sadašnjosti. Svi muslimani bez razlike ih i sada kao i uvijek smatraju dijelom svoga vlastitog i zajedničkog tijela te najenergičnije i najžešće osuđuju svako izdvajanje i razlikovanje ovih muslimana od ostalih. Svi muslimani hoće i jednodušno traže da ovi muslimani imaju isti položaj kao i svi ostali muslimani Herceg-Bosne.

2. Pod pojmom "Ciganin" ima se smatrati samo necivilizovani nomad (skitnica), koji nema stalnog nastana, niti određene uljudbe, nego se skita od mjesta do mjesta, provodi lukeški život i za koga ne postoje nikakve ni državne ni druge granice.

3. Postoji odredba Ministarstva unutrašnjih poslova od 30. VIII 1941. br. 32661/41, koja određuje da se u tzv. "Bijele Cigane" muslimane nema dirati, jer se oni imaju smatrati arijevcima. Stoga se na njih ne smiju primjenjivati nikakve mjere, već određene i koje će se ubuduće odrediti protiv Cigana.

Prepis ove odredbe se prilaže.

Radi toga su zenički muslimani odlučili da ove svoje zaključke i konstatacije upute svojim najvišim vjerskim vlastima, od kojih mole i traže sljedeće:

1) Da se najžurnije učini sve potrebno, da mjerodavni faktori pozovu sve upravne vlasti, da se odredba Ministarstva unutrašnjih poslova od 30. VIII 1941. br. 32661/41 strogo respektira i da se ovaj dio našeg muslimanskog elementa, kao i svi muslimani, koji imaju svoja stalna boravišta i zanimanja, zaštiti.

2) Da se najžurnije zatraži da se svi oni koji su već odvedeni u sabirne logore povrate svojim kućama i našoj muslimanskoj zajednici.

3) Da se zatraži od mjerodavnih faktora, da se one vlasti i organi koji rade protivno ministarskoj odredbi od 30. VIII 1941. br. 32661/41 pozovu na odgovornost i privedu zasluženoj kazni.

U Zenici 26. svibnja 1942.

Novi pojmovi: demarkaciona linija (franc. démarcation: "obilježavanje", "razgraničenje") – tačno određivanje i obilježavanje granične crte između država izravno na terenu; konstitutivan – konstitutivni narod je jedan od više naroda ili nacija koji dijele zajedničku teritorijalnu cjelinu jedne države; koncentracioni logor – ustanova u kojoj

su ljudi zatočeni zbog pripadnosti određenoj grupi (koji mogu biti etnički, politički ili vjerski), a ne zbog počinjenja zločina; internirati – sumnjive strance, političke ili vojne bjegunce strane države, podanike neprijateljske države za vrijeme rata, ili domaće politički sumnjive i neispravne ljude osuditi da žive pod policijskim ili vojnim nadzrom u određenom mjestu; u koncentracionim logorima; zatvoriti, držati u zatočenju, ograničiti slobodu kretanja; pridjev: interniran, imenica: interniranje, internacija.

Zadaci

1. Pažljivo analizirati tekst i izdvojiti primjere kršenja ljudskih prava – podvući u tekstu primjere. O kojoj se temi govori u vašem izvoru i kakav je to izvor?
2. Ko se oglašava u rezoluciji? Ko su Bijeli Cigani? Kome se upućuju zaključci? Koji je značaj Zeničke rezolucije?
3. Napisati samo tri pojedinačne riječi koje opisuju kako je bilo biti čovjek u BiH u vrijeme NDH, na osnovu teksta i analize historijskog izvora. Odgovore napisati na ljepljive papiriće i zalijepiti na siluetu čovjeka. Interpretirati i prezentirati rad grupe na kraju časa.
4. Prisjetite se i odgovorite ko je bila "Hanka" (Isak Samokovlija, pripovijetka) iz Busovače?

II grupa. Stradanje Jevreja

Holokaust ili Šoa je naziv za ubistvo miliona Jevreja, Roma i drugih od strane nacista tokom Drugog svjetskog rata. U Holokaustu fabrike smrti, kao što su Aušvic-Birkenau, Sobibor, Chelmno i Treblinka, izgrađene su kako bi se osiguralo izvršenje masovnih ubistava. Jevreji su znali da proglašenje Nezavisne Države Hrvatske 10. aprila 1941. godine ne sluti na dobro. No, ni u primislima im nije bilo da to znači smrtnu presudu – "konačno rješenje". Pred početak Drugog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini je živjelo oko 14.500 Jevreja. Uspostavljanjem fašističke vlasti u našoj zemlji antisemitizam postaje službena državna politika, a dojučerašnje komšije Jevreji preko noći su postali "rasni neprijatelji". Rasne odredbe, protujverski zakoni i drugi diskriminirajući propisi i akti, zakonski su legalizirali progon i ubijanje Jevreja. Proživiljavali su surovo i nehumano koncentracione logore, logore smrti, u kojima je ubijeno oko 70% ukupne bosansko-hercegovačke jevrejske populacije. Oni koji su uspjeli preživjeti, preživjeli su najvećim dijelom zahvaljujući pomoći svojih sugrađana i komšija.

Izvor 5.**Svjedočenje o stradanju Jevreja u Busovači**

U Busovači su Jevreje odveli preko noći: "U proljeće 1941. godine na vrata kuće zalu-paše vojnici. Tražili su tetka Sabo Đulu. Našli su ga u dvorištu i, na zaprepaštenje svih prisutnih, grubo ga odveli iz dvorišta. To je bilo zadnje viđenje s tetkom. Nije uspio da se oprosti niti od Anite, ni od Side, ni od ostalih članova porodice. Put kojim su ga vodili bio je logor Jasenovac. Nakon deset dana opet su upali vojnici i odveli Sadu, Davu, Rafu, Šuu, Šabataju Haima i Zadika. Sida je s djecom ostala sama. Kasnije su pokupili svu djecu i Sidu, grubo su ih izbacili iz dvorišta i strpali u kamion. Tetka Sida je plakala jer su joj oteli Anitu, Anita nije mogla da shvati šta se dešava, imala je samo tri i po godine..."

(Tauber 2014)

Izvor 6.**Lista stradalih Jevreja, podaci o stradanju Duje Sabo**

("Duja Sabo", Yad Vashem)

Izvor 7.**Svjedočenje Erne Cipra**

(Hermes 2021a)

Izvor 8.**Zakonska odredba o zaštiti arijevske krvi i časti hrvatskog naroda****Član 1.**

Brak Židova i inih osoba, koje nisu arijskog porijekla s osobama arijskog porijekla je zabranjen. Isto tako je zabranjen brak osobe koja pored arijskih predaka ima jednog pretka drugog koljena po rasi Židova ili drugog evropskog nearijca s osobom koja je po rasi jednakog porijekla. Koje osobe vrijede kao Židovi ili nearijci određuje zakonska odredba o rasnoj pripadnosti.

Član 2.

Posebna dozvola za sklapanje braka potrebna je u sljedećim slučajevima:

- 1. za brak osobe s dva pretka drugog koljena Židova po rasi s osobom koja ima jednog pretka drugog koljena evropskog nearijca po rasi, ili s osobom koja je arijskog porijekla;*
- 2. za brak osobe koja ima među precima pripadnike drugih neevropskih rasa s osobama istog takvog porijekla, ili s osobom koja ima jednog ili dva pretka drugog koljena Židova po rasi ili jednog pretka drugog koljena Ciganina po rasi, ili s osobom arijskog porijekla;*
- 3. za brak između državljanina i državnih pripadnika, ako nije po tački 1. zabranjen. Dozvolu za takav brak izdaje Ministarstvo unutarnjih poslova po saslušanju rasnopoličkog povjerenstva.*

(Narodne novine, 30. 4. 1941)

Novi pojmovi: koncentracioni logor – ustanova u kojoj su ljudi zatočeni zbog pripadnosti određenoj grupi (koji mogu biti etnički, politički ili vjerski), a ne zbog počinjenja zločina; internirati – sumnjive strance, političke ili vojne bjegunce strane države, podanike neprijateljske države za vrijeme rata, ili domaće politički sumnjive i neispravne ljude osuditi da žive pod policijskim ili vojnim nadzorom u određenom mjestu; u koncentracionim logorima; zatvoriti, držati u zatočenju, ograničiti slobodu kretanja; pridjev: interniran, imenica: interniranje, internacija; genocid (lat. genus: "narod", occidere: "ubiti") – zločin usmjeren na uništavanje, u cijelosti ili dijelom, neke nacionalne, etničke, vjerske ili rasne skupine ubijanjem njenih članova, nanošenjem teških fizičkih ili psihičkih ozljeda, stavljanjem skupine u takve uvjete života koji mogu dovesti do njenog uništenja, nametanjem mjera koje dovode do sprečavanja rađanja u skupini ili prisilnim odvođenjem djece u drugu skupinu; Holokaust (grč. ολόκαυστος: "potpuno

spaljen") – izvorno u grčkoj i rimskoj religiji, žrtva paljenica zemaljskim i podzemnim bogovima i dušama pokojnika, pri čemu se obično spaljivala cijela žrtvena životinja. U moderno doba pojam označava sistemsko uništenje Židova i drugih nearijevskega naroda u razdoblju nacizma (1933–45). Za stradanje Židova u II svj. ratu upotrebljava se i hebrejski izraz šo'ah ("katastrofa", "opustošenje").

Zadaci

1. Pročitajte dijelove iz knjige *Holokaust u BiH* Elija Taubera i odgovorite na pitanja: Ko su ljudi koje svjedočanstvo spominje? Kliknite na link i istražite imena. Ko danas živi u Busovači?
2. Pažljivo pogledajte videosvjedočanstvo (do 6.00 minute). Pripremite list papira i olovku. Sve bitne podatke zapišite.
3. Kako se osoba zove? Koje je godine rođena i u kojem gradu? Šta joj je iz djetinjstva ostalo u sjećanju? Koje nacionalnosti je/su bila/e osobe koje joj/im pomažu i šta čini/e? Kako su doživljavali okupatore?
4. Napisati samo tri pojedinačne riječi koje opisuju kako je bilo biti čovjek u BiH u vrijeme NDH, na osnovu teksta i analize historijskog izvora. Odgovore napisati na ljepljive papiriće i zalijepiti na siluetu čovjeka.

III grupa. Stradanje Srba

Ustaški režim provodio je tokom četiri godine, shodno zakonskim odredbama, politiku genocida prema srpskom stanovništvu na cjelokupnom teritoriju Nezavisne Države Hrvatske, a naročito s područja Bosanske Krajine, Slavonije, Banije, Srema, Kordun, Semberije i Like.

Već tokom 1941. ustaše počinju s progonima pravoslavnih svećenika, prekrštavanjem pravoslavnog stanovništva i rušenjem vjerskih objekata te s prvim pojedinačnim i masovnim hapšenjima, internacijom i ubistvima srpskog stanovništva.

Na sastanku u Njemačkoj ambasadi u Zagrebu 4. juna 1941. nacisti su vlastima NDH odobrili već ranije poduzete mjere za konačno rješenje srpskog pitanja u NDH, na način prisilnog preseljenja Srba u Srbiju, masovnog ubijanja na terenu i deportiranja u koncentracione logore.

Deportacije Srba, prvo onih uglednijih i bogatijih, provode se od osnivanja KL Jasenovac, u augustu 1941, tako da su početkom 1942. Srbi su među zatočenicima činili osjetnu većinu.

Nakon velike njemačko-ustaško-domobranske ofanzive na Kozaru, u ljeto 1942., deseci hiljada srpskih seljaka – muškaraca, žena i djece, sa svom pokretnom imovinom, dovedeni su u ustaške logore u Jasenovcu i Staroj Gradišci. Većina ih je odmah bila ubijena.

Njemački generali iz Drugog svjetskog rata davali su veoma različite i stoga nepouzdane podatke o broju ubijenih Srba u NDH. Broj žrtava logora Jasenovac je do današnjeg dana predmet naučnih i političkih debata. Državna komisija Jugoslavije iz 1946. procijenila je broj žrtava na 500.000 do 600.000. Izraelski Jad Vašem centar navodi oko 600.000 žrtava genocida u logoru Jasenovac.

Izvor 9.

Svjedočanstvo Tome Lučića

(Hermes 2021b)

Izvor 10.

Svjedočanstvo Zorke Skiba

(Hermes 2021c)

Zadaci

1. Pažljivo pogledajte videosvjedočanstva. Pripremite list papira i olovku. Sve bitne podatke zapišite.
2. Kako se osoba zove? Koje je godine rođena i u kojem gradu? Šta joj je iz djetinjstva

ostalo u sjećanju? Koje nacionalnosti je/su bila/e osobe koje joj/im pomažu i šta čini/e? Kako su doživljavali okupatore?

- Napisati samo tri pojedinačne riječi koje opisuju kako je bilo biti čovjek u BiH u vrijeme NDH, na osnovu teksta i analize historijskog izvora. Odgovore napisati na ljepljive papiriće i zaliđepiti na siluetu čovjeka.

IV grupa. Biti čovjek

Usljed strahota rata, žrtava i genocida zaboravlju se oni koje bi mogli nazvati "treća strana", oni koji su nesobično i ne razmišljajući o opasnosti u kojoj se nalaze pružili ruku spasa. Godine 1953. izraelska vlada je osnovala Yad Vashem, izraelsko spomen-obilježje Holokausta kao državnu instituciju, kako bi prvenstveno sačuvala uspomenu na šest miliona Jevreja koji su stradali tokom Drugog svjetskog rata. Odličje za Pravednika stoji se od medalje i povelje o priznanju. Pravednikom među narodima svijeta može biti proglašena samo nejevrejska osoba koja je u vrijeme Holokausta pružila odlučujuću pomoć izlažući svoj život i sigurnost opasnosti od progona prema odredbama takozvanih rasnih zakona. Naslov Pravednika osigurava pravo na postavljanje ploče s imenom Pravednika u parku na prostoru Yad Vashema u Jerusalemu i imena zemlje iz koje potječe (dok je bilo mjesta, za svakog Pravednika sadilo se drvo). Ovo priznanje najveće je odličje koje nejevrej može primiti od Države Izrael. Ono simbolizira zahvalnost i vječno sjećanje na žrtvu što su je Pravednici podnijeli za spas Jevreja kao naroda. Stoga je na medalji koja se uručuje Pravedniku upisana talmudska rečenica: *Onaj koji je spasio jednu osobu, kao da je spasio čitav Svijet*. Najdublji je smisao ovoga odličja u vječnoj vezi koja nastaje između Pravednika i jevrejskoga naroda. Nemoguće je otkriti sve slučajeve pružanja odlučujuće pomoći progonjenima, no usprkos svim teškoćama, svakodnevno se otkrivaju slučajevi spašavanja i proglašavaju novi Pravednici. Do sada je ukupno proglašeno oko 21.000 Pravednika. Kada se govori o Holokaustu u Bosni i Hercegovini, neosporno je da prilikom spominjanja onih koji su na različite načine učestvovali u likvidiranju bosanskohercegovačkog jevrejstva, pravnog sistema koji je u tome učestvovao, koncentracionih logora i zvjerstava u kojima su stradali nevini ljudi samo zato što su pripadali jednom narodu, treba spomenuti i one koji su nesobično – ljudski, bratski, komšijski i tipično bosanski, spašavali Jevreje u Bosni i Hercegovini, nerijetko postajući i sami žrtve fašističke mašinerije. Samo zahvaljujući pomoći tih ljudi, jedan dio bosanskohercegovačkog jevrejstva ostao je sačuvan. Narodi svih konfesija su na području Bosne i Hercegovine na bilo koji način spašavali Jevreje. Mnogo Jevreja spašeno je uz pomoć komšija, prijatelja, poznanika – ljudi s kojima su zajedno

živjeli u Bosni stotinama godina. U Bosni i Hercegovini su Pravednicima proglašene 53 osobe.

(Tauber 2014: 617-626)

Izvor 11.

Priča o Zejnebi Hadraga

Pažljivo analizirati fotografiju. Možete li zaključiti gdje je nastala i kada? Kako se osjećate dok posmatrate fotografiju? Kliknite na link i istražite ko se nalazi na fotografiji.

Pogledati link i pročitati tekst: "Mustafa and Zejneba Hardaga, Izet and Bachriya Hardaga, Ahmed Sadik", Yad Vashem.

(Yad Vashem 2022)

Izvor 12.**Priča o braći Milošević**

Braća Vid i Anto Milošević živjeli su u Sarajevu i posjedovali stolarsku radionicu u centru grada, blizu radionice njihovog prijatelja Leona Altarca. Kratko nakon što su Njemačka i njeni saveznici iz Osovine napali Jugoslaviju u aprilu 1941. godine, Altarac je bio prisiljen zatvoriti svoju radionicu, a braća Milošević su mu ponudila posao. S pojavljivanjem progona Jevreja, doveli su još više Jevreja u svoju radionicu, a među njima su bili Moris Salom, Haim Altarac, Mika Altarac, Josef Stern i dva brata Daniti. Unatoč upozorenju koje su braća primila, da je zabranjeno zapošljavanje Jevreja, nastavili su sklanjati Jevreje u svojoj stolarskoj radionici. U junu 1941. godine, ustaše su upale u radionicu, uhapsile sve Jevreje skrivene тамо, као и Vida i Antu. Braća Milošević su poslati u koncentracioni logor Jasenovac u novembru 1941. godine. Leon Altarac nije bio prisutan u to vrijeme i nije uhapšen s ostalima, ali u decembru 1941. godine, uhvaćen je i poslan u Jasenovac, gdje je poginuo. U decembru 1942. godine, nakon 13 mjeseci provedenih u različitim logorima, braća Milošević su oslobođena u amnestiji datoj nekim zatvorenicima u čast Nove godine. Kada su se braća vratila u Sarajevo, zatekla su svoj dom uništen i radionicu obijenu i opljačkanog sadržaja. Bili su bez krova nad glavom i načina za zarađivanje te su jedva uspjeli preživjeti do kraja rata. Dana 27. novembra 1997. godine, Yad Vashem je priznao Vida i Antu Miloševića kao Pravednike među narodima.

(Tauber 2008)

Zadaci

1. O kojoj se temi govorи u vašem izvoru i kakav je to izvor? Pažljivo analizirati tekst i odgovoriti na pitanje ko je bio Pravednik među narodima?
2. Pročitajte izvore i odgovorite na pitanja:
  - Kako su pojedinci iskazali hrabrost i humanost tokom Drugog svjetskog rata?
  - Kakvu su sudbinu doživjeli ljudi koji su štitili?
  - Kakve su bile posljedice s kojima su se suočili?
3. Napisati samo tri pojedinačne riječi koje opisuju kako je bilo biti čovjek u BiH u vrijeme NDH, na osnovu teksta i analize historijskog izvora. Odgovore napisati na ljepljive papiriće i zalijepiti na siluetu čovjeka. Interpretirati i prezentirati rad grupe na kraju časa.

Evaluacijski upitnik

Na času mi se najviše svidjelo:

Tri stvari koje sam danas naučila/o, od kojih barem jednu mogu primijeniti u svom životu:

Na času mi se nije svidjelo:

Želio/ljela bih saznati još o:

Predlažem nastavniku/ci da na času promijeni:

Aleksandra Selimović

Odgovornost i kazna za zločin

Naslov teme	Odgovornost i kazna za zločin	
Ključno pitanje	U čemu se ogleda važnost sudskih procesa za počinjene ratne zločine i kažnjavanja počinioca?	
Ključni pojmovi	Ratni zločin, holokaust, koncentracioni logori, pravednost, odgovornost, ljudska prava, sloboda, saradnja, suživot	
Uzrast učenika	14 godina / 9. razred	
Vrijeme trajanja časa	45 minuta	
Tematska cjelina iz kurikuluma	Drugi svjetski rat (1939-1945)	
Kratak opis teme	<p>Tema ima za cilj upoznati učenike o važnosti sudskih procesa akterima nakon okončanja ratnih sukoba. Cilj aktivnosti jeste da učenici saznaju da je ostao određeni broj zločina koji nisu sankcionisani, odnosno za koje нико nikada nije odgovarao. Postoje žrtve koje nisu zadovoljile svoju pravdu, koje su ostale uskraćene za pravedno suđenje i presudu zločincima. Učenike staviti u ulogu tužilaštva, odbrane, porote, svjedoka, te ih navesti da primijene elemente kritičkog mišljenja, da donesu zaključke i stavove o važnosti pravednog, nepristrasnog suđenja, uživanju ljudskih prava svakog čovjeka, prava na život.</p>	
Ciljevi	Opći ciljevi	Specifični ciljevi
	Razvijanje debatnih vještina Razvijanje kritičkog mišljenja Razvijanje vještina samostalnog istraživanja određenog historijskog događaja Poticanje logičkog zaključivanja Učenje rješavanja problemske situacije Jačanje samopouzdanja kroz javni nastup	Sticanje osnovnih znanja o holokaustu Razvijanje svijesti o značaju suđenja ratnim zločincima

Ishodi	Kognitivni (znanje i razumijevanje)	Efektivni (vrijednosti i stavovi)	Psihomotorni (vještine)
	Učenik će steći osnovna znanja o holokaustu i odnosu prema Jevrejima i drugim "nižim" rasama	Tumačit će događaj iz prošlosti u okviru konteksta u kojem se događaj odvijao, pri čemu će steći vještina izražavanja osjećanja	Primjena vrijednosnih sudova o značaju odgovornosti.
Ključne kompetencije	Upoređivati i primjenjivati znanja do kojih se došlo samostalno, pripremajući se za prezentaciju, diskusiju i analizu.		
Metode	Metoda razgovora, metoda usmenog izlaganja, metoda čitanja i rada na tekstu i izvorima		
Oblici rada	Frontalni rad i grupni oblik rada		

Aktivnosti (model rada)
Pripremna aktivnost
Nekoliko dana prije održavanja časa tokom kojeg će nastavnik primijeniti ovu radionicu učenici će dobiti zadatak:
a) pročitati materijal o Josefu Mengele (Izvor 1), b) pročitati dijelove iz knjige Liječnici zločinci koji se odnose na suđenje ratnim zločincima (Izvor 2), c) pogledati video o koncentracionom logoru Aušvic (Izvor 3), d) pogledati video o stradanjima zatvorenika (Izvori 4. i 5) i svjedočenje Eve Mozes Kor (Izvori 6. i 7), e) upoznati ih s načinom vođenja simulacije suđenja i osnovnih pojmoveva koji su u vezi sa suđenjem: tužilaštvo, odbrana, teret dokazivanja, optužnica, prigovor, svjedok, porota. Čas prije održavanja radionice, s učenicima preći sve ove domaće zadatke, razjasniti nejasnoće, podijeliti uloge. Do narednog časa, učenici trebaju funkcionalisati kao tim u pripremi simulacije, sastavljanju pitanja, uvježbavanju javnog nastupa.
Uvodni dio časa
Nastavnica će izvršiti raspored sjedenja i dati posljednje upute za rad, otkloniti nejasnoće ako ih ima. U učionici će biti tri grupe: tužilaštvo, odbrana i porota. Nastavnica je moderator događaja i sudija: najavljuje kome započinje suđenje i zbog čega.

Sudi se Jozefu Mengeleu, nacističkom liječniku, optuženom za vršenje raznih pokusa na ljudima, prvenstveno djeci, odnosno blizancima.
Poziva tužilaštvo da pročita optužbu.

Glavni dio časa

Glavni dio časa započinje iznošenjem optužbe protiv Jozefa Mengelea. Optužen je, kao doktor genetike i antropologije i glavni doktor Aušvica za vršenje pokusa na ljudima, blizancima, ljudima patuljastog rasta, invalidima. Optužen je da je operacije vršio bez narkoze, upotrebljavao prljave instrumente, ubrizgavao različite opasne supstance u ljudska tijela, ubijao ih injekcijama u srce, pokušavao stvoriti arijskog čovjeka... (Izvori 4, 5. i 8) Kao relevantna svjedočanstva, tužilaštvo čita zapisane izjave Eve Mozes Kor, preživjele blizankinje, koja iznosi strahote pokusa koje su doživjele ona i njena sestra Miriam. (Izvori 6. i 7)

Odbrana iznosi stav da je svjesna težine optužbe, čita izjavu koju je sastavila, a koja ide u prilog optuženom J. Mengeleu. (Izvor 9)

Porota pažljivo sluša, i tužilaštvo i odbranu, zapisuje što smatra važnim.

Nakon pročitanih izjava optuženog i svjedoka, obje strane, i tužilaštvo i odbrana, iznose završnu riječ. Sutkinja poziva porotu da se povuče, pregledaju dokaze, razmisle i donesu odluku. Porota zasjeda u učionici, diskutuju, donose odluku. Predstavnik čita odluku: npr. Porota je jednoglasno / s par glasova protiv odlučila da optuženi jeste / nije kriv za počinjena djela za koja se optužuje. Ako je kriv – kazna je... Ako nije kriv, oslobađa se optužbe. Porota mora obrazložiti argumentima svoju odluku.

Završni dio časa

Slijedi razgovor sa učenicima.

- Šta su naučili o ratnim zločinima, ljudskim pravima?
- Šta su naučili o sebi, svojim kompetencijama, kakav stav imaju o sudskim procesima?

Potom nastavnica traži od učenika da se osvrnu na ključno pitanje:

- U čemu se ogleda važnost sudskih procesa za počinjene ratne zločine i kažnjavanja počinioca?

Učenici iskazuju svoje doživljaje i viđenje časa i organizacije (prednosti, nedostaci, koristi).

Izvori

- American Heroes Channel (2014) "Mengele's Human Experimentation | Nazi Hunters", YouTube, 7. 1. 2014. <https://www.youtube.com/watch?v=kFpcFScVKog>.
- BuzzFeed Video (2017) "I Survived The Holocaust Twin Experiments", YouTube, 15. 9. 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=gdgPAetNY5U>.
- CANDLES Holocaust Museum Center (2022) "Visit CANDLES Holocaust Museum and Education Center", YouTube, 28. 7. 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=Y1wCJolKzDY&t=2s>.
- "Jozef Mengele - doktor smrti", Studentski.hr, 7. 2. 2014. <https://studentski.hr/vijesti/na-danasjni-dan/josef-mengele-doktor-smrti>.
- "Learning about Auschwitz-Birkenau", Yad Vashem. <https://www.yadvashem.org/education/educational-materials/lesson-plans/auschwitz-birkenau-learning.html>.
- Mitscherlich, A.; Mielke, Fred (1952) *Liječnici zločinci: povijest o nacističkim liječničkim zločinima sa predgovorima američkih stručnjaka, koji su sudjelovali na suđenju liječnicima u Nürnbergu* – Andrew C. Ivy, Telford Taylor, Leo Alexander, Albert Deutsch, Zagreb: Novinarsko izdavačko poduzeće.
- Yad Vashem (2023) "Development of Auschwitz and Its Place in the 'Final Solution'", YouTube, 22. 5. 2023. https://www.youtube.com/watch?v=T9oxU5sA_cc&t=8s.
- "Žene u Auschwitzu: Memorijalna ceremonija holokausta", Yad Vashem. https://www.yadvashem.org.translate.goog/education/educational-materials/ceremonies/women-auschwitz.html?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=hr&_x_tr_hl=hr&_x_tr_pto=sc.

Evaluacija i zadaci za provjeru ishoda učenja

Situacije prilikom suđenja su nepredvidive, ne zna se hoće li Jozef Mengele, koji je u stvarnom životu izbjegao suđenje i život proveo u dalekoj Južnoj Americi, sada i ovdje u školskoj sudnici, biti osuđen. Učenici u toku aktivnosti trebaju glumiti, prosuđivati, zaključivati, dokazivati, braniti svoja mišljenja, zalagati se za pravednost, biti odgovorni prema društvu i žrtvama, odlučiti dati slobodu ili ne, boriti se za dostojanstvo i život, raditi u timu i sarađivati.

Kroz domaći zadatak podstaći učenike na korištenje različitih izvora pri samostalnom sticanju i razvijanju kritičkog znanja. Učenici trebaju razmislići o primjerima nekažnjениh ratnih zločina i važnosti sudskih procesa i kažnjavanja pojedinaca odgovornih za ratne zločine.

Izvor 1.

Jozef Mengele (Gunzburg, 16. mart 1911 – Bertioga, 7. 2. 1979), njemački nacistički liječnik koji je vršio okrutne pokuse na ljudima i bio zadužen za organizaciju logora. Studirao je medicinu s težištem na genetici i antropologiji, a doktorirao je čak dva puta. Zahvaljujući svom djelovanju u Aušvicu, najzloglasnijem od svih nacističkih koncentracijskih logora, poznat je pod nadimkom "Anđeo smrti".

Već tokom studiranja podržava suluđe nacističke ideje o superiornosti rasa. Početkom 1939. godine postaje član SS-a, a Himmler, zapovjednik SS-a, postavlja ga na mjesto glavnog liječnika logora. U Aušvic dolazi maja 1943. g., gdje zatiče 130.000 zatvorenika. Ljude koji izlaze iz vlakova smrti, hiljade njih, jednim pokretom ruke osuđuje na smrt šaljući ih u plinske komore.

Među zatvorenicima je za svoje okrutne eksperimente tražio ljudske pokušne kućice, zanimajući se posebno za blizance, ljude patuljastog rasta, grbavce i invalide. Zatvorenicima su uzimali njihove privatne stvari – fotografije, nakit, pa čak i lijekove, a zatim bi ih presvukli u zatvoreničke uniforme, kosu im šišali na nulu i na ruku tetovirali broj. Jedino su blizanci bili "privilegirani" – mogli su zadržati odjeću i sačuvati kosu jer su bili njegovi "odabrani", iako je i to bilo kratkoga vijeka jer su, na kraju krajeva, od početka bili osuđeni na smrt. Ipak, ta presuda nije bila izvršavana odmah, jer su Mengeleu služili za njegove bolesne eksperimente.

Mengele se bavio raznim neetičkim pokušima sumnjive znanstvene vrijednosti. Radeci u nesterilnim uslovima, izlagao je ljude nevjerovatnim patnjama. Operacije je vršio bez narkoze, upotrebljavao je prljave instrumente, ubrizgavao različite opasne supstance u ljudska tijela, mijenjaо hemikalijama boju očiju nesretnika, ubijao ih injekcijom u srce... Vjerovao je da može genetski stvoriti arijskog čovjeka pa je usmjeravao svoje eksperimente na promjenu boje očiju i kose. Jednom bi blizancu u oči ubrizgao injekciju bojila kako bi one postale plave, a pod kožu otapala koja bi mu posvijetlila kosu, pa bi zatim rezultate uspoređivao s drugim blizanicima. Po završetku eksperimenata, one "sretnike" koji su preživjeli slao je u plinske komore. Od 3000 Mengeleovih blizanaca, preživjelo je samo 180.

Kako su se početkom 1945. g. Staljinovi vojnici sve više približavali logoru, Mengele sa svojom dokumentacijom i istraživanjima bježi iz logora smrti prerušen u običnog vojnika. U haosu nakon završetka rata, nestaje i bježi iz Njemačke u Južnu Ameriku. Nakon što su donesene presude protiv glavnih ratnih zločinaca, na red su došli SS-ovi liječnici i ostalo medicinsko osoblje. Glavni tužitelj, general Taylor, zatvara

Mengeleov slučaj riječima: "Želimo Vas obavijestiti da je dr. Mengele, prema nama raspoloživim dokumentima, mrtav još od oktobra 1946. g." Mengele umire tek 7. februara 1979. g. u 67. godini života. Plivajući ispred jedne brazilske plaže, doživio je moždani udar i utopio se. Identitet mu je sa sigurnošću potvrđen tek 1992. godine. Umro je 34 godine nakon Aušvica, a da nikad nije osuđen u Nirnberškom procesu, čak ni u odsutnosti.

("Jozef Mengele – doktor smrti", Studentski.hr, 7. 2. 2014)

Izvor 2.

Tužilac: Pod pretpostavkom da su pokuši bili izvedeni na način kako je to optužba pokušala dokazati, je li onda to po vašem mišljenju bio kriminalan pokus?

Optuženi Karl Brandt: Ne mogu odgovoriti na tako postavljeno pitanje. Ovdje mi se predočava u kompleksu je li nešto kriminalno na liniji pravne ocjene tog pojma. Ja mogu iskazati o cijelom kompleksu smrzavanja ili potrebi za pokusima smrzavanja samo kad se razjasni čitava situacija koja je dovела do pokuša... Kritičan faktor kod postavljanja pokuša jest pitanje je li pokus važan ili ne. Ako ovo primijenimo na pokuše smrzavanja, može se reći da je u vrijeme rata ovakav pokus važan, jer dodaje općem medicinskom i čovječnom faktoru i interes službe. Štaviše, može doći do takvog časa kad se mora zahtijevati da se pokuši smrzavanja moraju provesti... Kod provođenja ovih pokuša mora se izvršiti podribova prema tome da li se vrše s pristankom ili bez njega. Nadalje, upozoravam na to, jesu li opasni ili ne... Ako postoji opasnost, liječnik mora biti oslobođen odgovornosti za postojeću opasnost. Ovo je moguće samo na osnovu naredbe višeg organa ili dozvole od strane vlade, jer se interes države može za vrijeme rata na razne načine tumačiti. Ali ja ne mogu zauzeti određeni stav o pitanju jesu li ili nisu pokuši smrzavanja kriminalni u pravnom pogledu.

Tužilac: Jesu li pokuši smrzavanja bili opasni?

Optuženi Karl Brandt: Da, s obzirom na to da je pri tome bilo smrtnih slučajeva, bez sumnje su bili opasni.

...

Tužilac James M. McHaney: Herr Brandt, smatraste li vi eksperimentiranje na ljudskim bićima bez njihova pristanka kriminalom?

Optuženi Karl Brandt: Ovisi o tome o kakvoj se vrsti pokuša radi...

Tužilac: Drugim riječima, vi nalazite da postoje situacije u kojima je moguće pokus dozvoliti i s pravnog i s moralnog stanovišta, iako osoba nad kojom se ima izvršiti pokus nije dala svoj pristanak? Zar ne?

Optuženi Karl Brandt: Da, oboje bi moglo biti.

(Mitscherlich – Mielke 1952: 144, 142)

Izvor 3.

Razvoj Auschwitza i njegovo mjesto u "konačnom rješenju" (video)

(Yad Vashem 2023)

Izvor 4.

Mengeleovi eksperimenti nad ljudima (video)

(American Heroes Channel 2014)

Izvor 5.

Ko god je to pokušao opisati, nije opisao ništa. Ne znam ko može. Ovo je, bio je kraj svijeta. To je nevjerojatno. Danteov pakao, to je bliјed opis. Bilo je maglovito, vrlo maglovito. Vozovi su stigli na peron. Padala je kiša. [...] Svi su vrištali. Čula se buka koja je bila nevjerojatna. [...] Nijemci. Govorili su: "Schneller, Schneller, Schneller." Ali dječa su plakala. Ljudi su plakali. Čuo sam zvukove. Oglušio sam. U nekoj fazi čuo sam

sebe kako vrištim. Nisam znao šta mi se dogodilo. Vrištao sam kao... Ne znam zašto, što... Došlo je od tebe, kao u nesvijesti, i svi su vrištali. Neko je nešta govorio jer su ljudi također prozivali, pokušavali ostati zajedno. Nisam našao nikoga. Nisam video ni majku ni oca, nikoga. I udarali su nas i šutirali i trčali smo, samo trčali.

Nema više majke. Nema majke sa mnom. Mengele nas je razdvojio. Nema majke, nema mlađe sestre. Nas troje iz porodice, tri sestre. Kad smo pogledali tamo nakon odabira, vidjeli smo mog brata. To je ko je došao u Auschwitz-Birkenau. Ni otac, ni mlađi brat, ni mala sestra.

("Žene u Auschwitzu: Memorijalna ceremonija holokausta", Yad Vashem)

Izvor 6.

Preživjela sam eksperimente blizanaca Holokausta (video)

(BuzzFeed Video 2017)

Izvor 7.

Posjetite Candles muzej Holokausta i edukacijski centar (video)

(CANDLES Holocaust Museum Center 2022)

Izvor 8.**Učenje o Auschwitz-Birkenauu**

("Learning about Auschwitz-Birkenau", Yad Vashem)

Izvor 9.

Odbrana je stava da eksperimenti provedeni u toku II svjetskog rata stoje pod zaštitom države. Odbrana ne vjeruje da bi neki lječnik po svojoj lječničkoj etici i moralnom osjećaju htio ili mogao provesti ovakve pokuse ako mu sa strane autoritativne države nije bio zagarantovan imunitet. Ovo bi mu s jedne strane dalo sigurnost po formalnom pravu, a s druge strane značilo i direktno naređenje koje mora izvršiti. Lječnik je u tom času samo oruđe, otprilike isto kao oficir, kojem je u ratu naređeno da bezuvjetno mora odvesti grupu vojnika na određeni položaj, gdje će izginuti.

Sudac Sebring: Da li – po vašem mišljenju – oni (osoba ili ustanova) oslobađaju lječnika od odgovornosti ili sudjeluju u toj odgovornosti zajedno s lječnikom?

Optuženi Karl Brandt: Po mom mišljenju, oslobađaju lječnika, jer je lječnik u tom času samo oruđe, otprilike isto kao oficir, kojem je u ratu naređeno da bezuvjetno mora odvesti grupu vojnika na određeni položaj, gdje će izginuti. U suštini je isto kad primjenjujem na prilike u Njemačkoj za vrijeme rata. Ne vjerujem da bi neki lječnik po svojoj lječničkoj etici i moralnom osjećaju htio ili mogao provesti ovakav pokus, ako mu sa strane autoritativne države nije bio zagarantiran imunitet. Ovo bi mu, s jedne strane, dalo sigurnost po formalnom pravu, a s druge strane, značilo i direktno naređenje koje mora izvršiti. Svakako, ova razmatranja su sasvim teoretska jer se odnose na određeni slučaj, pokuse smrzavanja, o kojima ja nemam potpunih podataka. Ne znam u kakvom je obliku izdato to naređenje i u kakvom je obliku dato opće oslobođenje. Pravim osnovnu razliku između pokusa koji izviru iz zdravstvenih potreba, a u kojima država – u određenim okolnostima – ima sekundarnu ulogu u pogledu zdravstvene inicijative, i onih gdje se zahtjevi države koriste radom lječnika.

(Mitscherlich – Mielke 1952: 145-146)

Sportisti mi smo uporni i smjeli: Sport i izgradnja socijalizma u Bosni i Hercegovini (1945-1950)

Naslov teme	Sportisti mi smo uporni i smjeli: Sport i izgradnja socijalizma u Bosni i Hercegovini (1945-1950)
Ključno pitanje	Kako sport doprinosi razvoju i promovisanju univerzalnih vrijednosti? Koje su to vrijednosti koje je vlast u socijalizmu nastojala promovisati preko fiskulture i sporta?
Ključni pojmovi	Sport, fiskultura, Jugoslavija, Bosna i Hercegovina, socijalizam, mir, tolerancija, bratstvo i jedinstvo, sloboda, saradnja, jednakost, život, takmičenje, fair-play
Uzrast učenika	14-15 godina / 9. razred
Vrijeme trajanja časa	90 minuta
Kratak opis teme	Nakon Drugog svjetskog rata vlast u Jugoslaviji uspostavila je Komunistička partija Jugoslavije (KPJ), koja je pod velom širenja ideologije socijalizma izvršila reorganizaciju kompletног političkog i društvenog sistema. Država je iz rata izašla porušena i opustošena, a njena obnova se nametnula kao prvi prioritet KPJ. Sport i sportske aktivnosti utiču na razvoj fizičke i mentalne snage čovjeka, a zdravi i snažni ljudi su bili potrebeni državi za njenu obnovu i izgradnju. Vlast je prepoznala značaj i važnost sporta, ne samo u ovom procesu već i za agitaciju mladih u Partiju, upravo preko sportskih utakmica i manifestacija. Socijalistički sport imao je nekoliko svojih glavnih karakteristika poput masovnosti i svestranosti, a temeljio se na očuvanju tekovina narodnooslobodilačke borbe i jačanju bratstva i jedinstva svih naroda i narodnosti. Učenici će se, kroz rad na sekundarnim izvorima, historijskoj literaturi i slikama, upoznati s univerzalnim vrijednostima koje se promovišu kroz sport, odnosno vrijednostima koje su propagirane kroz socijalističku fiskulturu i sport.

Uključivanjem historije sporta u nastavu, otvaraju se vrata za dublje razumijevanje kako su sport i društvo međusobno oblikovali jedno drugo, čime bi se poticala njihova sposobnost kritičkog razmišljanja i razvoj analitičkih vještina. Osim toga, učenje o historiji sporta pruža priliku za razgovor o važnosti inkluzivnosti, borbi protiv diskriminacije te promicanju jednakosti u sportskim i društvenim kontekstima. S obzirom na sve ovo, implementacija ove teme u nastavu historije ne samo da dopunjuje učeničko obrazovanje već i doprinosi formiranju odgovornih i informiranih građana spremnih za sudjelovanje u modernom društvu.

Ciljevi	Opći ciljevi	Specifični ciljevi
	Razumjeti pojmove i informacije koji se tiču Prvog svjetskog rata. Razumjeti historijski kontekst upotrebe hemijskog oružja i kada i kako je do toga došlo.	Cilj je da učenici steknu znanja o definiranju sporta na međunarodnom nivou, njegovim ciljevima, te na osnovu međunarodnih povelja i Evropske povelje o sportu steknu uvid u vrijednosti koje sport promovira. Poticati učenike na promišljanje je li fiskultura doprinisala stvaranju kulta ličnosti, integraciji društva, ili možda oboje?

Ishodi	Kognitivni (znanje i razumijevanje)	Efektivni (vrijednosti i stavovi)	Psihomotorni (vještine)
	Stjecanje znanja o međunarodnim poveljama i dokumentima koji se tiču sporta i promovisanja vrijednosti kroz sport. Razumijevanje razlike između pojmova <i>sport</i> i <i>fiskultura</i> .	Izgradnja pozitivnih osobina ličnosti, humanosti, tolerancije, solidarnosti. Spoznaja kako koristiti sport za promovisanje univerzalnih vrijednosti.	Razvoj radnih navika istražujući literaturu, te osobina kao što su tačnost, urednost, marljivost, kritički osvrt i kreiranje vlastitog mišljenja. Sposobnost analiziranja fotografije te povezivanje teksta sa slikom.

Stjecanje osnovnih znanja o karakteristikama fiskulture i sporta u socijalističkoj Jugoslaviji, načinu na koji se ona implementirala i problemima s kojima se vlast susretala.

Ključne kompetencije	Stjecanje odgovornosti. Rad u timu. Samostalno snalaženje. Kritički pristup i promišljanje o novim temama uz poticanje na iznošenje vlastitih stavova.
Metode	Usmeno izlaganje, metoda razgovora, metoda rada s historijskim tekstom
Oblici rada	Grupni i individualni

Aktivnosti (model rada)
Uvodni dio časa
Aktivnost 1. Uvodni dio časa nastavnik će iskoristiti za brainstorming, kojim će uvesti učenike u temu, a istovremeno provjeriti njihovo znanje o historiji sporta.
Aktivnost 2. Nastavnik će s učenicima voditi diskusiju da motiviše učenike da razmišljaju o vrijednostima poput poštovanja, saradnje, uvažavanja protivnika.
Aktivnost 3. Nakon kratke diskusije nastavnik će učenicima pustiti dva videoklipa (Izvori 1. i 2). Nakon prikazanih videoklipova s učenicima će prodiskutovati o glavnim porukama koje nogometari šalju svijetu i njihovoj važnosti. U klipovima se spominje ljubav, mir, nada, zabava, zajedništvo kao glavne karakteristike fudbala, ali i sporta uopćeno.

Aktivnost 4.

U posljednjoj aktivnosti uvodnog dijela učenici će odgovoriti na pitanje šta je to fair-play, zašto je važan? Nastavnik od učenika može tražiti da navedu primjere fair-playa koje su zapamtili iz vlastitog iskustva.

Glavni dio časa

Nakon uvodnog dijela nastavnik je dužan da kratko obrazloži osnovne karakteristike socijalističkog sporta i načina na koji se sprovodio u socijalističkoj Jugoslaviji.

Aktivnost 1.

Prvom aktivnošću učenicima se nastoji objasniti razlika između pojmova sport i fiskultura. Na slajdu će biti predstavljen Izvor 3, gdje se obrazlaže šta je to sport, a šta fiskultura, a učenici će zajedno dati pojašnjenje izvora i obrazložiti šta se u ovo vrijeme smatralo fiskulturom, a šta sportom. Prije same aktivnosti nastavnik može upitati učenike da li mogu navesti razliku između fiskulture i sporta.

Aktivnost 2.

Učenici će biti podijeljeni u tri grupe. Cilj ove vježbe je da učenici steknu znanja i dobiju uvid u način definiranja sporta na međunarodnom nivou, njegove ciljeve i zadatke te univerzalne vrijednosti koje se, kroz međunarodne dokumente i Evropske sportske povelje, promovišu. Svaka grupa dobit će svoje izvore (Izvori 4, 5. i 6).

Učenici će nakon pročitanih izvora dati svoje mišljenje i odgovoriti na pitanja. Cilj je poticati učenike na razmišljanje i na iznošenje vlastitih stavova o ovim temama.

Aktivnost 3.

U daljem toku časa učenici će biti fokusirani na analizu izvora koji govore o fiskulturi i sportu u ranom socijalizmu Bosne i Hercegovine. Učenici će ostati u tri grupe. Prva grupa će analizirati izvore koji govore o ciljevima socijalističkog sporta i vrijednostima koji se nastoje propagirati kroz sport (Izvori 7, 8. i 9). Druga grupa dobit će za analizu grupu izvora i jednu karikaturu koji govore o problemima u praktičnoj primjeni sporta s kojima se vlast susretala, načinu na koji ih je tumačila i nastojala riješiti (Izvori 10, 11, 12. i 13). Posljednja grupa dobit će za analizu plakat autora Janeza Trpina, koji je korišten za promociju Titove štafete, te nekoliko izvora o fiskulturi i Titovoј štafeti (Izvori 14, 15, 16. i 17). Glavna aktivnost Titove štafete je trčanje, stoga je cilj potaknuti učenike na promišljanje da li je ova aktivnost doprinosila stvaranju kulta ličnosti, integraciji društva, ili možda oboje?

Nakon pročitanih izvora, učenici su dužni odgovoriti na pitanja, a svoje odgovore će prezentirati nastavniku i ostatku razreda.

Završni dio časa

Nakon što učenici završe s analizom izvora i sa svojim izlaganjima, nastavnik će s učenicima prodiskutirati o univerzalnim porukama (mir, tolerancija, uključenost, obrazovanje...) koje sport nosi sa sobom i usporediti s onim što danas možemo vidjeti na sportskim manifestacijama kao negacijom onoga što bi sport trebao biti.

Literatura:

- Kastratović Ristić, Veselinka (2008) "Proslave u čast Titove štafete mladosti", u: Kastratović Ristić, Veselinka; Panić, Ana, *Titova štafeta - Štafeta mladosti 1945-1987*, Beograd: Muzej istorije Jugoslavije, 24.
- Mijatov, Nikola (2020) *Sport u službi socijalizma: Jugoslovensko iskustvo 1945-1953*, Beograd: Čigoja štampa - Institut za savremenu istoriju.
- Panić, Ana (2008) "Štafeta simbol zajedništva", u: Kastratović Ristić, Veselinka; Panić, Ana, *Titova štafeta - Štafeta mladosti 1945-1987*, Beograd: Muzej istorije Jugoslavije, 13-15.
- Spajić-Vrkaš Vedrana (2001) *Obrazovanje za ljudska prava i demokraciju: zbirka međunarodnih i domaćih dokumenata*, Zagreb: Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO.

**Izvori
i literatura****Novine:**

- B. B. "Neke napomene u vezi sa pripremama sarajevskih ligaša za pretstojeću futbalsku sezonu", *Oslobodenje*, br. 1023, 5. 1. 1950.
- E. S. "Utisci sa puta 'Titove štafete' od Sarajeva do Zvornika", *Sarajevski dnevnik*, br. 282, 28. 5. 1946.
- "Jedno potrebno objašnjenje", *Politika*, br. 12301, 19. 5. 1946.
- K. "Pred početkom fiskulturnog rada u Sarajevu", *Oslobodenje*, br. 69, 22. 6. 1945.
- Karikatura: "Perspektiva 50. fudbalskog susreta Sarajevo - Željezničar", *Fiskultura i sport*, br. 211, 11. 9. 1950.
- "Konferencija fiskulturnika grada Sarajeva", *Oslobodenje*, br. 67, 18. 6. 1945.
- "Masovno vaspitavanje omladine kroz fiskulturu za uspešnu službu općim interesima", *Politika*, br. 11890, 2. 2. 1945.
- "Omladina traži raspuštanje svih nemarodnih klubova", *Oslobodenje*, br. 47, 13. 5. 1945.

Izvori i literatura	<p>Internetske stranice:</p> <ul style="list-style-type: none"> - "Evropska sportska povelja" Preporuka br. R (92) 13 Komiteta ministara državama članicama o Evropskoj sportskoj povelji (Usvojena od strane Komiteta ministara država članica Saveta Europe 24. septembra 1992. godine na 480 sastanku, i revidirana 16. maja 2001. na 752. sastanku). https://www.cok.me/images/dokumenta/Ostalo/EVROPSKA-SPORTSKA-POVELJA.pdf. - GOAL Assist (2022) "Football Unites The World", YouTube, 18. 11. 2022. https://www.youtube.com/watch?v=9P1iWCiovWc. - Sportif (2022) "Football Unites The World", YouTube, 23. 11. 2022. https://www.youtube.com/watch?v=Wb6XzAglYtA&t=1s.
Evaluacija i zadaci za provjeru ishoda učenja	<p>Da bismo provjerili kako su učenici usvojili znanja s ovog časa imat će zadatak da napišu esej na temu "Sport promovira jednakost vs. Sport je instrument politika i ideologija".</p>

Kontekst

Nakon Drugog svjetskog rata novi socijalistički sport se zasnivao na bratstvu i jedinstvu, čuvajući tekovine narodnooslobodilačke borbe (NOB), a cjelokupni razvoj usklađen je s interesima državne politike. Ideja je bila da se sportom bave svi, naročito omladina i radnici, koji će poboljšanjem svojih fizičkih performansi i zdravstvenog biltena graditi državu i socijalizam u njoj. Ideološke karakteristike socijalističkog sporta su masovnost, svestranost, integracija, razvoj bratstva i jedinstva, čuvanje tekovina NOB-a, predvojnička obuka uz zabranu profesionalizma i klubaštva. Masovnost u sportu je propagirana iz dva razloga. Prvi je udaljavanje od sporta Kraljevine Jugoslavije, kojim su se samo pojedinci mogli baviti, a drugi je uključenost svih kategorija društva, svih dobnih i spolnih struktura, jer masovan sport znači i masovno jačanje društva sposobnog za izgradnju, ali i obnovu države. Iz navedenog proizilazi integracija, jer su se sportom trebale baviti žene i seosko stanovništvo, što nije bilo dovoljno zastupljeno u ranijim epohama. Svestranost je podrazumijevala izgradnju svestrano razvijenog socijalističkog čovjeka te razvoj svih sportskih grana, što je također značilo udaljavanje od ranijeg sporta, gdje su se samo pojedine sportske grane širile, a najviše nogomet. Međunarodni sukobi i mržnja te vjerski antagonizam, proklamirani u doba Kraljevine i u vrijeme Drugog svjetskog rata, sada su trebali biti prošlost, jer sport doprinosi jačanju bratstva i jedinstva. To je značilo da svi bodre sve sportske kolektive, što je trebalo doprinijeti jedinstvu društva, a protiv klubaške politike podržavanja jednog kluba. S obzirom na to da je preuzet sistem SSSR-a,

fiskulturna društva morala su imati u opusu svog djelovanja više sportskih grana, a ne samo jednu, što je doprinisalo fizičkom razvoju čovjeka i razvoju sporta. Socijalistički fiskulturnici u ranom socijalizmu nisu mogli biti profesionalci, odnosno sportski nastupi i treniranja nisu mogli biti plaćeni. Sportista je morao biti istovremeno i radnik, prehranjujući se od svoga rada. Ovaj teoretski okvir poslužit će učenicima za lakša samostalna istraživanja kroz radionicu. Na osnovu izvora i literature sami će donositi zaključke šta je od navedenih karakteristika ispoštovano u socijalističkom sportu u Bosni i Hercegovini u vrijeme ranog socijalizma, koje su univerzalne vrijednosti promovirane kroz sport, te nap praviti razliku između promoviranih vrijednosti u teoriji i onih koje su bile prisutne u praksi.

UVODNI DIO

Aktivnost 1.

Nastavnik je pripremio riječ "sport" i zapisivat će sve ono što učenici budu govorili.

Aktivnost 2.

Diskusija kroz sljedeća pitanja:

1. Koje su osnovne ideje sporta?
2. Kako je sport izgledao kroz razne historijske epohe (od antike preko srednjeg vijeka do modernog doba)?
3. Koji slojevi stanovništva su imali potrebu ili obavezu da se bave sportskim aktivnostima? Zašto?

Aktivnost 3.

Izvor 1.

Fudbal ujedinjuje svijet

(GOAL Assist 2022)

Izvor 2.**Fudbal ujedinjuje svijet**

(Sportif 2022)

Aktivnost 4.

Pitanja

1. Šta je to fair-play?

2. Zašto je važan?

GLAVNI DIO**Aktivnost 1.****Izvor 3.**

Fiskulturom se smatraju sve higijenske navike, ispravna hrana, prikladna odjeća, kretanje po čistom vazduhu, svakodnevno vježbanje, potpuni raznovrsni i svestrani odgoj i međusobno drugarsko takmičenje hiljada ljudi, žena i omladinaca u što savršenijem tjelesnom vežbanju, (...) pod sportom se podrazumijevaju sve one vrste tjelesnog vježbanja koje imaju kao cilj postizanje nekog rezultata i čije se izvođenje zasniva na borbi s nekim elementom: daljine, trajanja (vreme) težine, neke prepreke itd. Ideja je, dakle, sporta: borba, i izdržani napor – njegova suština.

(“Jedno potrebno objašnjenje”, Politika, br. 12301, 19. 5. 1946)

Aktivnost 2.**I grupa****Izvor 4.**

Dio dokumenta “Preporuke o odgoju i obrazovanju za međunarodno razumijevanje, saradnju i mir, te poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda” usvojene na 18. sjedanju Opće konferencije UNESCO-a, 19. 11. 1974. godine.

Različita odgojno-obrazovna područja**Član 30.**

c) Svi ciljevi i oblici vanškolskog odgoja i obrazovanja, uključujući obrazovanje odraslih, trebaju polaziti od sljedećih razmatranja: sve zainteresirane strane, javne i privatne, trebaju nastojati iskoristiti povoljne okolnosti i mogućnosti, kao što su društvene i kulturne djelatnosti omladinskih centara i klubova, kulturnih centara, društvenih domova ili sindikata; omladinske skupove i festivali, sportske priredbe, susrete sa stranim posjetiteljima, studentima ili doseljenicima te općenito svaku vrstu razmjene.

(Spajić-Vrkaš 2021)

II grupa**Izvor 5.**

“Završna deklaracija drugog sastanka Vrha Vijeća Evrope”, usvojena u Strazburu 11. 10. 1997. godine

Mi čelnici država i vlada, država članica Vijeća Evrope, (...) uvjereni u dalekosežne promjene u Evropi i veliki izazov za naša društva (...) svjesni odgojno-obrazovne i kulturne dimenzije najvažnijih izazova s kojima će se Evropa suočiti u budućnosti, kao i ključne uloge koju kultura, odgoj i obrazovanje imaju u jačanju uzajamnog razumijevanja i povjerenja među našim narodima: priznajemo ulogu sporta u promicanju društvene integracije, osobito među mladim ljudima.

(Spajić-Vrkaš 2021)

III grupa**Izvor 6.****Evropska povelja o sportu****Član 1.****Cilj Povelje**

Vlade će, u cilju promocije sporta kao značajnog činioца ljudskog razvoja, preuzeti neophodne korake radi primjene odredaba ove povelje u skladu s principima iz Kodeksa sportske etike, radi: omogućivanja svakom pojedincu da učestvuje u sportu, a posebno kako bi svim mladim ljudima obezbijedile mogućnost fizičkog obrazovanja, obučavanja i šanse da steknu osnovne sportske vještine.

Član 2.

Potrebno je preuzeti mjere kako bi se obezbijedilo da svi građani imaju priliku da se bave sportom i, gdje je to potrebno, treba preuzeti dodatne mjere kako bi se mladim talentovanim ljudima, ali i hendikepiranim i invalidima, bilo pojedincima ili grupama, omogućilo da efikasno koriste tu mogućnost. Vlasnici sportskih kapaciteta trebaju preuzeti odgovarajuće korake kako bi omogućili hendikepiranim osobama, uključujući one s fizičkim ili mentalnim nedostacima, pristup tim kapacitetima.

Član 4.**Kapaciteti i aktivnosti**

1. Ne smije biti dozvoljena bilo kakva diskriminacija na osnovu spola, rase, boje, jezika, vjere, političkog ili drugog stava, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, imovine, rođenja ili drugog statusa u pogledu mogućnosti pristupa sportskim kapacitetima ili učešća u sportskim aktivnostima.

(Evropska sportska povelja)

Pitanja za sve tri grupe

1. Koliko je sport koristan za obrazovanje i zašto su u poveljama sport i obrazovanje vezani jedno za drugo?
2. Kako se u datim izvorima spominje integracija i kako sport može koristiti za uključivanje ranjivih kategorija u društvo, te koje su to univerzalne vrijednosti koje dominiraju kroz date izvore?

Aktivnost 3.**I grupa****Izvor 7.**

Naš svijet je navikao da s nepovjerenjem gleda na sport: jer onakav kakav je bio (U vrijeme Kraljevine Jugoslavije), nije zasluzio bolju sudbinu. Sredstvo za eksploataciju, pun ličnih i sebičnih interesa. Sport nije služio svojoj namjeni, nije odgovarao svome zadatku. Umjesto da bude sredstvo za vaspitanje, za intelektualno i fizičko podizanje najširih slojeva, sport je bio zabranjen, i to baš onima kojima je bio najpotrebniji: đacima u školi, radnicima u fabrici, seljacima i selima. (...) jedan od prvih i najvažnijih zadataka: Omogućiti širokim narodnim slojevima da se bave fiskulturom znači oslobođiti ih za što uspješniju službu općim narodnim interesima.

(“Masovno vaspitanje omladine kroz fiskulturu za uspešnu službu općim interesima”, Politika, br. 11890, 2. 2. 1945)

Izvor 8.

Obnavljajući naš fiskulturni život mi moramo dobro paziti da naš rad ne skrene s pravog puta. Stvarajući nova fiskulturna društva mi nećemo stvarati stare generacije sportaša koji se međusobno mrze, nego ćemo nastojati da pomoći masovnog angažovanja svih sportaša stvorimo društva koja će se međusobno takmičiti, boriti za pobjede i prvenstva, ali koja u krajnjoj liniji svoga djelovanja neće imati svojih posebnih ciljeva, koji sa sportom ne mogu i ne smiju imati nikakve veze. Naša najvrednija tekovina borbe, bratstvo i međusobna ljubav naših naroda, treba da nam bude osnova u svim našim sportskim odnosima.

(K. “Pred početkom fiskulturnog rada u Sarajevu”, Oslobođenje, br. 69, 22. 6. 1945)

Izvor 9.

Fiskulturni pokret mora imati jednu određenu liniju koja je u skladu s tekovinama narodnooslobodilačke borbe, stoga se ne smije dozvoliti nikome neka usko vjerska ili usko partijska politika jer se naša društva moraju osnivati na bratstvu i jedinstvu svih naših naroda.

(“Konferencija fiskulturnika grada Sarajeva”, Oslobođenje, br. 67, 18. 6. 1945)

Pitanja za I grupu

1. Kakav je narativ kreirala komunistička vlada o sportu u vrijeme Kraljevine Jugoslavije?
2. Koje vrijednosti vlast želi promovisati kroz sport?

II grupa**Izvor 10.**

Omladina je tražila formiranje novog kluba oko kojeg će se okupiti i srpska i hrvatska i muslimanska omladina. (...) Konferencija je riješila da ime kluba bude ono što smo svi kroz ove četiri teške godine borbe očekivali, ono s čim su se naši omladinci s pjesmom na usnama umirali u ljutoj borbi, ono što danas proslavlja čitavo čovječanstvo – SLOBODA.

(“Omladina traži raspuštanje svih nenarodnih klubova”, Oslobođenje, br. 47, 13. 5. 1945)

Izvor 11.

Jugoslavija je započela izgradnju novog sporta u momentu kada joj je "bratstvo i jedinstvo" bilo imperativ i taj sport trebao je da bude oženje upravo toga. Međutim, pojedinac preko navijanja, zaognut plaštom mase, u stanju je da ispolji svoje nezadovoljstvo, artikulisano ili ne, ali i političko mišljenje (...). Obnavljanjem starih, osnovanjem novih sportskih društava, izdvajanjem elitnih takmičara i stvaranjem elitnih takmičenja u socijalističkoj Jugoslaviji stvoren je prostor za navijačke strasti, medij za izražavanje nezadovoljstva.

(Mijatov 2020: 376)

Izvor 12.

Karikatura: Perspektiva 50. fudbalskog susreta Sarajevo – Željezničar

(Fiskultura i sport, br. 211, 11. 9. 1950)

Izvor 13.

Vodeći sarajevski fudbalski klubovi odlučili su ove godine da izvrše solidnije pripreme za predstojeće takmičenje za državno prvenstvo. U tu svrhu upućene su ekipe "Željezničara" i "Sarajeva" na logorovanje u Kaštel Stari, gdje se već nalaze skoro pune tri sedmice. Trening ekipa postavljen je na širu osnovu, a cijelokupnim pripremama rukovodi zajedničko rukovodstvo za stručni i politički rad. (...) Posebna pažnja posvećena je političkom vaspitanju fudbalera. Obje ekipe na ovom logorovanju predstavljaju jedinstven kolektiv. (...) Zajedničko logorovanje bez sumnje će doprinijeti otklanjanju izvjesnih nezdravih pojava koje su se mogle zapaziti u odnosima između ova dva naša najbolja fudbalska kluba.

(B. B. "Neke napomene u vezi sa pripremama sarajevskih ligaša za pretstojeću fudbalsku sezonu", Oslobođenje, br. 1023, 5. 1. 1950)

Pitanja za II grupu

1. Šta simbolizira ime prvog sportskog kluba osnovanog nakon Drugog svjetskog rata? Šta mislite, zašto je predstavljeno da su baš mladi ljudi insistirali na takvom imenu?
2. Zašto je ponašanje navijača na utakmicama važno za vlast?
3. Kakav vid ponašanja aktera sportskih manifestacija može biti koristan za širu društvenu zajednicu?
4. Kakvu posljedicu donose nesportska ponašanja na terenima? Kome?
5. Nabrojati šta se sve vidi na slici, šta se nalazi na terenu, kako su igrači odjeveni, šta nose u rukama, na šta ih asocira karikatura?
6. Na koji način su nadležni nastojali riješiti neprijateljstvo (ili nezdravo rivalstvo) među gradskim rivalima?

III grupa**Izvor 14.**

Ritual nošenja štafete kojom su Titu prenošene rođendanske čestitke sa željama za dug život i dobro zdravlje osmišljen je još 1945. godine kada je Centralni komitet Saveza komunističke omladine Jugoslavije donio odluku da se 25. maja, prvi put u slobodi, svečano proslavi rođendan Josipa Broza Tita. (...) Broj štafeta i pređenih kilometara

uvećavao se iz godine u godinu, da bi već 1950. godine broj nosilaca bio veći od milion. Štafete su se dijelile na glavne i lokalne. Glavnih je, pored republičkih, bilo još desetak, čiji su se darodavci mijenjali u skladu s aktuelnom političkom i društvenom situacijom. Stalne su bile štafete glavnih i velikih gradova, kao i Armije, kojih je često bilo nekoliko za istu godinu jer su ih njeni različiti rodovi i vidovi slali posebno (vazduhoplovstvo, mornarica, kopnene snage, graničari, padobranci i pojedine vojne oblasti). Pošiljaoci su bili i pioniri, omladina, razne društvene, političke i radne organizacije, sportska društva.

(Panić 2008)

Izvor 15.

Organizovanje "Titove štafete" bilo je razgranato, od škola, radnih kolektiva, mjesnih zajednica, do gradova. Sve ove štafete se "slivaju" u mjesne; mjesne štafete se "slivaju" u sreske, a sreske u republičke. U republičke se slivaju i mnoge štafete društvenih i sportskih organizacija: Saveza boraca, narodne tehnike, streljačke, planinarske, Saveza za konjički sport, biciklističke, pionirske, vatrogasne, omladinske s radnih akcija. Vojska je organizovala štafete graničara, kopnenih snaga, vazduhoplovstva i mornarice. Cilj je bio da što veći broj mladih učestvuje u pisanju čestitki voljenom Titu, pripremi programa povodom dočeka i ispraćaja štafete, u njenom nošenju i pretrčavanju desetina hiljada kilometara da bi one, 25. maja, stigle u Beograd. Angažovanje što većeg broja mladih u masovnim sportskim manifestacijama bilo je dobar način političko-propagandnog rada za sve one koji nisu bili članovi KPJ ili SKOJ-a.

(Kastratović Ristić 2008)

Izvor 16.

Seljaci i radnici koji su radili kraj ceste, istrčavali su pred trkače, otimali palicu i nosili je par koračanja i sretna lica. Iz kuća su istrčavale žene i djeca, podizali ruke i pozdravljali štafetu. Ni starci na putu nisu ostajali ravnodušni. I oni su bodrili trkače: "Brže, brže!" U svakom pa i najmanjem naselju narod je oduševljeno dočekivao štafetu.

(E. S. "Utisci sa puta 'Titove štafete' od Sarajeva do Zvornika",
Sarajevski dnevnik, br. 282, 28. 5. 1946)

Izvor 17.

(Mijatov 2020: 112)

Pitanja za III grupu

1. Šta je to Titova štafeta?
2. Kakva je uloga fiskulture i fiskulturnika u ovoj manifestaciji?
3. Kako vidiš plakat? Kakva je pozicija djevojke na plakatu?
4. Da li se, po Vama, Titova štafeta (zlo)upotrebljavala za širenje kulta ličnosti ili je doprinosila društvenoj integraciji? Vidi li se nešto od navedenog na plakatu?

BIOGRAFIJE AUTORICA I AUTORA

Amina Abaspahić je magistrica historije, rođena 1999. godine u Sarajevu. Nakon završenog srednjoškolskog obrazovanja, upisala je Odsjek za historiju na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu koji je okončala 2023. godine odbranom magistarskog rada "Vlasi u trgovini u srednjovjekovnoj Bosni". Za postignut uspjeh na I i II ciklusu studija odlikovana je priznanjima "Srebrena značka Univerziteta u Sarajevu" i "Zlatna značka Univerziteta u Sarajevu". Autorica je više radova i prikaza naučnih djela. Smatra da nastava historije ne treba da ruši, već da gradi mostove interkulturalnog dijaloga.

Tarik Aščić je student druge godine drugog ciklusa studija na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Rođen 10. maja 1999. u Travniku, započinje svoje obrazovno putovanje u Novom Travniku, a srednju školu završava u rodnom Travniku. Godine 2018., upisao je prvu godinu prvog ciklusa studija na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Tokom studija, javlja se interesovanje za period humanizma i renesanse. Na tom putu odbranio je diplomski rad posvećenom jednom od najvećih umjetnika renesanse - Michelangelu Buonarrotiju. Također jedno vrijeme provodi kao član Međunarodnog udruženja studenata historije u Sarajevu (ISHA Sarajevo). Kroz svoj akademski put, vjeruje da je historija ključna za razumijevanje prošlosti, učenje iz nje i oblikovanje svjetlike budućnosti.

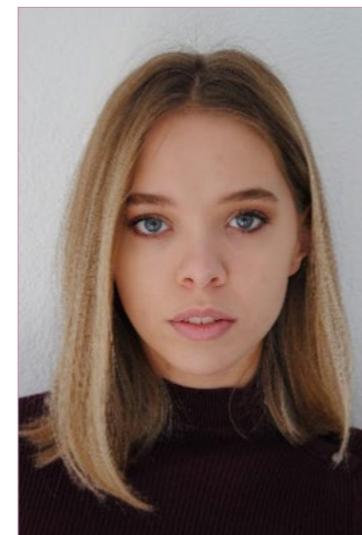

Alen Borić je magistar historije. Dodiplomski i diplomski studij završio je na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Fokus njegovog dosadašnjeg naučnog zanimanja bio je usmjeren ka izučavanju društvene historije 20. stoljeća, kao i političkog i društvenog razvoja Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću, te historije sporta i upotrebe sporta za razvoj politika i ideologija. Od 2019. godine je član Udruženja nastavnika historije/istorije/povijesti EUROCLIO HIP BIH, te je bio aktivni sudionik nekoliko seminara, edukacija i treninga za nastavnike historije, koje je Udruženje organiziralo, a koje se ticalo izvedbe nastave i izrade nastavnih materijala za predmet historija u osnovnim i srednjim školama. Trenutno učestvuje na projektu Learning History that is not yet History II (LHH II), koje je organiziralo Udruženje EUROCLIO.

Kenan Dobrić je student druge godine II ciklusa studija na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu. Rođen je 10. februara 2001. g. u Zenici, a osnovnu i srednju školu je završio u Travniku. Bachelor historije postaje 2022. g. a iste godine upisuje master studij također na Filozofskom fakultetu u Sarajevu.

Glavni interes mu predstavlja izučavanje bosanskohercegovačke historije u periodu 19. i 20. stoljeća, a kao uže polje istraživanja uzima austrougarski period u Bosni i Hercegovini, iz kojeg piše i master rad na temu „Uloga prvih prvičnih listova u Bosni i Hercegovini nakon austrougarske okupacije“. Pored studija bavi se volontiranjem u Zavičajnom muzeju u Travniku i obrazuje se za turističkog vodiča. U svom akademskom putu uvidio je važnost historije za razumijevanje naše sadašnjosti i smatra da oni koji ne poznaju historiju ne mogu biti spremni ni za budućnost.

Emina Džanko rođena je u Sarajevu 1999. godine, gdje je odrasla i gdje se školuje. Studentica je master studija na Odsjeku za historiju, nastavnički smjer, Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. U njenom istraživačkom fokusu je moderna historija s glavnim fokusom na društveni, kulturni i naučni razvoj društva. Za svoju master tezu odborala je da se bavi istraživanjem koje se tiče historije učiteljica i njihovog društvenog položaja u Evropi na prijelomu 19. i 20. stoljeća. Sudjelovala je u nekoliko radionica koje se tiču unapređenja nastave historije, budući da je to zanimanje kojim se želi baviti u budućnosti. Strastveno je zanimala učenje novih metoda u području obrazovanja koje mogu pomoći mladima da shvate važnost historije. Svoju ljubav i interes prema radu s djecom dodatno je osnažila u vrijeme rada u edukativnom centru „Mozgaonica – pametna igraonica“, gdje je koristeći Think&Solve program radila na poticanju kritičkog mišljenja, maštice, kreativnosti, vještina odlučivanja, razvijanju timskog rada, te socijalnih vještina kod djece uzrasta od 4. do 14. godina. Hobi su joj fotografija i videografija.

Dina Gusinac je studentica na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Od 2022. godine radi kao kustosica u Galery 11/07/95. U njenom istraživačkom fokusu su ženska i feministička historija, nacionalne ideologije na Balkanu u 19. i 20. stoljeću. Kroz studije historije naučila je da je mir važan za društvo saradnje, tolerancije i prosperiteta i to je na nju uticalo tako što se počela baviti temama ljudskih prava i mira. Paralelno sa studiranjem pohađa Ženske studije u Zagrebu. Završila je dva kursa (Filozofija i rod i Povijest feminizma na Zapadu i Istoku) u Fakultetu: feminizam i religija koju je organizirala TPO fondacija iz Sarajeva. Članica je organizacije AIESEC in Bosnia and Herzegovina. Aktivno učestvuje na konferencijama, radionicama, seminarima posvećenim ženskim pravima, postkonfliktnim društvima, te obrazovanju i nastavi historije.

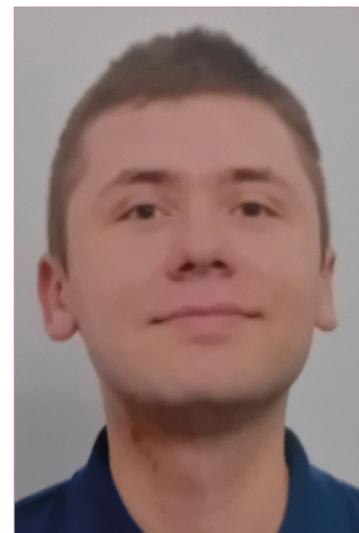

Amela Hasanbašić studentica je Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, ali i kustos Muzeja zločina protiv čovječnosti i genocida u Sarajevu. Pohađa dvopredmetni master studij arheologije i historije. U njenom istraživačkom fokusu na Odsjeku za arheologiju su teorijska arheologija, odnosno kognitivna arheologija i proces razvoja uma homo sapiens sapiensa. Njen istraživački fokus na Odsjeku za historiju baziran je na ideologijama, ideološkim propagandama, u prvom redu Nacizma, te položaja žena u istim. Koautorica je i urednica dvije knjige, a koje se tiču kulture sjećanja. Aktivno učestvuje u radionicama i konferencijama, a koje su posvećene obrazovanju i nastavi historije. U slobodno vrijeme bavi se slikanjem, igranjem bilijara i šaha.

Fikreta Jakubović rođena je 22. juna 2000. godine u Tuzli. Osnovnu školu je završila u Ilijašu, a srednju u Visokom. Filozofski fakultet, Odsjek za historiju je upisala 2019. godine, te je prvi ciklus studija završila 2022. godine. Trenutno se nalazi na završnoj godini drugog ciklusa studija. Predsjednica je Udruženja studenata historije ISHA Sarajevo, te je dugogodišnji volonter Fondacije Hastor. Predmet njenog istraživanja je kulturna i društvena historija 20. stoljeća. Uzima aktivno učešće u aktivnostima koji promoviraju historiju, ali i nastavu historije.

Emin Karahalilović je rođen 05. 02. 1997. u Sarajevu. Počeo je osnovnu i srednju školu u Lješevu, a potom se upisao na Filozofski fakultet u Sarajevu. Završio je prvi ciklus na Odsjeku za historiju i stekao zvanje bakalaureat. Zalaže se za širenje svijesti o mezoameričkoj i južnoameričkoj historiji nakon konkivistadorskih osvajanja.

Lamija Keso, rođena 09.04.2001. godine u Bugojnu. Osnovno i srednjoškolsko obrazovanje je završila u susjednom Gornjem Vakufu – Uskoplju, gdje je i odrasla. Godine 2019. upisala je dodiplomski studij na Filozofskom Fakultetu u Sarajevu, a tu je 2021. godine diplomirala na Odsjeku za historiju čiji je i trenutni student na magistarskom studiju. Potpredsjednica je "Udruženja za bosanskohercegovačku i orijentalnu kulturu i umjetnost" te obnaša funkciju sekretara "Forumu mladih Kruga 99". Aktivno volontira u Žemaljskom muzeju BiH te se bavi humanitarnim radom kroz nekoliko organizacija. Angažirana je u društvenom radu te iza sebe ima niz uspješnih projekata – posebno voli raditi sa mlađim ljudima.

Emina Musić je profesorica historije i demokratije i ljudskih prava u Mješovitoj srednjoj školi Busovača u Busovači. Rad sa učenicima je motiviše i inspiriše za istraživanje različitih područja historije uz naglasak na lokalnu historiju Busovače. Član je Udruženja nastavnika i profesora historije Bosne i Hercegovine EUROCLIO HIP. Sudjelovala u nekoliko međunarodnih projekata koji se tiču historije, nastave historije, a posebno na temu holokausta u Bosni i Hercegovini i regionu koji su rezultirali značajnim publikacijama. Učestvovala je na regionalnim konferencijama i seminarima posvećenim obrazovanju i nastavi historije i kulturi sjećanja, kao i studijskim boravcima i edukacijama. Smatra da je misija obrazovanja najvažniji i najodgovorniji poziv u društvu i da bez poznавanja historije nema uvažavanja niti poštivanja drugih i drugačijih.

Tarik Seferović je završio Srednju medicinsku školu na Jezeru 2019. godine, smjer fizioterapeut. U 2022. godini je uspješno završio prvi ciklus studija na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, te stekao stručno zvanje bakalaurat/bachelor historije. Trenutno je student pete godine drugog ciklusa studija na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu na odsjeku za historiju. Njegov prikaz knjige profesora dr. Denisa Bećirovića, pod nazivom "Teritorijalni ekspanzionizam Srbije prema Bosni i Hercegovini (1804 - 2020)", je objavljen 2022. godine u zborniku radova pod nazivom "Veze, prijateljstva, sukobi". Također, dobitnik je nagrade "Prof. dr. Esad Pašalić" za 2023. godinu, što je rezultat prikaza knjige "Izvori za historiju rimskog svijeta". Pored svojih akademskih postignuća, aktivno je angažiran u lokalnoj zajednici kao član štaba civilne zaštite mjesne zajednice Skenderija-Podtekija od 2019. godine.

Aleksandra Selimović, profesor istorije i geografije, zaposlena u Osnovnoj školi „Miladije“ u Tuzli. Aktivno učestvuje u projektima i aktivnostima vezanim za inovativni pristup u nastavi istorije. Područja interesovanja su metodika nastave istorije i didaktika. Autor je nastavnih praksi i priprema koje primjenjuju različite metode, pristupe i oblike rada u nastavi. Koautorica je priručnika za socijalnu inkluziju učenika sa oštećenjem vida u osnovnim školama. Učestvovala na regionalnim i međunarodnim konferencijama posvećenim obrazovanju i cjeloživotnom učenju

Merjema Spahić je studenica drugog ciklusa na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Rođena je 1998. godine u Zenici. U njenom istraživačkom fokusu je kulturna i socijalna historija te metodika nastave historije. Učestvovala je na brojnim aktivnostima u organizaciji udruženja EUROCLIO HIP BiH. Zbog velike ljubavi prema historiji, nastojala je koristiti te prilike za usavršavanje vještina koje bi bile primjenjive u nastavi. Tokom studija bila je članica raznih udruženja u čijem sklopu je radila na promociji aktivizma mladih. Aktivizmom je ukazivala na važnost razumijevanja problema u društvu. Svoje znanje i ljubav prema historiji pokazuje kroz nastavu historije koju ima priliku držati u Internacionoj školi Richmond Park.

Belma Zulić rođena 14.1.1997. u Prijepolju, studentica master studija historije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Oblasti interesovanja su historija Osmanskog carstva u periodu od kraja 14. do početka 18. stoljeća, izučavanje mitologiziranog pristupa historiji, te dekonstrukcija narativa, njihova uloga i porijeklo. Također, radi kao kustosica u Muzeju zločina protiv čovječnosti i genocida 1992-1995, te je učestvovala u realizaciji nekih od najznačajnijih publikacija ustanove u kojoj radi, projektima posvećenim kulturi sjećanja, radionicama i seminarima vezanim za edukaciju i rad na temu genocida, agresije i ratova devedesetih. Kao neumorni zaljubljenik i u strane jezike, te poeziju i pisanje, govori engleski, španski i turski, a u planu učenja su još italijanski i arapski, te je objavila nekoliko svojih stihova u online magazinu. Budući projekti i interesovanja će svakako biti vezani za uvodenje novih strategija u nastavi historije, te pozitivnih promjena i prilagođavanja nastave historije bosanskohercegovačkim društvenim uvjetima.

Edin Zukanović, student je drugog ciklusa Odsjeka za historiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli.

Mr. sc. Bojana Dujković Blagojević diplomirala je i magistrala na Odsjeku za istoriju na Filozofskom fakultetu u Banja Luci. Paralelno je radila kao nastavnik istorije u gimnazijama i nevladinom sektoru. Učesnik je brojnih projekata u zemlji i inostranstvu. Bila je jedan od osnivača udruženja nastavnika istorije u BiH, EUROCLIO HIP BiH, gdje obavlja poslove projekt menadžera. Autor je dodatnih nastavnih materijala za nastavu istorije i ko-autor udžbenika za kulturu religija. Tokom duge saradnje sa EUROCLIO koordinirala je projekte i bila glavni urednik za publikacije za regiju Balkana. Aktivno je radila kao trener u projektima koji se fokusiraju na kulturu sjećanja i unapređenje kapaciteta nastavnika istorije. Bojana je imenovana Ambasadorom EUROCLIO-a 2014. godine.

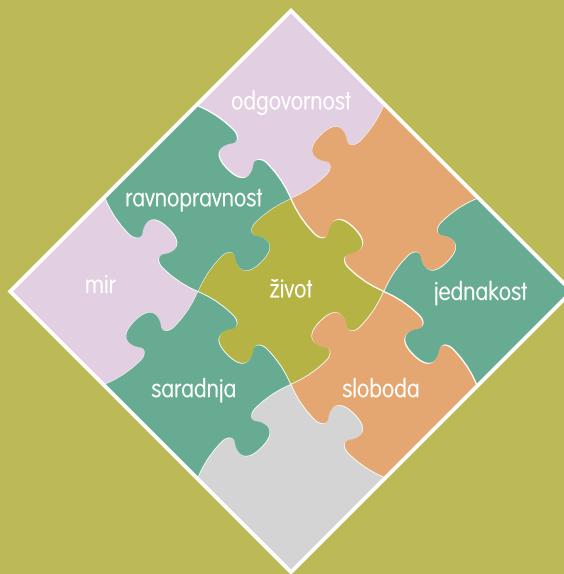
Melisa Forić Plasto je viša asistentica na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. U njenom istraživačkom fokusu su metodika nastave historije, obrazovne politike, kultura sjećanja te cjeloživotno obrazovanje nastavnika. Član je Udruženja nastavnika i profesora historije Bosne i Hercegovine EUROCLIO HIP i Centra za mirovno obrazovanje Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Autorica je i koautorica nekoliko udžbenika historije za srednju i osnovnu školu, kao i koautorica udžbenika za predmet Kultura religija. Sudjelovala u više međunarodnih projekata koji se tiču historije, nastave historije i kulture sjećanja u Bosni i Hercegovine i regionu koji su rezultirali značajnim publikacijama, naučnim radovima, priručnicima i dodatnim materijalima za nastavu historije. Aktivno učestvovala na regionalnim i međunarodnim konferencijama posvećenim obrazovanju i nastavi historije i kulturi sjećanja, kao i studijskim boravcima i edukacijama. Zalaže se da nastava historije bude oruđe pomirenja a ne oružje podjela.

ISBN 978-9926-8405-3-2

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu

Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH

pod ID brojem 57949190

Udruženje nastavnika i profesora historije Euroclio - HIP Bosne i Hercegovine je nestranačko, nevladino i neprofitno udruženje koje postoji od 2003. godine i okuplja nastavnike historije osnovnih, srednjih škola i univerziteta, istraživače iz instituta, muzejske stručnjake i studente historije. Udruženje djeluje i ima članove s prostora cijele Bosne i Hercegovine. Misija djelovanja EUROCLIO HIP BIH je poboljšanje i unapređenje nastave historije u osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini, što se realizuje kroz edukacije nastavnika, razvijanje dodatnih nastavnih materijala i metoda koji počivaju na multiperspektivnosti i za cilj imaju odgovornu, zanimljivu i nastavu historije koja razvija kritičko mišljenje kod učenika. Od osnivanja 2003. godine EUROCLIO HIP BIH je član Europske asocijacija edukatora historije EUROCLIO. Tokom djelovanja EUROCLIO HIP BIH je uspostavio saradnju sa udruženjima nastavnika historije sa prostora Zapadnog Balkana kroz rad na zajedničkim projektima te sa brojnim domaćim i međunarodnim organizacijama iz oblasti obrazovanja.

Popis priznanja, nagrada i nagrađivanih projekata:

Global Pluralism Award 2019 – za projekt Učenje historije koja još nije historija (Learning history that is not yet history), Nagradu dodjeljuje svjetski prestižni centar Globalni centar za pluralizam (The Global Centre for Pluralism – GCP) iz Ottawa, Kanada, 2019.

Druga nagrada i specijalno priznanje – Euro-mediteranske nagrade za dijalog među kulturama 2009 koju dodjeljuju Anna Lindh Fondacija i Fondazione Mediteraneo, za projekt: Obični ljudi u neobičnoj zemlji, Jugoslavija između istoka i zapada, Svakodnevni život u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji, Barcelona / Stokholm, 2009.

Erasmus EuroMedia Country Medal 2009 – Europskog društva za obrazovanje i komunikaciju (ESEC), za projekt Obični ljudi u neobičnoj zemlji, Jugoslavija između istoka i zapada, Svakodnevni život u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji; Beč, 2009.

Erasmus EuroMedia European Seal of Approval for outstanding media publications that deal with European values, za projekt Obični ljudi u neobičnoj zemlji, Jugoslavija između istoka i zapada, Svakodnevni život u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji; Beč, 2009.

